T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN REFAHINDA ÜCRET VE ÜCRET DIŞI GELİRLERİN ETKİSİ: İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

ASLI ŞAHANKAYA ADAR

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN REFAHINDA ÜCRET VE ÜCRET DIŞI GELİRLERİN ETKİSİ: İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

ASLI ŞAHANKAYA ADAR

DOÇ. DR. BETÜL URHAN ÇELİK

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN REFAHINDA ÜCRET VE ÜCRET DIŞI GELİRLERİN ETKİSİ: İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Tezi Hazırlayan: Aslı Şahankaya Adar
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 22.01.2020 /02

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Saniye Dedeoğlu

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Betül Urhan Çelik

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aziz Çelik

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Recep Kapar

Jüri Üyesi: Aslı Taşdemir

KOCAELİ 2020

ÖNSÖZ

Tez konusuna karar vermek ve konuyu sınırlandırmak da dahil tez yazım ve alan araştırmasının yürütülmesi süresince oldukça zorlandığım pek çok nokta oldu. Bu zorlukları aşmam ve çalışma süresince yolumu bulmam konusunda pek çok kişinin katkısının olduğu kolektif bir çalışma süreci yaşadım. Bilimsel çalışmalara katkı sağlamak amacıyla değerli zaman ve emekleri sarf eden bu kişilere teşekkür borcumu bu vesileyle iletmek isterim.

Öncelikle doktora eğitimim süresince motivasyon ve desteğini üzerimde hissettiren ve tezimin bu hale gelmesinde önemli katkıları olan sevgili tez danışmanım Doç. Dr. Betül Urhan'a teşekkür ediyorum. Kendisi konuya olan ilgimi teşvik ederek böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında yol gösterici oldu.

Tez sürecinde zorlandığım noktalardan biri tez konumun sınırlandırılmasıydı. Genel anlamda Türkiye'de göç ve refah ilişkisine odaklanmıştım. Ancak elimde bu haliyle çok geniş ve dağınık bir konu bulunmaktaydı. Bu süreçte tezimin yazım aşamasında da yayınlarından sık sık faydalandığım Prof. Dr. Sema Erder, Doç. Dr. Selmin Kaşka ve Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu hocalarımla yaptığım görüşmeler yönlendirici oldu. Görüşmeler sonucunda tez konusunun Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin refahında ücret ve ücret dışı gelirlerin etkisi şeklinde sınırlandırılmasına karar verdik. Bu anlamda tezimin ana hatlarının oluşmasına katkı sağlayan hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Tez yazım aşamasında kaybolduğum çok zaman oldu. Bu zamanlarda benimle görüşmeyi kabul ederek konuya yaklaşımımı güçlendiren ve tezin içeriğine ilişkin değerli yorumlarıyla önemli katkılar sağlayan Doç. Dr. Aziz Çelik hocama ayrıca teşekkür etmek isterim.

Şimdiye kadarki en zorlu alan araştırması doktora tezimin alan araştırmasıydı. Gerek görüşmecilerle iletişime geçmek gerekse görüşmeleri tamamlamak pek çok

nedenden zorlayıcı oldu. Bu süreçte görüşmecilerle iletişime geçmemi kolaylaştıran sevgili öğrencilerim Osman Zaman ve Kadir Atılgan'a çok teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitimimde ve hayatımda önemli bir yeri olan sevgili hocam Prof. Dr. Saniye Dedeoğlu'na teşekkürü borç bilirim. Çalışmanın konusunun belirlenmesinden içeriğinin şekillenmesine ve yazım sürecine kadar tezin her aşamasında kıymetli yorum ve yönlendirmeleriyle tezin bu hale gelmesinde önemli bir rolü vardır. Sevgili Saniye hocam sadece bu tez özelinde değil, tüm akademik başarılarımdaki katkılarınızdan dolayı sonsuz teşekkürler.

Uzun soluklu bir çalışma olan tez yazım sürecinde desteğini her zaman hissettiğim sevgili eşim Uğur Güven Adar'a çok teşekkür ederim. Bu süreçte hayatımı kolaylaştırdığın ve tezimi okuyarak eklediğin düzeltmeler için minnettarım.

Tüm hayatım boyunca beni her konuda cesaretlendiren ve motive edici konuşmalarıyla başarılarımın mimarı sevgili annem Esma Şahankaya'ya da çok teşekkür etmek isterim.

Son olarak böylesine zahmetli ve zorlu bir deneyim sonrası bu çalışmaya katkı sağlamak amacıyla yaşamlarının kapılarını açan Suriyeli göçmenlere sonsuz teşekkürler.

Tezimde emeği geçen herkese teşekkür ederim. Çalışmanın eksik ve hataları kuşkusuz bana ait. Eksik ve hatalarıyla birlikte bu çalışmanın literatüre küçük de olsa bir katkı sağlamasını ümit ediyorum.

Aslı Şahankaya Adar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**
İÇİNDEKİLER ..... **III**
ÖZET ..... **V**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **VII**
TABLO LİSTESİ ..... **VIII**
GRAFİK LİSTESİ ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
1.KAVRAMLAR, YAKLAŞIMLAR VE SINIFLANDIRMA ÇALIŞMALARI **6**
1.1.GÖÇ TÜRLERİ VE SÜRECİ 6
1.2.GÖÇMEN KİMDİR? 13
1.3.REFAH KAVRAMI: EKONOMİK REFAH VE EKONOMİK OLMAYAN REFAH AYRIMI 15
1.4.REFAH REJİMİ, REFAH DEVLETİ VE SOSYAL POLİTİKA KAVRAMLARI 17
1.5.REFAH REJİMİ YAKLAŞIMLARI 20
1.6.REFAH REJİMİNİN SINIFLANDIRILMASI 22
1.6.1.Titmuss'un Refah Rejimi Sınıflandırması 23
1.6.2.Therborn'un Refah Rejimi Sınıflandırması 24
1.6.3.Esping-Andersen'ın Refah Rejimi Sınıflandırması 25
1.6.4.Yeni Bir Tipoloji Olarak Güney Avrupa Refah Modeli 28
1.7.TÜRKİYE'NİN REFAH REJİMİ 29
1.8.SURİYE'NİN REFAH REJİMİ 34
1.8.1.Suriye'nin Siyasi Yapısına İlişkin Genel Bir Değerlendirme 35
1.8.2.Suriye'nin Demografik Yapısına İlişkin Genel Bir Değerlendirme 38
1.8.3.Suriye'nin Refah Rejimine İlişkin Genel Bir Değerlendirme 40

İKİNCİ BÖLÜM
2.ULUSLARARASI GÖÇ VE REFAH İLİŞKİSİ: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLER **51**
2.1.ULUSLARARASI GÖÇ VE REFAH İLİŞKİSİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: KURAMLAR ÜZERİNDEN TARTIŞMA 52
2.1.1.İtme-Çekme Kuramı 52
2.1.2.Neo-klasik Kuram 53
2.1.3.Yeni Ekonomi Kuramı 54
2.1.4.İkiye Bölünmüş (Segmented) İşgücü Piyasası Kuramı 54
2.1.5.İlişkiler Ağı Kuramı 55
2.1.6.Kurumsal Kuram 56
2.1.7.Kümülatif (Birikimli) Nedensellik Kuramı 57
2.1.8.Göç Sistemleri Kuramı 58
2.2. GÖÇMENLERİN REFAH REJİMİNDEKİ YERİ 59
2.3.ULUSLARARASI GÖÇ VE REFAH İLİŞKİSİ 63
2.3.1.Avrupa'da Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi 68
2.3.1.1.Avrupa'da Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi: Tarihsel Perspektif 70

2.3.2. Türkiye'de Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi 75
2.3.2.1.Düzenli Göç Dönemi 76
2.3.2.2.Düzensiz Göç Dönemi 79
2.3.2.3.Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi: Enformelleşme Dönemi 83
2.4. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLER 88
2.4.1. Göçün Temel Dinamikleri ve Süreç 89
2.4.2. Türkiye'deki Suriyeli Göçmenler: Nicel ve Nitel Görünüm 90
2.3.3.Yasal Statüleri 94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
3.TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN REFAHINDA ÜCRET VE ÜCRET DIŞI GELİRLERİN ETKİSİ **97**
3.1.REFAH REJİMİ VE ÜCRETLİ ÇALIŞMA İLİŞKİSİ 98
3.2.TÜRKİYE'DE SURİYELİ GÖÇMENLERİN İSTİHDAM FIRSATLARI VE KOŞULLARI 103
3.3.ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ 111
3.3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi 111
3.3.2. Araştırmanın Yöntemi 114
3.3.2.1.Örneklemin Seçimi 114
3.4.ARAŞTIRMANIN BULGULARI 117
3.4.1. Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler ve Araştırmanın Zor Yanları 118
3.4.2. Temel Bulgular 122
3.4.2.1. Suriyeli Göçmenler Kimdir? 123
3.4.2.2. Göç Süreci Nasıl İşliyor? 126
3.4.2.3. Geçici Koruma Sağlayan Kimlik Belgesi: İstanbul'da Yaşamak Mümkün mü? 130
3.4.3. Refaha İlişkin Bulgular 134
3.4.3.1. Ücretli Çalışma Durumu 134
3.4.3.1.1.Çalışma İzni: Çalışmanın Göçmen Hali 138
3.4.3.1.2.Yeni Prekaryanın İstihdam Alanları: Suriyeli Göçmenler Hangi İşlerde Çalışıyor? 140
3.4.3.1.3.İşe Erişim Fırsatları ve Çalışma Koşulları 148
3.4.3.2. Ücret Dışı Gelirler 152
3.4.4. Refahın Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye ve Suriye 156
3.4.4.1.Konut Koşulları ve Refah 156
3.4.4.2.Çalışma Koşulları ve Refah 160
3.4.4.3.Beklentiler ve Geri Dönüşe Dair Düşünceler 163
SONUÇ **167**
KAYNAKÇA **171**
EK 1: GÖRÜŞME SORULARI **186**
ÖZGEÇMİŞ **188**

ÖZET

Uluslararası göç ve refah ilişkisi, göç sürecinin aktörleri bakımından her dönemde önemli olmakla birlikte ulus-devlet oluşumu konuyu bir bölüşüm sorunu noktasına taşımıştır. Bu bağlamda uluslararası göçmenlerin ulus-devletin refah rejimi içerisinde nerede konumlandırılacağı tartışması ön plana çıkmaktadır. Gelişmiş refah rejimine sahip Avrupa ülkelerinde göçmenlerin refahı vatandaşlık üzerinden tartışılmaktadır. Bu çerçevede göçmenler vatandaşlık hakkı ile refaha kolayca ulaşabilirken, göçmenlerden bunun karşılığında koşulsuz bir toplumsal uyum beklemektedir. Bir anlamda göç ve refah ilişkisi yazılı olmayan sessiz bir anlaşma ile kurulmaktadır. Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisi ise bu bağlamda ele alınamamaktadır. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır.

Birincisi Türkiye gelişmiş refah rejimi sınıflandırması içerisinde yer almamaktadır. İkincisi Türkiye'nin uluslararası göç deneyimi Avrupa ülkelerinin deneyimiyle örtüşmemektedir. Nitekim Türkiye 1990'lı yıllara kadar daha çok göç veren kaynak ülke konumundadır. Göç kabulü ise aynı soyluluk ve ortak inanış temelinde gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin uluslararası göç arenasındaki konumunda değişim yaşanmıştır. Artık sadece göç veren değil aynı zamanda göç alan hedef ülke konumundadır. Bu gelişme göçmenlerin refah rejimi içerisinde nerede konumlandırılacağı sorununu beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, son yıllarda tüm dünyanın gündeminde olan Suriyeli göçü Türkiye özelinde uluslararası göç ve refah ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Suriyeli göçmenlerin refahını ücret ve ücret dışı gelirleri üzerinden ele alan bu çalışma, Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisinin dinamiklerine dair önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu sonuçları daha net görebilmek amacıyla göç öncesi ve göç sonrası deneyimler dikkate alınmıştır. Bu deneyimler, Suriyelilerin hem Suriye'de hem de Türkiye'de refahının temel belirleyicisi olarak ortaklaşan konut ve çalışma koşulları üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: uluslararası göç, refah, Suriyeli göçmen

ABSTRACT

Although the relationship between international migration and welfare is important for the actors of the migration process at all times, the formation of the nation-state has brought the issue to a distribution problem. In this context, the debate on where international immigrants will be located within the welfare regime of the nation-state comes to the fore. The welfare of migrants is discussed through citizenship in European countries with a developed welfare regime. Accordingly, the state expects an unconditional social harmony from migrants in return for immigrants can easily reach the right to citizenship and welfare. Relationship between international migration and welfare in Turkey cannot be addressed. Within this context. There are several reasons for this. First, Turkey doesn't take place in the classification of developed welfare regime. Second, Turkey's international migration experience doesn't coincide with the experience of European countries. Turkey's position in the arena of international migration has been changed in 1990's. Now Turkey has become a host country for migrants. This brings out it the problem of where immigrants will be located within the welfare regime.

In this study, the Syrian immigration in all the world's agenda in recent years has been discussed specifically Turkey in the context of international migration and welfare. In this study important conclusions about the dynamics of relationship international migration and welfare in Turkey is revealed. Pre-migration and post-migration experiences have been taken into consideration in order to see these results more clearly.

Keywords: international migration, welfare, Syrian immigrant

KISALTMALAR LİSTESİ

AÇSHB: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

DİSK: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

GKY: Geçici Koruma Yönetmeliği

İBGİGM: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: SURİYE'DE CİNSİYETE GÖRE İŞGÜCÜNE KATILIM ORANLARI (YÜZDE) (2001-2010) 45

TABLO 2: ULUSLARARASI GÖÇMENLER VE GÖÇMENLERİN DÜNYA NÜFUSU İÇERİSİNDEKİ PAYI- 1970-2015 65

TABLO 3: GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA OLAN SURİYELİLERİN YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI (15.08.2019) 91

TABLO 4: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERİN BAZI KENTLERDEKİ İKAMET VE NÜFUS İÇİNDEKİ YOĞUNLUK DURUMLARI (14.08.2019) 93

TABLO 5: SURİYELİ GÖÇMENLERİN ÇALIŞMA İZNİ BAŞVURU SONUÇLARI 105

TABLO 6: ÇALIŞMA İZNİ BAŞVURUSU YAPAN SURİYELİ GÖÇMENLERİN CİNSİYETE GÖRE EĞİTİM DURUMU 106

TABLO 7: ÇALIŞMA İZNİ ONAYLANAN SURİYELİ GÖÇMENLERİN CİNSİYETE GÖRE EĞİTİM DURUMU 107

TABLO 8: İSTANBUL'DA SURİYELİ GÖÇMENLERİN MESLEKLERE GÖRE ÇALIŞMA İZİN DURUMLARI 108

TABLO 9: GÖRÜŞMECİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 124

TABLO 10: TÜRKİYE VE İSTANBUL'DA ÇALIŞMA İZNİ DURUMU 135

TABLO 11: İSTANBUL VE TÜRKİYE'DE 15+ NÜFUSUN İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİ, YÜZDE (2010-2018) 136

TABLO 12: İSTANBUL'DA 4-1/A KAPSAMINDAKİ İŞYERLERİNİN VE SİGORTALILARIN ÖNE ÇIKAN FAALİYET KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI (2017) 137

TABLO 13: SURİYELİ GÖÇMENLERİN YAŞ, CİNSİYET VE EĞİTİMLERİNE GÖRE SURİYE VE TÜRKİYE'DE KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA DENEYİMLERİ 141

TABLO 14: İSTANBUL VE ESENYURT NÜFUS VE NÜFUS ARTIŞ HIZI 158

TABLO 15: GÖRÜŞMECİLERİN CİNSİYET VE KAYITLI OLDUKLARI İLE GÖRE İSTANBUL'DA ..... İKAMET SÜRELERİ 165

GRAFİK LİSTESİ

GRAFİK 1: EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE KAMU VE ÖZEL SEKTÖRDE AYLIK ÜCRETLER . 44

GRAFİK 2: YILLARA GÖRE DÜZENSİZ GÖÇMEN SAYILARI 80

GİRİŞ

Uluslararası göç tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, konuya yaklaşımların içinde bulunulan dönemin koşulları doğrultusunda değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu değişimin altında yatan ve uluslararası göç politikalarının belirleyicisi olan ekonomik ve siyasi temelli olmak üzere iki bakış açısı bulunmaktadır. Nitekim uluslararası göçü açıklamaya yönelik kuramlara bakıldığında en eski kuramlar, göç kararlarında ekonomik koşulların belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Bu anlamda verilen göç kararı ve süreci uluslararası göçün üç temel aktörü kaynak ülke, hedef ülke ve göçmenleri etkilemekte ve aynı zamanda bu aktörlerden etkilenmektedir.

Siyasi temelli perspektif, uluslararası göçün ulus-devlet inşa süreci içerisinde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göçün ulus-devletin homojen bir toplumsal yapı kurma motivasyonunu olumsuz etkileyip etkilemediği literatürde geniş yer kaplayan yaygın bir tartışma konusudur. II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu dönemde uluslararası göç önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Türkiye de bu sürecin bir parçası olarak homojen ulus yaratma çabaları doğrultusunda Türk-Yunan mübadelesi ve soydaş göçü kapsamında kendi sınırları dışında yaşayan Türk kökenli ve özellikle Müslümanlar ile Müslüman olmayanların değişimini öngören anlaşmalara taraf olmuştur. Yine bu süreçte ulus-devlet inşasını destekleyecek bir düzenleme olan İskân Kanunu ile Türk soyundan olmayan veya Müslüman olmayanların ülkeye girişi engellenerek göçmen kitlesi sınırlandırılmıştır.

Ekonomik temelli perspektif, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, ülkelerin ekonomik kalkınma planlarının önemli bir ayağı olarak görülmektedir. Bu doğrultuda gelişmekte olan güney ülkelerinden sanayisi gelişmiş kuzey ülkelerine doğru gerçekleşen bir işgücü göçü süreci, sınırları ve süresi karşılıklı anlaşmalarla önceden belirlenerek başlatılmıştır. Türkiye bu süreçte göç veren kaynak ülke konumunda olup başta Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine işgücü göçü sağlamıştır. Ancak hedef ülke konumunda olan gelişmiş Avrupa ülkeleri işgücü göçü ile gelenleri "misafir işçi" olarak tanımlamalarına rağmen geri dönüşlerinin planlandığı üzere gerçekleşmemesi ve bu grubun geçici göçmenlik durumlarının

evlilik veya aile birleşmesi gibi gelişmelerle kalıcı hale gelmesi uluslararası göçe yaklaşımı değiştirmiştir.

Bu doğrultuda uluslararası göç siyasi temelli bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Nitekim 1980'li yıllar itibariyle göçmenlerin hedef ülkesi konumundaki bölgelerde pasaport ve vize uygulaması gibi uluslararası göçü sınırlayıcı ve zorlaştırıcı yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Ancak küreselleşme ve Sovyet bloğunun dağılması bu sınırlayıcı düzenlemeleri aşan bir etki yaratarak ulus-aşırı alanların oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında göç veren ülke konumundan, özellikle Sovyet bloğu ülkelerinden gerçekleşen göç akışlarının önemli bir kısmının hedefi olması sebebiyle aynı zamanda göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin yabancı göçü deneyimi kuzey Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında yeni bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası göçü kontrollü bir yaklaşımla yöneten ve bu konuda önemli bir deneyimi olan gelişmiş bir refah rejimine sahip kuzey Avrupa ülkelerinde göçmenlerin refahı, vatandaşlık üzerinden tartışılmaktadır. Yaratılan refahtan kimlerin ne kadar pay alacağı, göçmenlerin refah rejimi içerisindeki yerini belirleyen bir etkiye sahiptir. Nitekim vatandaşlık, göçmenlerin refahını ülke standartlarına taşıyan bir itici güç olarak görülmektedir. Ancak burada refah şovenizmi olarak nitelendirilen günümüz popülist siyasetinin önemli bir parçası haline gelen bir tartışma ortaya çıkmaktadır. Bu durumda göçmenler refah rejimi içerisinde piyasa ve aile ekseninde konumlanmaktadırlar.

Yaklaşık son on yıldır Suriye'den Türkiye'ye yönelen göçün, kendi dinamikleri itibariyle çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir süreç olmasının yanı sıra kitlesel ve düzensiz olarak gerçekleşmesi nedeniyle Avrupa'daki uluslararası göç deneyimleriyle benzeşmediği görülmektedir. Suriyeli göçünün bir iç savaş sonrası gerçekleşmiş olması, Türkiye'nin böyle büyüklükte bir göç için toplumsal ve ekonomik olarak hazırlıklı olmaması Suriyelilerin göç sonrası refahlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye'nin kuzey Avrupa ülkelerinin içerisinde olduğu gelişmiş bir refah rejimi sınıflandırmasında yer almaması ve

Suriyeli göçünün aynı ülkelerin göç deneyimleriyle örtüşmüyor olması, literatürde vatandaşlık üzerinden tartışılan uluslararası göç ve refah ilişkisinin Türkiye'de benzer şekilde ele alınamayacağını göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Suriyelilerin refahının göç sürecinden nasıl etkilendiğini Türkiye özelinde ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, göçmenlerin ücret ve ücret dışı gelirleriyle sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin refah rejiminde devletin refah sağlamadaki sınırlı rolü, refahın temininde piyasa ve aileyi ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla işgücü piyasasında ücretli çalışma refahın temininde önemli bir araca dönüşmektedir. Ücret dışı gelirler ise, göçmenlerin refahında kurumsal ve kurumsal olmayan yardımların ne derece etkili olduğuna işaret etmektedir.

Birinci bölümde, öncelikle konuya ilişkin temel kavramlar açıklanmaktadır. Kavramları açıklamak her ne kadar literatürün tekrarı gibi görülse de çalışmayı şekillendirecek kavramların yerinde ve doğru kullanımı için önemlidir. Erder'in (2015) de belirttiği gibi kavramları doğru kullanmak bir sosyal bilimcinin sorumluluğudur. Bu doğrultuda çalışmanın konusunu oluşturan göç türleri ve ele alınan kitlenin neden göçmen olarak nitelendirildiği açıklanmaktadır. Sonrasında bu çalışma özelinde uluslararası göçün iki temel aktörü olan Suriye ve Türkiye'nin hangi refah sınıflandırması içerisinde yer aldığına değinilmektedir. Bunu yapabilmek için literatürde genel kabul görmüş refah rejimi sınıflandırmalarının neler olduğu özetlenmektedir.

İkinci bölümde, çalışmanın ana çerçevesini oluşturan uluslararası göç ve refah ilişkisi tartışmaya açılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle uluslararası göç ve refah ilişkisi, göç kuramları üzerinden ele alınmaktadır. Nitekim göç kuramları farklı noktalar üzerinde durmakla birlikte göç ile refah arasındaki ilişki tüm kuramların üzerinde durduğu bir konudur. Sonrasında uluslararası göç ve refah ilişkisi Avrupa'daki tarihsel süreci içerisinde ele alınmaktadır. Göç ve refah ilişkisini ortaya koyan literatür yaygın bir şekilde Avrupa ülkeleri üzerinden tartışılmaktadır. Daha sonra konunun Türkiye'deki tarihsel sürecine değinilmektedir. Tarihsel perspektiften bakış, konunun siyasi ve sosyo-ekonomik etkenler doğrultusunda nasıl değiştiğini

görmek adına önemlidir. Sonrasında ise, çalışmanın ele aldığı göçmen grubu olan Suriyelilerin göç süreçleri, Türkiye'deki yasal statüleri ile grubu tanımaya yönelik nicel ve nitel özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü bölümde, ilk olarak ücretli çalışma ve refah rejimi ilişkisi tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışma bize, Suriyelilerin refahında ücretli çalışmanın ne derece etkili olduğuna dair temel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sonrasında Suriyelilerin Türkiye işgücü piyasasındaki durum ve konumları daha önce bu alanda yapılmış çalışmalar da dikkate alınarak betimlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümün son ana başlığında ise, göçmenlerin refahında ücret ve ücret dışı gelirlerin ne derece etkili olduğunu görebilmek adına İstanbul Esenyurt ilçesinde 20 hanehalkı üyesiyle yapılan görüşmelerin yöntem ve bulgularına değinilmektedir.

Çalışmanın alan araştırmasında nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşmeler tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinde Suriyeli göçmenlerin refahının göç sürecinden nasıl etkilendiğine ilişkin genel değerlendirmeler yapmak yerine sınırlı bir kesimin kendi deneyimleri üzerinden detaylı bir analiz yapabilme imkanı sunması etkili olmuştur. Araştırmanın örnekleminin seçiminde oranlı küme/grup yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın örneklemi İstanbul Esenyurt ilçesinde yaşayan Suriyeli göçmenler olarak belirlenmiştir.

Alan araştırmanın bulguları görüşmelere ilişkin genel bulgular ve refaha ilişkin bulgular olarak sınıflandırılmaktadır. Böylelikle araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki Suriyeli göçmen profiliyle ne derece benzeştiği ya da ayrıştığına ilişkin bilgi sahibi olunmaktadır. Bu farklı göçmen gruplarının refaha erişim fırsatlarının değerlendirilmesi açısından önemli görülmektedir. Ayrıca görüşmecilerin göç deneyimlerinin Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen kitlesel göç deneyimiyle örtüşüp örtüşmediği de bu anlamda önemlidir.

Refaha ilişkin bulgular ise, araştırma örneklemiyle yapılan görüşmeler doğrultusunda öne çıkan konut koşulları ve çalışma deneyimleri üzerinden değerlendirilmektedir. Bunun yanında refaha ilişkin göç öncesi ve sonrası deneyimler de karşılaştırılarak refahın göç sürecinden nasıl etkilendiği

değerlendirmeye çalışılmıştır. Son olarak da Suriyeli göçmenlerin geri dönüşe dair düşünce ve eğilimleri refahın karşılaştırmalı analizinde kullanılan ölçütler üzerinden değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMLAR, YAKLAŞIMLAR VE SINIFLANDIRMA ÇALIŞMALARI

Bu bölümde, çalışmanın dayandığı temel kavramlar ve bu araştırma özelinde hangi anlamda kullanıldıkları açıklanmaya çalışılarak kavram kullanımından kaynaklı ortaya çıkabilecek anlam kargaşasını önlemek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda göç, göçmen, maddi ve maddi olmayan refah, refah rejimi, refah devleti, sosyal politika gibi kavramlar açıklanmaktadır. Sonrasında bu kavramlar derinleştirilerek literatürde nasıl yer aldıklarına ilişkin bilgi vermek amacıyla refah rejimi sınıflandırması ve türleri açıklanmaktadır. Ve son olarak çalışma kapsamında karşılaştırmalı olarak ele alınacak olan Türkiye ve Suriye'nin refah rejimine ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu anlamda birinci bölümde yer alan başlıklar çalışmanın diğer bölümleri için bir altyapı oluşturmaktadır diyebiliriz.

1.1.GÖÇ TÜRLERİ VE SÜRECİ

Göç kavramı farklı tanımlamaları yapılmakla birlikte en genel ifadeyle, anlamlı bir uzaklık getiren ve gerek hedef gerek kaynak ülke gerekse de göç eden kişiler veya gruplar açısından çeşitli etkiler yaratacak bir süre içerisinde gerçekleşen yer değiştirmeler olarak nitelendirilebilir (Erder, 2006: 15). Böyle bir tanımlama göç kavramına ilişkin kapsayıcı bir bakış açısı sunsa da göç sürecinin karmaşık yapısını yansıtmaya yeterli değildir. Göç ve sonrasında süregelen yerleşme, göçmenlerin arkalarında bıraktıkları yaşamlarını sarmalayan ve aynı zamanda gelecek nesilleri de etkileyen uzun bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008). Nitekim göç, nedenleri bir kenara bırakılacak olursa sonuçları açısından toplumsal yaşamda önemli değişikliklerin habercisi olabilmektedir.

Farklı ülkeler ve bunların çeşitli kültürlerinin gün geçtikçe özgünlüğünü yitirmesi, fakat bunun tam da karşısında aktif vatandaşların birbirleriyle ulus-aşırı bir

zeminde iletişim kuruyor olmaları göçün toplumsal yapıda yarattığı değişime örnek olarak verilebilir (Abadan-Unat, 2017). Elbette ki bu değişim bir etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki göçmenler gittikleri yerde toplumsal bir değişime neden olabiliyorsa, devletler de işgücü piyasasındaki gelişmelerin zorunlu kıldığı politikalar (işgücü göçü gibi) neticesinde (temel amaçları bu olmasa bile) etnik azınlıkların oluşmasına neden olmaktadırlar (Castles ve Miller, 2008: 29). Etnik azınlıklar bir diaspora[1] oluşturmakta ve bu diasporanın varlığı da hedef ülkelerin politikaları tarafından belirlenmektedir. Örneğin Almanya Türk diasporasını asimile etme yönünde bir tavra sahipken İngiltere Müslüman diasporasının hukuki ve siyasi bakımdan uyum sağlamasını istediğinden çok geniş kültürel ve dini haklar tanımaktadır (Karpat, 2017: 75). Sonuç olarak göç, derin etkileri devamlı olan çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu etkileri daha yakından izleyebilmek amacıyla göç çalışmaları ulusal (iç) göç- uluslararası (dış) göç, düzenli-düzensiz göç ve gönüllü-zorunlu göç gibi birkaç temel sınıflamaya ayrılmaktadır. Bu tür sınıflandırmalar konuya daha yakından ve derinlemesine bakabilme fırsatı vermekle birlikte konuya bakışı da görece dar bir çerçeveyle sınırlandırmaktadır. Bu anlamda göç konusu kendi içinde paradoksal bir olgudur diyebiliriz.

Ulusal ve uluslararası göç sınıflamasında öne çıkan ayrım mekânsal uzaklıktır. Bu bağlamda ulusal göç, ülke sınırları içerisinde gerçekleşen nüfus hareketleri olarak tanımlanırken, uluslararası göç ülke sınırlarını aşan ve belirli bir prosedürü zorunlu kılan nüfus hareketleri olarak nitelendirilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009). İç göç genel anlamda dünyada pek çok ülkede sanayileşmenin getirdiği doğal bir süreç olarak kırdan-kente doğru gerçekleşmiştir. Nüfusun önemli bir kısmının tarımsal üretimden ve topraktan kopup kentlere yerleşmesi elbette ki toplumsal yaşamda önemli değişikliklerin habercisi olmuştur (Erder, 2006). Uluslararası göçün ise toplumları şekillendirmenin yanı sıra siyaseti de önemli ölçüde etkilemek gibi bir işlevi bulunmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 371). Göçmenlerin yasal statülerinin nasıl tanımlandığı bu anlamda çok önemlidir. Geçici bir statü verilen göçmenlerin

[1] Diaspora kavramı, uluslararası göç terimleri sözlüğünde kendi geleneksel etnik yurtlarını bırakıp dünyanın diğer taraflarına dağılan halklar ya da etnik nüfus olarak tanımlanmaktadır (2009). Kelime kökü olarak, Yunanca'da için veya dolayı anlamındaki "dia" ve tohum anlamındaki "sporos" kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkan diaspora kelimesinin anlamı sağa-sola saçılmış tohumlar olarak kabul edilmektedir (Dufoix, 2011'den aktaran Yaldız, 2013).

kalıcı hale gelmesi sonucunda hedef ülkenin siyasetinin bir parçası haline gelmeleri söz konusu olabilmektedir. Diğer yandan siyasal mahrumiyet yaşayan göçmenlerin siyasi sorunları sosyo-ekonomik sorunlarıyla birleşerek katlandığında hedef ülke açısından önemli bir politika sorunu da ortaya çıkabilmektedir (Castles ve Miller, 2008).

Göç konusunda önemli bir diğer sınıflandırma gönüllü-zorunlu göç ayrımıdır. Gönüllü göç, bireysel ya da hanehalkı menfaatleri göz önünde bulundurularak yine bireysel veya hanehalkı kararı sonucunda ortaya çıkmaktadır. Zorunlu göç ise, birey veya grupların kendi istek ve tercihlerine bağlı olmaksızın vatandaşı oldukları veya ikamet ettikleri ülkeden geçici veya kalıcı süreyle ayrılmak zorunda kalacakları olaylarla karşı karşıya kalmaları sonucu gerçekleşmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009). Bu anlamda gönüllü-zorunlu göç ayrımı göçün tercihen gerçekleşme durumu üzerinden tanımlanmaktadır. Ancak her ne kadar birey ya da hanehalkı kararına bağlı olarak gerçekleşse de gönüllü göçün de bir anlamda zorlayıcı faktörler sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Örneğin Türkiye'den Almanya başta olmak üzere çeşitli gelişmiş Avrupa ülkelerine gerçekleşen işgücü göçü, bu tanımlamalar çerçevesinde gönüllü göç kapsamında kabul edilse de ekonomik kaygıların itici gücüyle gerçekleşmiş olması bir anlamda maddi açıdan zorunlu bir durum sonucu ortaya çıkması sebebiyle bir bakıma zorunlu göç olarak da değerlendirilebilir. Bu anlamda her göç bir parça zorunlu göç kapsamındadır diyebiliriz.

Zorunlu göç çalışmaları, önceleri mülteci [2] çalışmaları olarak nitelendirilmektedir. Ancak zaman içerisinde mülteci kelimesinin çok sınırlı bir açıklamaya karşılık gelmesi nedeniyle bu kavram yerini mültecileri de içeren ve daha kapsamlı olan zorunlu göç çalışmalarına bırakmıştır (Hazan, 2016). Nitekim zorunlu göç kavramı, sadece mültecileri değil aynı zamanda ülke içerisindeki yerinden edilmişleri de kapsamaktadır. 20. yüzyılda yaşanan zorunlu göçler temelde ulus-devlet inşasıyla ilişkilendirilmektedir. Etnik ve dinsel bakımdan heterojen bir yapıya sahip imparatorluklar yerine görece homojen olan ya da homojenleştirilen ulus-

[2] Mülteci kavramı "Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin korumasından yararlanmak isteyen kişi" olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü, 2009).

devletin konulması bazı etnik ve dini gruplarının göçünü zorunlu kılmıştır (Karpat, 2017). Ulus-devletin gereği görülen ve önem kazanan homojen toplum yaratma çabası Balkanlarda Türk ve Müslüman azınlıklar üzerinde baskı uygulanmasına neden olmuştur (Ciğerci, 2016; Arı, 2008). Bunun bir sonucu olarak da Türkiye sadece Türk ve Müslümanların kabulüne ilişkin anlaşmalar yapmıştır.

Zorunlu göç zaman, mekân ve zorunlu göçün nedenleri olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Simon, 2010'dan aktaran Hazan, 2016). Neden boyutu zorunlu göçün gerekçelerine bağlı olarak zorunlu göçmenlerin statüleri konusunda belirleyici olmaktadır. Örneğin zorunlu göçmenlerin bazıları mülteci statüsünün gereklerini karşılarken bazıları iklim veya çevre koşulları nedeniyle zorunlu bir yer değiştirme deneyimi yaşamaktadırlar. Bu durumda hukuki bağlamda herhangi bir uluslararası koruma kapsamına dahil olmazlar (Hazan, 2016). Mekân boyutu zorunlu göçmen ayrımını ortaya koymaktadır. Buna göre, ülke sınırları dışına hareket etmek durumunda kalan zorunlu göçmenler sığınmacı, mülteci gibi kavramlarla tanımlanırken, ülke sınırları içerisinde köylerinden şehirlere, güneye veya batıya doğru göçe zorlananlar yerinden edilmiş kişiler olarak nitelendirilmektedir (Yükseker, 2016). Zaman boyutu mültecilik veya yerinden edilmenin ne kadar süre devam ettiğini açıklar. Hem yerinden edilmiş olanlar hem de mülteciler öncelikli olarak temel ihtiyaçları karşılanması gereken göçmen gruplardır. Ancak bazı durumlarda bu statüler kalıcı hale gelebilmekte ve ihtiyaçların karşılanma durumu süreklilik kazanabilmektedir (Hazan, 2016). Türkiye'deki Suriyelilerin geçici koruma statüsünde bulunması bu duruma örnek olarak verilebilir.

Göç çalışmalarındaki bir diğer önemli sınıflandırma düzeli-düzensiz göç ayrımıdır. Düzenli göç, I. Dünya Savaşı sonrası dünyadaki siyasi dengelerin yeniden şekillenmesiyle birlikte anılmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı ve Habsburg İmparatorluk'larının çözülmesini yeni devletlerin ortaya çıkması izlemiştir. Bu yeni devletler ulus-devlet temelinde inşa edildiklerinden milliyetçilik akımının etkisinde kalarak kendi sınırlarındaki yabancı kökenli nüfusa müdahale etme gereği duymuşlardır. Bu doğrultuda sözleşmeler aracılığıyla devletler arası bir nüfus değişimi süreci yaşanmıştır (Abadan-Unat, 2017: 76). Buna örnek olarak Türk-Yunan mübadelesi verilebilir.

Keyder 1923'te yapılan Türk-Yunan mübadelesi için, "İki tarafın politikacıları için de etnik homojenlik arayışları, kitlelerin kendi kaderlerini tayin etmesi ilkesinden daha ağır basıyordu." Değerlendirmesini yapmaktadır (Keyder, 2005). Ancak bundan başka Balkan topraklarında kalan Türk ve Müslümanların Osmanlı mirası olarak görülmesinin de etkili olduğu belirtilmektedir (Karpat, 2004). Bu yaklaşım Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadelenin politik yönüne işaret etmektedir. Mübadele iki dünya savaşı arasında bir dönemde gerçekleştiğinden aslında azınlık sorunu için bir çözüm olarak görülmüş ve halk arasında yaşanan anlaşmazlıklar kaçınılmaz bir mübadele sürecini beraberinde getirmiştir (Yıldırım, 2016).

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da ortaya çıkan işgücü açığını gidermek amacıyla geçici olarak ve sınırları sözleşmelerle belirlenmiş (disiplinsizlik nedeniyle sınır dışı edilme gibi) işçi göçleri (Abadan-Unat, 2017) de yine düzenli göç kapsamında değerlendirilebilir. 1945 ve 1970'li yıllar arasında hızlı endüstrileşen Batı Avrupa ülkeleri misafir işçi anlaşmaları ile kendi ülkelerinin yeni prekaryalarını[3] transfer etmişlerdir. Ancak işgücü göçleri süreç içerisinde beklenenin aksine işçi alımlarının durması, misafir işçilerin kendi ülkelerine dönmesi şeklinde sonuçlanmamıştır. Bu durumda aile birleşmesi (Castles ve Miller, 2008: 411) gibi çeşitli yasal düzenlemelerle işgücü göçü kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

Düzenli-düzensiz göç ayrımı 1980'li yıllarda uluslararası göç hareketlerinde yaşanan artış sonrası önemli kabul edilmeye başlanmaktadır (Şirin-Öner, 2016). Küreselleşmeyle birlikte insan hareketliliği sermayenin dolaşımında olduğu gibi serbestleşmemiştir. Ancak 1950-60'lı yıllarda geçici süreliğine Avrupa'ya kabul edilen işçi göçmenlerin gittikleri yerlerde aile bağlarını güçlendirip kalıcı hale gelmeye başlamaları da düzenli göç tartışmalarını gündeme taşımıştır. Sovyet bloğunun dağılmasının da etkisiyle göçler önemli kabul edilebilecek bir artış

[3] Prekarya, precarious (güvencesiz) ve proletariat (proletarya) kelimelerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan ve yabancılaşma, dışlanma, kaygı ve hiddete eğilimin ağır bastığı kimselerden oluşan grubu ifade etmek için kullanılmaktadır. Çok geniş bir kitleyi kapsaması (pek çok ülkede yaklaşık olarak nüfusun dörtte biri) prekaryayı tek bir cümle ile ifade etmeyi zorlaştırmaktadır. Daha fazla bilgi için: Guy Standing (2014). Prekarya-Yeni Tehlikeli Sınıf.

göstermiştir. Bu anlamda düzenli göç daha çok göçün kontrol altına alınması çabalarına işaret etmektedir (Castles ve Miller, 2008: 132). Ancak bu çabalar çoğu zaman beklenen sonuçlar doğurmamıştır. Düzenli ve yasal yollardan göç edemeyenler düzensiz ve yasal olmayan göç süreçlerinin aktörleri haline gelmişlerdir.

Düzensiz göç, küreselleşmenin beraberinde getirdiği ve hem ekonomik hem de siyasal ortamın hızlı değişen yapısının önlenemez bir sonucu olarak karşımızdadır (Erder, 2015a). Önlenemez olması özellikle gelişmiş bir ekonomiye sahip ülkelerin çeşitli kısıtlayıcı düzenlemelerine rağmen göç hareketlerinin devam etmesine vurgu yapmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemi 'göçler çağı' olarak nitelendiren Castles ve Miller (2008), düzensiz göçün göç hareketlerine ivme kazandıracağını belirtmektedirler. Tüm göç hareketleri içerisinde son dönemde düzensiz göçü ön plana çıkaran gelişmenin, 1980 sonrası esnekleşme politikalarının sonucu sermayenin göç olmadan ucuz işgücüne ulaşabilmesi imkânı olduğu belirtilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2016: 505). Ancak bundan da önemlisi göç, coğrafi sınırları aşan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Faist'in belirttiği üzere coğrafi sınırları aşan ulus-aşırı alanlar, göç hareketlerinin devamlılığına zemin hazırlamakta ve coğrafi alanlara getirilen sınırlamalar buna engel olamamaktadır (Faist, 2003). Böylelikle göç düzensiz olarak gerçekleşmektedir.

Düzensiz göç, kaynak ve hedef ülkelerin yasal düzenlemelerinin dışında kalan göç hareketlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Göç hareketlerinin düzensiz olarak nitelendirilmesi iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi yasal düzenlemeler dışında yani kaçak olarak gerçekleşen göç hareketleridir (Erder, 2015a: 78; Atasü-Toğçuoğlu, 2016). Başka bir deyişle göçmenlerin kaynak ülkeden hedef ülkeye geçebilmek için geçerli bir pasaport ve gerekiyorsa vizesinin olmaması durumunu ifade etmektedir (IOM, 2009). İkincisi ise, hedef ülkeye yasal yollarla giriş yapmış, ancak yasal süre dolmuş olmasına rağmen göçmenlik durumunu devam ettirenler için söz konusudur (Castles vd, 2012'den aktaran Toksöz, 2018: 1; İçduygu ve Aksel, 2012: 20). Her iki durumda da göçmenlerin ülkede ikamet etmek ve çalışmak için izin belgeleri bulunmamaktadır (IOM, 2009). Bir de sığınma talepleri kabul edilmemiş ve ülkeden ayrılması beklenen fakat ayrılmayan düzensiz göçmenler vardır (İçduygu ve Aksel, 2012: 21). Tüm bunlar dikkate alındığında bu tür bir insan

hareketliliği, hedef ülkeler tarafından kabul edilemeyecek olan, istenmeyen bir kitlenin coğrafi yer değişimi olarak düşünülebilir.

Göç konusunu daha iyi anlayabilmek için yukarıda yapılan sınıflandırmalardan başka konunun hangi odak çerçevesinde ele alınacağı da oldukça önemlidir. Bu bağlamda göç çalışmalarının odağı temelde dört kategoride toplanabilir. Birinci kategori göçün nedenlerine ve göç çeşitlerine odaklanmaktadır. İkinci kategori göç kararını etkileyen faktör ve değerler üzerinden bir tartışma yürütmektedir. Üçüncü kategori göç edenler ile göç etmeyenler arasındaki farklılıkları incelemektedir. Dördüncü kategori konuyu, göç sonucunda toplumsal yapıda ortaya çıkan sorunlar açısından ele almaktadır (Tekeli, 2015).

Birinci kategori daha çok bir denge yakalama çabası olarak görülebilir. İleriki başlıklarda detaylı olarak ele alınacak olan göç teorilerinden itme-çekme kuramı bunu açıklamaktadır. Buna göre, kaynak ve hedef ülkelerdeki ücret farklılıklarını ve işgücü arz ve talebindeki dengesizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal bir sorun olan işsizliği dengelemenin bir yolu olarak göçe başvurulmaktadır (Ravenstein, 1885). İkinci kategoride göç kararını etkileyen etmenlere odaklanıldığından sanayileşme sonucu yaşanan kırdan kente göç örnek olarak verilebilir. İkinci kategori bu anlamda birinci kategoriyle benzermiş gibi gözükse de önemli bir farklılık söz konusudur. Kırdan kente göç sadece bir yer değiştirme olarak kabul edilemez. Bu tür bir göç ile aynı zamanda bir nitelik değişiminin gerçekleşmesi de söz konusudur (Tekeli, 2017: 25).

Üçüncü kategori göçün motivasyonlarını ortaya koyma amacındadır. Bu anlamda birinci ve ikinci kategoriyi de içeren görece genel bir bakış açısına sahiptir. Dördüncü kategori göç konusunu diğer yaklaşımlardan farklı olarak siyasi ve politik bir bakış açısıyla ele almaktadır (Tekeli, 2015). Nitekim göç ve sonrasındaki yerleşme sürecinin beraberinde getirdiği vatandaşlık tartışması göçmenlerin hedef ülkedeki sorunlarının odağında görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında göç konusu, yukarıdaki kategorilerden farklı olarak göç kararlarında etkili olan faktörlere odaklanmamaktadır. Nitekim Suriyelilerin

göçü bir tercih sonucu gerçekleşmemiştir. Benzer şekilde göçün sonuçlarına da odaklanmamaktadır. Suriyeli göçünün sonuçları, Türkiye'nin toplumsal ve sosyo-ekonomik yapısındaki değişiklikleri de içeren çok değişkenli bir sarmaldan oluşmaktadır. Bu çalışma özelinde göç, göçmenlerin refah düzeylerindeki değişimi izlemek üzere Türkiye'deki Suriyelilerin ücret ve ücret dışı gelirlerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Suriyeli göçü, zorunlu ve çoğu zaman düzensiz göç kapsamında işlenecektir.

1.2.GÖÇMEN KİMDİR?

Göç, anlamlı uzaklık gerektiren ve göç sürecinin tarafları açısından çeşitli etkiler yaratan bir olgu olarak tanımlandığında göçmen de en genel anlamıyla yer değiştiren ve bu değişiklikten etkilenen kişi olarak tanımlanabilir. Göçü ortaya çıkaran coğrafi ve daha dar anlamda mekânsal değişiklik göç eden kişiler ile göç alan coğrafyanın insanları için en basit haliyle üretici ve tüketici rollerinde bir değişikliğe neden olmaktadır (Tekeli, 2015). Üretici rolleri açısından baktığımızda, çalışmanın niteliği, işteki statü ve ücret bu anlamda göç eden kişilerin nasıl tanımlanacağı konusunda önem kazanmaktadır. Örneğin mülteci statüsünde kabul edilen biri çalışma izni olmadığında hedef ülkenin emek sömürü sisteminde en altta yerini almaktadır. Ancak diğer taraftan beyin göçü ile gittiği ülkede sayılı şirketlerde çalışma fırsatı bulanlar da mevcuttur.

Tüketici rolleri açısından bakıldığında ise, göç edenler, emekli göçmen ve öğrenci göçmen gibi farklı statülerde yer almaktadırlar. Bunun yanında yaratılan refahtan kimlerin pay alacağı da göç sürecinin beraberinde taşıdığı önemli sorulardan biridir. Siyasi katılım hakkı göç eden kişiler ile vatandaşlar arasındaki refahın dağılımına etki edeceğinden bu kişilerin gittikleri ülkelerdeki statüleri sürekli bir tartışma konusuna dönüşmüş durumdadır. Bu anlamda göç eden kişiler için kullanılan kavramlar, devletlerin onlar için uygun gördüğü yasal statülerden ibarettir.

Günümüzde uluslararası göç eğilimlerinin çok çeşitli bir hale gelmesi göçmen kavramını daha da karmaşık bir tanımlamaya mahkûm etmektedir. Bu eğilimler

temel olarak hızlanma, farklılaşma, küreselleşme ve kadınlaşma olarak sıralanabilir. Hızlanma eğilimi, uluslararası göçün tarihsel bağlamının bir uzantısı olarak görülmekte ve sınır ötesi göç hareketlerinin 1980 sonrası artmış olmasına işaret etmektedir. Farklılaşma eğilimi, işçi göçmen, sığınmacı ya da mülteci gibi başat statülerden başka çok çeşitli göçmen tiplerinin ortaya çıkmasını açıklamaktadır (Castles ve Miller, 2008). Bu anlamda birbirleriyle iç içe geçmiş göçmen tipleri ile göç edenlerin statülerindeki hızlı değişme de farklılaşma eğilimi içerisinde değerlendirilebilir.

Bir diğer eğilim olan küreselleşme, göçün hem hedef hem de kaynak ülkeleri içine alan ve aynı zamanda ulus-aşırı alanları[4] yaratan yeni formunu ifade etmektedir. Bu yeni ulus-aşırı alanlar dünyanın etrafını birkaç kez dolanmakta ve bu hızlı ve kendiliğinden gelişen hareketiyle dünyayı hem kaynak hem de hedef ülkeler özelinde önemli ölçüde etkilemektedir. Ulus-aşırı alanların yeni mensupları olan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlere oturma izni veya çifte vatandaşlık üzerinden sağlanan yeni statüler bu kişiler açısından farklı bağlılıklar oluşturmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 5). Göçün kadınlaşma eğilimi ise, göç karar ve süreçlerinde erkek egemen yapının özellikle ev-içi emek ihtiyacı doğrultusunda kadınlaşmasına karşılık gelmektedir (Castles ve Miller 2008). Özellikle 1970-80'li yıllar aile birleşmesiyle kadın göçündeki yoğunlaşma ve evli olmayan kadınların işgücü piyasasına katılımındaki artış ile kadınlar göç sürecinin önemli aktörleri olarak anılmaya başlanmışlardır.

Erder'in çalışmalarında 1970 öncesinde göç sürecinde sınırlı olarak da olsa yer alan kadınlar işgücü göçü ile gittikleri ülkelerde "cinsiyetsiz" olarak görülmekte ve formel işçi olarak kabul edilmektedirler. Bu dönemdeki kadın göçmen algısı hem işgücü piyasasındaki konumları hem de göç sürecindeki rolleri açısından pasif ve ikincil olarak kabul edilmektedir (Erder, 2006). 1970'li yıllarda özellikle Türkiye'den Almanya'ya yönelen kadın göçünde önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni olarak da işgücü göçünün sınırlandırılması gösterilebilir.

[4] Ulus-aşırıcılık, küreselleşme bağlamında ele alınan ve birbirlerinden mekânsal ve coğrafi olarak uzakta bulunmalarına rağmen iletişimlerini devam ettiren sanal cemaatler arasındaki bağ olarak nitelendirilmektedir (Castles ve Miller, 2008). Bu bağlamda hedef ülkedeki göçmenler ile kaynak ülkedeki göçmenlerin akrabaları ve/veya arkadaşları arasındaki iletişim ağı da ulus-aşırı alanlar olarak kabul edilmektedir.

Nitekim Avrupa ülkelerinin anlaşmalı olarak kabul ettiği işgücü göçüne bir süre sonra sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlandırma ile uzun süredir çalışmak için gittiği ülkede yaşayanların hane halkı üyelerinin Türkiye'de olması beraberinde aile birleşmesine dair düzenlemeleri getirmiştir. Bu düzenlemeler ile kadınların göçü daha çok erkek işgücü göçü üzerinden gerçekleşmiştir (Abadan-Unat, 2017). Bu anlamda belirtilen dönemde gerçekleşen kadın göçü ikincil olarak nitelendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan Suriyeli göçü, göç deneyimlerinin karşılık geldiği pek çok statüyü bir arada taşıyan ve aynı zamanda farklı statülere sahip kişilerden oluşan bir gruptur. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında Suriyelilerin göçü, mültecilik tanımına uygun düşse de Türkiye'de kendilerine geçici korunan statüsü verilmiştir. Örneğin Türkiye'de vatandaşlık almış Suriyeliler olduğu gibi, geçici koruma kapsamında olanlar ve geçici koruma kaydı olmayanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında otoritelerce uygun görülen yasal statülerinden bağımsız olarak Türkiye'deki Suriyelilerin göçmen olarak nitelendirilmesi tercih edilmektedir. Bu anlamda Suriyelilerin Türkiye'deki statüleri ülke içerisindeki hareketlilikleri, işgücü piyasasıyla ilişkileri ve sosyal hizmet ve yardımlardan faydalanma imkanları konusunda belirleyici olduğundan, Suriyelilerin refaha erişim koşullarının tüm bu statüleri kapsayacak şekilde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

1.3.REFAH KAVRAMI: EKONOMİK REFAH VE EKONOMİK OLMAYAN REFAH AYRIMI

Sosyal bilim araştırmalarının önemli konularından biri olan refah tartışmaları literatürde daha çok refah devleti üzerinden yürütülmektedir. Ancak salt refah kavramının neye karşılık geldiği üzerinde çok durulmamaktadır. Bu sebeple refah kavramıyla neye işaret edildiğini açıklanmanın bu çalışma bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Pigou (1920) refahın çok geniş yelpazeli bir kavram olması nedeniyle, refahın içeriğiyle ilgili genel bir tartışma açmak yerine birbirinden

ayrılması çok da kolay olmayan iki ayrı önerme özelinde konuşmanın daha verimli olacağını belirtmektedir.

Buna göre refah, ekonomik refah (economic welfare) ve ekonomik olmayan refah (non-economic welfare) olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. Ancak farklı kaynaklarda bu kavramların karşılığı olarak maddi (monetary) ve maddi olmayan (nonmonetary) refah nitelemesinin kullanıldığı da görülmektedir (Verme vd., 2016). Bu çalışma kapsamında refah ele alınırken maddi ve maddi olmayan refah nitelemeleri kullanılması tercih edilmektedir. Çünkü ekonomik refah, refah ekonomisi yerine de kullanılabilir. Refah ekonomisinin amacı hem bireysel hem de toplumsal refahın en üst düzeyine ulaşmayı sağlayacak çalışmalar yürütmektir (Pigou, 1951). Dolayısıyla refah ekonomisi, maddi ve maddi olmayan refah kavramlarını da içerecek bir anlama sahiptir. Aynı zamanda ekonomik refah, doğrudan ekonomi politikalarının bir ürünü gibi de algılanabilir.

Maddi ve maddi olmayan refah kavramları refah ölçütlerinin farklı olması nedeniyle birbirinden ayrılmaktadır. Maddi refah, sosyal yaşamda mevcut ölçülebilir araçlardan biri olan para ile ölçülür. Genellikle de bu ölçümde reel gelir/reel GSYİH dikkate alınmaktadır. Reel geliri artan insanların daha zengin oldukları ve maddi refahlarının arttığı ileri sürülmektedir (Verme, 2016). Maddi refahın ölçütlerine baktığımızda çok basit olarak hastalıktan ve ölümden kaçınma, yeterli beslenme, hareket özgürlüğü gibi işlevlerinin olduğu söylenebilir. Bu işlevlerin basit olarak ifade edilmesi görece kolay ölçülebilir olmalarından kaynaklanmaktadır (Amartya-Sen, 1993).

Maddi refah, genel refahın doğrudan veya dolaylı olarak maddi terimlerle ifade edilen bir parçası iken, maddi olmayan refah tam tersine genel refahın para ölçülerine tabi olmayan bir parçası olarak kabul edilmektedir (Pigou, 1920). Maddi olmayan refahın daha karmaşık işlevleri mutluluk, başarı, kendine saygı, toplumsal yaşamın bir parçası olma, utanç yaşamaksızın kamusal görünürlük vb olarak sıralanabilir (Amartya-Sen, 1993). Ancak yine de maddi olmayan refah, tutumların kazanılmış bir gelir oranında değişmesi eğilimine işaret etmektedir. Yaşam kalitesi iş çevresine, koşullarına göre tepki göstermekte ya da gelişmektedir. Refahın etik niteliği, hizmet

sektörü, tarımsal işgücü, sanatsal yaratıcılık ve işteki durum gibi koşullardan etkilenmektedir (Pigou, 1920). Bu tanımlardan yola çıkarak refahın faydacı bir yaklaşımla ele alındığını ve bireyin veya hanenin fayda düzeyinde artışın refah düzeyinin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Her ne kadar ölçütleri farklı kabul edilse de maddi ve maddi olmayan refahı birbirinden keskin çizgilerle ayırmak oldukça zordur. Bu nedenle sadece gelir seviyesi maddi refahı açıklamada yeterli değildir. Örneğin, insanların yaşam standartları sağlık hizmetleri ve çevresel faktörler gibi etkenlerden de etkilenmektedir. Bu yaşam göstergelerinin niteliği maddi refahın açıklanmasında önemlidir (Pettinger, 2017). Ancak genel refah ile maddi refahı içeren nedenler arasında bir çatışma olması mümkündür. Bilinçli bir bireyin tek beklentisi, para ile ölçülebilen maddi refahta yer alan tatmin ya da tatminsizliğin limitlerinin belirli olduğu ilişkileri içermektedir. Ancak bilinçli yaşam karmaşıktır ve bilişsellik, duygu ve arzular gibi diğer tatmin veya tatminsizlik ölçülerinden de etkilenmektedir (Pigou, 1920). Dolayısıyla maddi ve maddi olmayan refaha ilişkin net bir ayrım yapmak durum veya kişi özelinde değerlendirilmesi gereken karmaşık kişisel beklentilerden etkilenen bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. Bu çalışma özelinde ise, maddi refah kişilerin ücret ve/veya ücret dışı gelirlerinden etkilenen yaşam koşulları bağlamında ele alınmaktadır.

1.4.REFAH REJİMİ, REFAH DEVLETİ VE SOSYAL POLİTİKA KAVRAMLARI

Refah devleti, refah rejimi ve sosyal politika kavramları birbirleriyle yakından ilişkili olmalarına rağmen aynı tarihsel süreçte ortaya çıkmamakla birlikte aynı anlama da karşılık gelmemektedirler. Tarihte geriye dönüp baktığımızda refah devleti olarak tanımlanmayan ancak sosyal politika uygulamalarını hayata geçiren örnekler mevcuttur. Romalıların yoksullara yemek vermesi, benzer şekilde gerek kilise gerekse lonca ve burjuvanın ihtiyaç sahiplerine ‘sadaka’ ve yardım dağıtması sosyal politika olarak kabul edilebilir. Burada toplumsal risk söz konusu olduğunda ortaya çıkan kolektif bir siyasi eylem söz konusudur (Esping-Andersen, 2015a). Bu

anlamda sosyal politika refah devletini aşan daha geniş kapsamlı bir tanımlamaya sahiptir.

Sosyal politika kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmakla birlikte genel olarak sosyal politikanın iki yüzlü bir işleyişe sahip olduğundan bahsedilmektedir (Buğra ve Keyder, 2006; Koray, 2012; Çelik, 2014). Bir yüzü kapitalizmin sürekliliğini sağlamak amacına hizmet ederken, diğer yüzü de kapitalizmi dönüştürerek yeni bir forma büründürmektedir. Sosyal politikanın sürdürülebilir bir kapitalist sistem işleyişine katkısı, toplumsal yaşamda istenmeyen sosyal gerilimleri azaltmaktan geçmektedir. Almanya'da çalışma ve yaşam koşullarından memnun olmayan işçilerin örgütlenmesini zayıflatma amacında olan Bismarck'ın sosyal güvenlik alanında kapsamlı bir yasal düzenlemeyi kabul etmesi bu işleve örnek olarak verilebilir (Çelik, 2014). Tarihsel olarak baktığımızda sosyal politikaları İngiliz Yoksul Yasalarına kadar götürmemiz mümkündür. Ancak refah devleti çok sonraları ortaya çıkan bir oluşumdur.

Refah devletinden söz edecek olursak, burada yoksullara yapılan yardımdan daha fazlası söz konusu olacaktır. Refah devletinde esas olan yoksul ve yoksulluk temelli bir yardım anlayışı değil, tüm bireylerin eşit haklara sahip olması düşüncesine vurgu yapan vatandaşlık temelli bir yaklaşımdır (Buğra, 2016: 66). Bu anlamda refah devleti, devlet ile birey arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı yeni bir form olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni formda refah devletinin iki işlevinden söz edilmektedir. Birincisi, refah devletinin sosyal hakların vatandaşlık temelinde yeniden ele alınması olarak belirtilmektedir. Diğer işlevinin ise, toplumsal denetimi sağlayarak kapitalist ekonominin ihtiyaçları ile sosyal hakları ortak bir paydada buluşturmak olduğuna işaret edilmektedir (Gough, 1979: 12). Amartya-Sen (1979) bu iki işlevi sosyal refah olarak tanımlamakta ve refah devletinin toplumu oluşturan tüm bireylerin genel iyilik halinin temini ile sorumlu olduğuna işaret etmektedir.

Sosyal hakların en önemlilerinden biri çalışma hakkıdır. Çünkü gelişmiş sosyal refah devleti, vatandaşların temel ve siyasal hakları yanında maddi refahtan da pay almaları durumunda var olabilmektedir (Koray, 2012). Çalışmanın bir hak olarak tanınması, bireyi özgürleştiren yanına vurgu yapmaktadır. Ancak gerçekten böyle bir

işlevinin olup olmadığı tartışmalıdır. Nitekim çalışma ilk ortaya çıktığı andan itibaren üretkenlik mantığına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir ve günümüzde de kapitalizmin temelini oluşturmaktadır. Kapitalizmin amacına ulaşması için emek bir araç olarak görülmektedir. Bireyler bu amaca ancak özgür emek temelinde (bir bakıma açlık dürtüsüyle) katkı sağlayabilirler (Meda, 2012). Refah devleti özgür emek temelinde ücretli çalışanları çalışmaya bağlı olarak elde edilen sosyal güvenlik, işsizlik sigortası gibi motivasyonlarla güçlendirirken kapitalizm ile uzlaşmalarını da sağlamış olmaktadır (Koray, 2012). Bu nedenle bu çalışma özelinde ücretli çalışma göçmenlerin refah düzeyini etkileyen bir değişken olarak ele alınmaktadır.

Genel anlamda bilinen bu nitelendirmelerin dışında refah devletinin devlet müdahalesine karşı olanların ideolojik bir inşası olarak öne sürüldüğü de görülmektedir. Böylelikle devletin idari ve politik uygulama ve planlarına yapılan eleştirilerin onun sözde "sosyal" rolüne yöneltilmiş olduğu belirtilmektedir (Castel, 2017: 261). Bu anlamda refah devleti, devletin bekasını korumaya yönelik bir mekanizma olarak kullanılmıştır da diyebiliriz.

Refah devleti ile ilgili çalışmalar genel olarak belirli bir döneme işaret etmektedir. Sonrasında refah devletinin krizi ve devletin refah sağlama rolündeki aşınmadan bahsedilmektedir (Rosanvallon, 2004). Ünlü (2017) bu durumu refah devletinin bir kopuşu çağrıştırdığını belirterek açıklamaktadır. Öyleyse günümüzde refah devleti uygulamaları olarak tartışılan nedir? Bu soru ilerleyen başlıklarda detaylı olarak açıklanacak, fakat kısaca günümüzde devletin refah sağlamadaki rolünün refah devleti değil de Esping-Andersen'ın (1990) da belirttiği üzere refah kapitalizmi kavramı üzerinden tartışıldığının altını çizmek gerekmektedir.

Refah rejimi kavramı ise, refahın devlet, piyasa ve aile arasında nasıl üretildiği ve paylaştırıldığıyla ilgilidir (Esping-Andersen, 1990; Therborn, 1984; Titmuss, 1974). Refah rejimi kavramı genellikle sanayileşmeyle birlikte anılmaktadır. Refah devletinin farklı ülkelerde farklı uygulamalara sahip olması bunların sınıflandırılabileceği düşüncesini ve beraberinde refah rejimleri ayrımını getirmiştir. 'Kapitalizmin sosyal boyutu', 'sosyal kapitalizm' (Kersbergen, 1995) olarak da ifade edilen refah rejiminin yaygın bir kullanımı da 'refah kapitalizmi' kavramıdır

(Esping-Andersen, 1990; Gough, 1979; Aspalter, 2010). Böylelikle refah rejimlerinde refah devletine değil, toplumsal risklerin paylaşılması konusunda sorumluluk üstlenen kurumlara vurgu yapılmaktadır.

1.5.REFAH REJİMİ YAKLAŞIMLARI

Esping-Andersen The Three Worlds of Welfare Capitalism kitabına refah devletiyle ilgili tartışmaların iki soru etrafında şekillendiğini belirterek başlamaktadır. Bu sorulardan biri, sosyal vatandaşlık hakkının genişlemesiyle sınıf ayrımı azalır mı? Yani refah devleti aslında kapitalist toplumun dönüşmüş hali midir? İkincisi ise, refah devletinin gelişmesinin ardında yatan nedenler nelerdir? (1990). Bu sorulara farklı ekonomik görüşe sahip birçok bilim insanı farklı cevaplar vermiş olsa da tüm analizler piyasa, aile ve devlet ilişkisi etrafında birleşmektedir. Şimdi bu çıkarımı destekleyecek refah rejimi sınıflandırmasına ilişkin yaklaşımların neler olduğuna bakalım.

Therborn'e göre, refah devletini tanımlamak için işe devletin yapısıyla başlamak gerekmektedir. Devlet hangi kriterleri yerine getirdiğinde refah devleti olarak tanımlanabilir, başlangıç sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya üç farklı yaklaşım getirilmektedir. Therborn'un yaklaşımı, devletin faaliyetlerindeki tarihsel dönüşüm ile başlamaktadır. Gerçek (modern) bir refah devleti en azından hanehalkının ihtiyaç duyduğu günlük rutin faaliyetlerine karşılık gelen refahı sağlama amacına hizmet ediyor olmalıdır. Bu ifade refah devletini oldukça geniş kapsamlı ele almaktadır (1984). Kavramın geniş kapsamlı tanımlaması bu günlük rutin faaliyetlerin kime göre belirlendiği konusunda bir netliğe sahip olmadığından ve her modern refah devleti az da olsa doğrudan ya da dolaylı olarak bir parça refah sağlama işlevini yerine getirdiğinden işlevsel olarak anlamsız hale gelmektedir (Veit-Wilson, 2000: 2).

İkinci yaklaşım Titmuss tarafından geliştirilen klasik kalıntı ve kurumsal devlet arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Bu ayrım Wilensky ve Lebeaux tarafından da vurgulanmaktadır. Buna göre, sanayileşmenin yarattığı koşullar ve modernleşme

refah devletini kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir (Wilensky, 1975'ten aktaran Klienman, 2015; Pierson, 1996). Sanayileşme ve modernleşme aile üyeleri arasındaki bağların zayıflaması ve kitlesel işsizliğin artması gibi temel yapısal sorunları beraberinde getirdiğinden devlet hem ekonomik hem de sosyal yaşamı korumak amacıyla müdahale etmek zorunda kalmaktadır (Veit-Wilson, 2000).

Titmuss'un ayrımı devletin bireylerin refahlarına ne kadar katkı sağladığı üzerinde durmaktadır. Buna göre, kalıntı devlet sadece aile veya piyasa başarısız olduğunda sorumluluk almakta ve marjinal olarak görülen ve devletin belirlediği koşulları sağlayanlar devletin yardımlarından faydalanabilmektedirler. Bu ayrım kapsamında kalıntı refah devletinin asıl amacı Peacock'un da ifade ettiği üzere "İnsanlara refah devleti olmadan nasıl yaşayabileceklerini öğretmektir". Modern kurumsal devlet ise, tüm nüfusu içeren bir refah sorumluluğunu üstlenmektedir (Titmuss, 1974: 31). Bu anlamda kurumsal devlet, refah hizmetlerini statü ayrımına göre yapmadığından bu hizmetlerden yararlanan ihtiyaç sahiplerinin damgalanmasını engellemekte ve böylelikle toplumsal ikilikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Esping-Andersen, 2015a).

Üçüncü yaklaşım, teorik olarak refah devleti türlerine karar vermek için seçilen kriterle ilgilidir. Bu yaklaşım bazı soyut ve skor programlarını içeren ve gerçek refah devleti ölçütlerinin ne olduğunun kararlaştırılması şekilde tasarlanmıştır. Ancak bu yaklaşım Esping-Andersen tarafından tarihsel temele dayanmayan bir yaklaşım olmasının yanı sıra refah devleti mücadelesinde tarihsel aktörlerle bağlantılı idealleri ve modelleri ortaya koyma bakımından gerekli görülmemektedir. Eğer refah devleti sınıflandırmasında amaç aktörleri içeren nedensel teorileri test etmekse, refah devletinin gelişiminde kritik olarak kabul edilebilecek bu aktörler tarafından fiili olarak teşvik edilmiş taleplerle başlamak gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Esping-Andersen- 1990).

Yukarıdaki yaklaşımlara göre refah rejimlerinin sınıflandırılması yapılırken iki temel değişkenin dikkate alındığı görülmektedir: Refah karması ve refah çıktıları. Refah karması, toplumda güvenlik ve refahı artırmak amacıyla oluşturulan program ve kaynakları içeren modeli tanımlamaktadır. Refahın üretilmesinde ve yeniden

dağıtımında, devlet hanehalkı ve piyasa ile birlikte etkileşim halindedir. Refah çıktıları ise, nüfusun nihai refah koşullarına işaret etmektedir (Abu-Sharkh and Gough, 2010). Dolayısıyla refah rejimi sınıflandırmalarını incelerken, refahın sağlanmasında etkisi olan uygulamalar ve bunun nihayetinde bireylerin yaşam koşullarının bu uygulamalardan ne derece etkilediği üzerinde durulması gerekmektedir.

1.6.REFAH REJİMİNİN SINIFLANDIRILMASI

Refah rejimlerinin sınıflandırılması refahın sağlanması konusunda risklerin nasıl paylaşıldığıyla belirginleşmektedir. Uygarlık tarihi boyunca insanlar yoksulluk, mülksüzlük, engellilik, şiddet, ölüm gibi risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu risklerin dışında işsizlik ise sanayileşme sonrası modern toplumlara özgü bir risk olarak tanımlanmaktadır (Esping-Andersen, 2015a). Bu risklerin paylaşılması, bireylerin karşılaştıkları risklerin toplumsal refahı etkilediği noktada gerçek olmaktadır. Bir başka deyişle risklerin paylaşılması bireysel risklerin toplumsal risklere dönüşmesi durumunda söz konusu olmaktadır. Bu dönüşüm Beck'in risk toplumu kuramı ile ilişkilendirilebilir. Beck risk toplumunu, sanayileşmenin günümüzdeki izleri olarak nitelendirebileceğimiz tehlike, tehdit ve risk unsurları olarak tanımlamakta ve risk toplumunun oluşmasının altında sanayileşmenin göstermiş olduğu ilerleme ve gelişmelere işaret etmektedir. Kısaca Beck'e göre sanayi toplumu risk toplumuna dönüşmüştür (Beck, 1992). Beck'in bu teorisi doğrultusunda risklerin ve dolayısıyla refahın paylaşımı sanayileşme sonrası dönemde daha belirginleştiği söylenebilir.

Ücret gelirine bağımlı olmak pek çok riskin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Piyasalar canlı bir organizma olarak kabul edilirse, piyasaların geçirdikleri dönüşüm -örneğin teknolojik ilerleme- işçilerin üretim sürecindeki işlevlerinin etkisini kaybetmesine ve dolayısıyla piyasa dışında kalmalarına neden olabilmektedir. Bu anlamda işsizliğin ücretliler toplumunun yarattığı sosyo-ekonomik bir risk olduğu söylenebilir (Esping-Andersen, 2015a). Ücret gelirinden yoksun olmak gibi modern kapitalist toplumlara özgü riskler, kapitalizmin yarattığı mülksüzler kitlesinin hayatta

kalabilmek için başka gelir kaynakları ya da bir desteğe ihtiyaç duyurmalarına neden olmaktadır. İşte burada refah rejimi uygulamaları karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel olarak genel kabul görmüş kanı, modern toplumla eş zamanlı ortaya çıkan bir gelişme olduğu kabul edilen refah devleti uygulamalarının farklı siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik yapıya sahip ülkeler için farklı tezahür etmiş olup, etki alanlarının bazı ülkelerde görece sınırlıyken bazı ülkelerde oldukça geniş kesimlere ulaştığı yönündedir. Etkilediği kitlenin büyüklüğünün yanında refah rejimi sınıflandırmalarında temel çıkış noktası bireylerin veya hanehalkının refahını piyasa, aile ve devlet üçlüsünden hangisinin daha çok etkilediğidir. Bu nedenle refah rejimi sınıflandırmaları bu farklılıklar göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. Refah rejimi sınıflandırması, refah devletinin temel özelliklerini ve getirilerini bir arada değerlendirebilme olanağı sağlaması açısından önemlidir. Şimdi bu sınıflandırmaları inceleyelim.

1.6.1.Titmuss'un Refah Rejimi Sınıflandırması

Titmuss refah rejimi sınıflandırmasını üç model üzerinden kurmuştur. Bunlar: kalıntı (residual) refah modeli, endüstriyel başarı-performans (achievement-performance) modeli ve (institutional redistributive) kurumsal yeniden bölüşümcü modeldir (1974). Titmuss'un böyle bir sınıflandırma yapmasının nedeni, sosyal ve ekonomik gerçekliklerin tüm karmaşa ve düzensizliğinde sosyal ve ekonomik yaşantının belirli alanlarıyla ilgili sistem ve seçeneklerin olduğunu ortaya koymaktır.

Titmuss tarafından sosyal politikanın kalıntı refah modeli olarak adlandırılan model, bireylerin doğal olarak ortaya çıkan ihtiyaçlarının piyasa (özel sektör) ve aile olmak üzere iki kanal aracılığıyla sağlanacağı önermesine dayanmaktadır. Burada piyasa ve aile "sosyal olarak sahip olunan", "doğal" kanallar olarak tanımlanmaktadır. Refah devleti ise, sadece bu sistemler işlemez hale geldiğinde devreye giren bir faktör olarak görülmektedir (1974). Böyle bir modelde refah devleti sadece zorunlu hallerde rol almaktadır. Ayrıca bu modelde refah devletinin rolünün

geçici olduğunu da unutmamak gerekir. Sorunların kalıcı olduğu durumlar söz konusu olsa dahi bu model refah devletine geçici bir rol için yer vermektedir.

Endüstriyel başarı-performans modelinde, sosyal refah kurumları ekonominin tamamlayıcısı olarak önemli bir role sahiptirler. Sosyal ihtiyaçların karşılanmasında hak temelli bir düzenleme olarak çalışma performansı ve verimliliğin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu yaklaşım temelinde teşvikler, çaba ve ödül, sınıf oluşumu ve grup bağlılığıyla ilgili çeşitli ekonomik ve psikolojik teoriler türetilmiştir. "Hizmetçi kız" (handmaiden) modeli buna örnek olarak verilebilir (Titmuss, 1974). Bu modelde refah endüstriyel gelişme için gerekli bir tamamlayıcı olarak görülür. Sosyal politika piyasanın ihtiyaç duyduğu işgücünün devamlılığını sağlayarak ekonomiye yardım etmektedir. Kısaca sosyal politika, ekonominin düzenleyicisi olarak kabul edilmektedir. Sovyet Birliği ve Almanya'da bu yaklaşım kurumsallaşmıştır. Emekli aylığı ve benzer faydalar çalışanların istihdam süreleri, işteki durumları ve çalışma performanslarıyla ilişkilendirilmiştir (Midgley, 1996: 64).

Kurumsal yeniden bölüşümcü modelde ise sosyal refah, ihtiyaçları piyasa dışında evrensel hizmetlerle sağlayan temel bir entegrasyon kurumu olarak tanımlanmaktadır (Titmuss, 1974). Bu model tüm toplumun sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında ön sıralarda rol alan bir karaktere sahiptir. Kalıntı refah modelinde devletin müdahalesi sınırlanmışken, bu model devletin geniş kapsamlı müdahalesini içermektedir (Midgley, 1996: 59).

1.6.2.Therborn'un Refah Rejimi Sınıflandırması

Therborn, güçlü-müdahaleci refah devletleri, yumuşak telafi edici refah devletleri, tam istihdam odaklı küçük refah devletleri ve piyasa odaklı küçük refah devletleri olmak üzere dört refah rejimi tanımlaması yapmıştır. Bu ayrımda Therborn sosyal hakların korunması ile işgücü piyasası ve istihdamın koşullarını dikkate almaktadır (1987). Buna göre, güçlü-müdahaleci refah devletleri, tam istihdamı hedefleyen ve aynı zamanda sosyal haklar açısından gelişmiş bir modeldir. İsveç,

Norveç, Avusturya ve kısmen de olsa Finlandiya bu modele örnek olarak gösterilebilir.

Yumuşak telafi edici refah devletlerinde sosyal haklar açısından standardı yüksek bir profil hedeflenirken, tam istihdamın sağlanması gibi bir amaç bulunmamaktadır. İstihdam konusundaki eksikliklerin devlet tarafından telafi edilmesi söz konusudur. Danimarka, Hollanda, Belçika ile Fransa örnek verilebilir. Tam istihdam odaklı küçük refah devletlerinde ise, tam istihdam hedefi olmasına rağmen sosyal hakların standartlarının düşük olduğu görülmektedir. Japonya ve İsviçre bu modele örnek olarak gösterilebilir. Piyasa odaklı küçük refah devletleri, ABD, İngiltere ve Kanada gibi tipik örneklerin yer aldığı, sosyal haklar ve tam istihdam yerine 'ihtiyaç' temelli sağlanan sosyal politikalara sahip bir devlet modeli karşımıza çıkmaktadır. Ancak devlet, hayatta kalmak için başvurulacak son çare olarak görülmektedir (Therborn, 1987'den aktaran Şahin-Taşğın, 2010).

1.6.3.Esping-Andersen'ın Refah Rejimi Sınıflandırması

Esping-Andersen The Three Worlds of Welfare Capitalism kitabında, refah rejimleri analizini 'meta olmaktan çıkma' (de-commodification)[5], refah devletinin toplumsal katmanlaşmayı nasıl etkilediği ve emeklilik rejimlerini devlet-piyasa birlikteliği özelinde incelediği özel-kamu karması (welfare-mix) olmak üzere üç temel belirleyici üzerinden yürütmektedir (Powell and Barrientos, 2004). Esping-Andersen, işsizlik yardımı, hastalık yardımı ve emeklilik aylığına hak kazanabilme koşulları gibi kriterlerden oluşan 'meta olmaktan çıkma' puanları geliştirmiştir. Burada 'meta olmaktan çıkma' yardımların devlet tarafından herhangi bir koşula bağlanmaksızın karşılanmasını, yani sosyal hakların meta olmaktan çıkmasını ifade etmektedir. Buna göre, 'meta olmaktan çıkma' puanı yüksek olan devletlerin refah sağlama düzeyi de yüksek kabul edilmektedir (Esping-Andersen, 1990).

[5] De-commodification kavramı farklı kaynaklarda 'metalaşmanın sınırlanması' olarak çevrilmiştir. Bakınız: Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2015) Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları.
Andersen de-modification kavramını "Bireylerin ya da ailelerin piyasa katılımından bağımsız olarak sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam standardını gerçekleştirebilme dereceleri" olarak açıklamaktadır (1990).

Refah devletinin toplumsal katmanlaşmayı nasıl etkilediği, başka bir deyişle toplumsal ilişkilerin refah devleti tarafından nasıl yeniden düzenlendiği Esping-Andersen'ın refah rejimi sınıflandırmasında dikkate aldığı bir diğer konudur. Katmanlaşma; korporatizm, devletçilik, 'gelir ve servet yoklaması' (means-testing), özel sağlık harcamaları, evrensellik/genellik/kapsamlılık ve fayda eşitliği kavramları aracılığıyla ölçülmektedir (Powell and Barrientos, 2004). Buna göre refah rejiminde devletin rolü, bu ölçüleri dikkate alarak sosyal katmanlaşma düzeyi üzerinden değerlendirilmektedir (Esping-Andersen, 1990). Üçüncü belirleyici olan refah karması (welfare mix), refahın üretiminde devlet, piyasa ve ailenin rol aldığı karma yapıya işaret edilmektedir (Abu-Sharkh and Gough, 2010). Esping-Andersen bu üç belirleyiciden yola çıkarak refah rejimlerini üç tipoloji ile sınıflandırmıştır. Bunlar; liberal, korporatist ve sosyal demokrat refah rejimleridir.

'Liberal' refah rejimi tipolojisinde, gelir ve servet yoklaması temelli (means-tested) yardımlar, mütevazi para transferleri veya dar kapsamlı sosyal sigorta planları hakimdir. Yardımlar esas olarak düşük gelirlilere, genellikle proletaryaya ve duruma bağlı olarak verilir. Bu modelde sosyal reform süreci, geleneklere göre keskin biçimde sınırlandırılmıştır. Çalışmak yerine yardımları tercih etmek marjinal bir eğilim olarak kabul edilir (Esping-Andersen, 1990). Başka bir ifadeyle devletin müdahalesi öyle bir düzeyde olmalıdır ki ücretli çalışma önceliğini korumaya devam etmelidir (Brunhoff, 2009: 404).

Liberal refah rejimi modelinde devlet sadece çalışamayacak durumda olan ya da iş bulamayan yani piyasa aracılığıyla geçimini sağlayamayan kişilere 'muhtaçlık-temelli' uygulamalar ile sürece dahil olmaktadır (Buğra, 2016: 69). Aslında devlet, birey ve hanelerin karşılaştıkları sosyal ve ekonomik risklerin kapsamını daraltmaktadır. İhtiyaç sahiplerini belirleme konusunda 'means-tested' olarak adlandırılan gelir ve servet sorgulama yöntemi uygulanmaktadır. Bu modele göre, yardımlar toplumda dezavantajlı konumda bulunan engelliler, tek ebeveynli ve hane reisi kadın olan aileler gibi yoksul olarak kabul edilen kişi ve hanehalklarına yönelik yapılmaktadır (Esping-Andersen, 2015a: 45). Bu modelde 'meta olmaktan çıkma' düzeyi düşük olduğundan bireyselcilik anlayışı ön plandadır.

İkinci tipoloji olan korporatist refah rejiminde, tarihsel korporatist-devletçilik mirası yeni 'post-endüstriyel' sınıf yapısına dönüşmüştür. Bu muhafazakâr ve güçlü korporatist refah devletinde, refah desteği mesleki katmanlaşmaya bağlı olarak sosyal sigortalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Sosyal sigorta genellikle çalışmayan eşler ve anneliği özendirecek aile ödeneklerini kapsamamaktadır (Esping-Andersen, 1990: 25). Kadınların çalışmayarak hane-içi bakım hizmetlerinin sorumluluğunu üstlenmesi öngörülmüştür (Buğra, 2016: 69). Bu modelde 'meta olmaktan çıkma' düzeyinin ortalama bir değere sahip olduğu belirtilmektedir (Esping-Andersen, 1990).

Sosyal demokrat refah rejimi, sosyal hakların meta olmaktan çıktığı ve evrensel prensiplere kavuştuğu ülkeleri kapsayan bir sınıflandırmadır. Sosyal demokrat nitelendirmesi, sosyal reformun ardındaki baskın gücün açıkça sosyal demokrasi olmasına dayanmaktadır. Devlet ve piyasa arasındaki ikiliğe dayanmak yerine, çalışan sınıf ve orta sınıf arasında ve/veya minimum düzeydeki ihtiyaçlar arasındaki eşitliğin değil, sosyal demokratlar tarafından desteklenen daha yüksek standartlarda eşitliğin teşvik edildiği bir refah rejimi modelidir (Esping-Andersen, 1990: 26).

Bu model, tüm vatandaşlarına ve pratikte tüm yasal ikamete sahip olanlara kurumsallaşmış sosyal haklar aracılığıyla insana yakışır bir yaşam, sadece korunmasız gruplara değil tüm nüfusa yönelik kapsayıcı ve tüm sosyal ihtiyaç türlerini içeren bir karaktere sahiptir (Esping-Andersen and Korpi, 1987'den aktaran Brochmann vd, 2012:5). Sosyal demokrat modelde sendikalar önemli bir role sahiptir (Koray, 2011). Bu modelin temelinde, sosyal hakların evrenselliği ve sınıflar arası eşitlik yer almaktadır ve haklardan yararlanma konusunda mesleksel veya sınıfsal katmanlaşma dikkate alınmamaktadır.

1.6.4.Yeni Bir Tipoloji Olarak Güney Avrupa Refah Modeli

Esping-Andersen'ın refah rejimleri sınırlandırmasına 1990'lı yılların başlarında sosyal koruma ve refah devleti uygulamaları bakımından ayırt edici bir niteliğe sahip olduğu tartışılan Güney Avrupa ülkeleri için yeni bir refah rejimi tartışması söz konusu olmuştur (Leibfried, 1993; Ferrera, 2015; Katrougalos and Lazaridis, 2003). Leibfried, refahın sağlanmasında ailenin kilit rol oynadığı, Katolik geleneğin güçlü etkisi altında olan, sosyal koruma sistemi olgunlaşmamış bir karaktere sahip 'Latin sınırındaki' (Latin Rim) ülkelerin refah rejimine ilişkin yeni bir yaklaşım ileri sürmüştür (1993: 128). Ancak bu görüşler sınırlı bir bakış açısını ifade ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Ferrera refah rejiminin 'olgunlaşmamış' veya 'katolik görüşün ağır bastığı' ifadelerinin tüm Güney Avrupa ülkelerini yansıtmadığını belirtmektedir. Hatta bazı ülkelerde refah uygulamalarının ve özellikle de emeklilik sistemlerinin neredeyse Avrupa'daki en cömert desteği sağladığını belirtmektedir (2015: 196). Bu nedenle Güney Avrupa ülkeleri arasındaki yapısal farklılıklar temel bir ayrım yapmayı zorlaştırmaktadır. Ancak kurumsal olarak bakılacak olursa bu ülkelerdeki sosyal koruma sistemi evrensel/kapsayıcı bir niteliğe sahip değildir. Bunun yerine ücret temelinde fayda sağlamaya dayanan çalışma odaklı bir sistem bulunmaktadır. Ayrıca bu ülkelerdeki sosyal koruma sisteminin tüm etkinliği asgari düzeydedir ve sosyal korumanın kapsamı oldukça sınırlıdır (Katrougalos and Lazaridis, 2003: 3).

Dünyadaki uygulamalarına bakıldığında, refah rejimlerinin siyasal iktidarlarla yakından ilişkili olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerindeki refah devleti uygulamalarını 1980 öncesi ve sonrası dönemler olmak üzere karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışmada emek taraftarı siyasi partilerin iktidarı ile devletin sosyal niteliğinin gelişmesi arasındaki ilişki ortaya koyulmaktadır (Navarro vd, 2004'ten aktaran Koray, 2011: 216).

Buna göre, sosyal demokrat refah rejiminin benimsendiği İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya gibi İskandinav ülkelerinde çok uzun yıllar sosyal demokrat partilerin egemen olduğu görülmekte iken, Almanya, Hollanda, Belçika

gibi korporatist refah rejiminin benimsendiği ülkelerde ise, muhafazakâr partilerin görece hâkim olduğu; ABD, İngiltere, Kanada gibi liberal refah rejimini benimseyen ülkelerde de sosyal devletin niteliğinin belirleyici olduğu söylenebilir (Esping-Andersen, 1990). İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi Güney Avrupa refah rejiminde kabul edilen ülkeler uzun yıllar diktatörlükle yönetilmiştir ve küreselleşme sonrası en dikkat çekici değişim bu ülkelerde görülmüş, refah harcamalarında ve sendikalaşma oranlarında önemli artışlar yaşanmıştır (Koray, 2011).

1.7.TÜRKİYE'NİN REFAH REJİMİ

Türkiye'nin refah rejimi literatürde tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Konunun genel olarak iki yaklaşım etrafında şekillendiğini söylenebilir. Yaklaşımlardan biri, Türkiye'yi Güney Avrupa refah rejimi içerisinde kabul ederken diğer yaklaşım, herhangi bir sınıflandırmanın Türkiye'nin refah sistemini yansıtmadığından dolayı Türkiye'nin bir refah devleti olarak tanımlanamayacağından söz etmektedir. Bu tartışma kapsamında Koray (2007) ve Yalman (2007)'ın da ileri sürdüğü görüş, Türkiye'nin Batının refah devleti deneyimlerine sahip olmadığı gerekçesiyle Batılı anlamda bir refah devleti olarak kabul edilemeyeceği yönündedir.

Buğra'nın da içinde bulunduğu bir başka görüş ise, Türkiye'yi geleneksel bir refah deneyimine sahip olduğu, refahın sağlanmasında aile içi dayanışma mekanizmalarının ve eşit olmayan bir sosyal güvenlik sisteminin varlığı nedeniyle Güney Avrupa refah tipolojisi içerisinde kabul etmektedir (Buğra, 2006; Gough, 2015; Grütjen, 2009). Buğra'nın ileri sürdüğü görüş pek çok araştırmacı tarafından da desteklenmektedir. Grütjen Türkiye'nin refah rejimini incelediği çalışmasında, Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi geç sanayileşen ülkelerden biri olarak Türkiye'deki refah rejiminin Avrupa refah rejimiyle benzeşmediğini belirtmektedir (2009). Benzer şekilde Gough (1996), Türkiye'nin refah rejimini karşılaştırmalı olarak ele aldığı çalışmasında, Türkiye ile İtalya, İspanya, Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkeleri arasındaki benzerliklerin altını çizmiştir. Burada geç sanayileşen ülkeler ile yirminci yüzyılın gelişmekte olan ülkeleri kastedilmektedir ve bu ülkelerin

sanayileşmeyi erken tamamlayan ülkelere göre ideolojik ortamlarının farklı olduğu belirtilmektedir (Gerschenkron, 1962'den aktaran Buğra, 2016: 83).

Her ne kadar böyle bir değerlendirme yapılmış olsa da Türkiye'nin refah rejimini değerlendirirken sadece endüstrileşme ve demokratikleşme kıstaslarının ele alınmasının eksik bir yaklaşım olacağını, işçi hareketlerinin sendika ve siyasal partilerle kurmuş oldukları ilişkiler sayesinde elde ettikleri toplumsal gücün, modern refah devletinin oluşumunda daha etkili olduğunu vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır (Andersen, 1990; Therborn, 1987; Koray, 2007). Eksik bir yaklaşım olarak kabul edilse de refah rejimi sınıflandırmalarında sanayileşme ve demokratikleşme kıstasının genel kabul gördüğü söylenebilir. Türkiye'nin pek çok araştırmacı tarafından neden Güney Avrupa refah rejimi içerisinde kabul edildiğini ele almadan önce refah rejiminin unsurlarına bakmak gerekmektedir.

Türkiye'nin refah rejimi, üç ayaklı bir sistem şeklinde işlemektedir. Birincisi, devlet tarafından kurulmuş ve sosyal sigorta kurumlarının öncelikli olarak tanımlandığı sosyal güvenlik sistemidir. İkincisi, ailenin toplumsal işlevinin önemini tanımlamaktadır. Üçüncüsü ise, refah sağlamada etkili olan belediye, sivil toplum kuruluşu ve özel sigorta planlarının yer aldığı diğer aktörlere işaret etmektedir (Grütjen, 2009). Böyle bir tasvir tam da "refah devleti"nin krizden çıkma formülü olarak dile getirilen *devlet talebinin azalması, dayanışmanın yeniden topluma benimsetilmesi ve daha fazla toplumsal bir görünüm yaratabilmek amacıyla toplumsal ve kültürel alanlarda yerel örgütlenmelerin sorumluluklarının artırılması* (Rosanvallon, 2004: 94) fikrine denk düşmektedir. Bu durum bize Türkiye'de sosyal koşulların belirlenmesinde piyasa ve sivil toplum kuruluşlarının hala küçük bir role sahip olduğunu, ailenin ve devletin daha ağır bastığını göstermektedir. Dolayısıyla bazı kesimlerin sosyal koşullar açısından yasal ve kurumsal olarak görece korunduğu, özellikle eğreti çalışanların içerisinde bulunduğu bazı kesimlerin ise görece korunmasız kaldıkları söylenebilir.

Türkiye'nin refah rejiminin Güney Avrupa refah rejimi içerisinde kabul edilmesinde, Güney Avrupa ülkeleriyle benzeştiği istihdamın yapısı, sosyal güvenliğin kapsamı ve sosyal politikalar üzerinden bir değerlendirme yapılabilir.

Güney Avrupa refah rejimi modelinin öne çıkan özellikleri; sosyal refah harcamalarından ailenin sorumlu tutulması, görece düşük kadın istihdamı, yüksek genç işsizliği, enformel istihdam ve kamu hizmetlerindeki büyük açıklardır (Mingione, 2006). Bu modelin belirleyici özelliklerinin Türkiye için de geçerli olduğu ve Türkiye'nin devlet-piyasa-aile ilişkilerini yansıtma anlamında benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Türkiye refah rejiminin bir ayağını oluşturan devlet tarafından kurulmuş sosyal güvenlik sisteminin kapsamı 'çalışma' eksenli belirlenmektedir. 2006 yılında çıkarılan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu her ne kadar tüm nüfusu kapsama gibi bir gerekçeye sahip olsa da sigortalılık, prim ödeme ve sağlık hizmetlerinden faydalanma ilişkisine dayanması sosyal güvenliğin kapsamının sınırlılığına işaret etmektedir (Fişek, 1976'dan aktaran Gökbayrak, 2010). Ayrıca emeklilik ve sağlık sigortalarının birlikte yürütüldüğü bu sistemde emekli aylığı ve sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda işteki statü belirleyici olduğundan eşitsiz bir işleyiş söz konusudur (Buğra ve Keyder, 2003). Güney Avrupa refah modelinin, kayıtlı işgücünün emeklilik sistemi gibi uygulamalarla korunmasını içerirken, kayıtdışı ya da düzensiz çalışanlar için son derece sınırlı bir koruma içeriyor olması (Ferrera, 2006) Türkiye'nin bu modele yakın olduğunu gösteren bir etmendir.

Türkiye'de istihdamın yapısına bakıldığında kayıtdışılığın ve güvencesizliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim 2017 yılı itibariyle kayıtdışı istihdam oranı yüzde 47'dir (DİSK, 2018). 1980 sonrası kayıtlı istihdamın giderek çözülmesi ve enformel bir forma bürünmesi ile taşeron çalışmanın yaygınlaşması istihdamın kayıtdışılığını hızlandırmıştır (Buğra ve Keyder, 2003). Kayıtdışı istihdam oranlarının bu denli yüksek olması, Türkiye işgücü piyasasının güvencesiz olarak nitelendirilmesinde önemli bir faktördür. Güvencesiz, geçici, belirsiz bir niteliğe bürünmüş 'çalışma' eğreti bir istihdamın yerleştiğine işaret etmektedir (Çelik, 2007). Türkiye işgücü piyasasına ilişkin önemli göstergelerinden biri de yüksek işsizlik oranlarıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2018 Ekim ayı itibariyle işsizlik oranı yüzde 11,6 iken tarım dışı işsizlik oranı yüzde 13,6'dır. Bu

oranlar sosyal güvenliğe katkı sağlayan genç nüfus arasında artmaktadır. Nitekim 15-24 yaş arası işsizlik oranı yüzde 22,3'e yükselmektedir[6].

DİSK-AR'ın (2018) İşsizlik ve İstihdam Raporu'na göre Türkiye'de 'gerçek işsizlik' yüzde 17,3 olarak belirtilmektedir. İşsizlik, işsizliği telafi etmeye yönelik harcamaları arttırdığı gibi beraberinde getirdiği psiko-sosyal sorunlar nedeniyle önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir (Koray, 2011: 219). Bireyin maddi ve maddi olmayan refahını etkilediği gibi toplum refahını da etkileyen ve refah devletinin başarısızlıklarından biri olarak kabul edilen işsizliğin (Koray, 2007: 22) Türkiye'de OECD ortalamasının (yüzde 5,2[7]) üzerinde seyrediyor olması ve işgücünün yaklaşık yarısının sosyal güvenliğin kapsamı dışında kalması bize devletin refah sağlama anlamında oldukça sınırlı bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Sosyal güvenliğin temininde kamu harcamalarının payı, refahın sağlanmasında devletin rolüne vurgu yapan önemli göstergelerden biridir. Devletin milli gelirden sosyal güvenlik harcamaları için ayırmış olduğu payın büyük olması sosyal bir devlet olarak tanımlanmada önemli bir etkendir. Türkiye'nin sosyal güvenlik harcamalarının GSYİH'ye oranına bakıldığında 2015 yılı itibariyle yüzde 11,2 iken OECD ortalaması yüzde 21 (DİSK, 2018) ve AB (28) ortalaması yüzde 15'tir (Erdoğan, 2018: 53). Türkiye'de son 15 yıldır yoksulluk ve açlık sınırında yaşayanların oranlarındaki artışı[8] göz önünde bulundurulduğunda sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan payın oldukça yetersiz kaldığını söylenebilir. Sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan payın sınırlı olması yoksulluğu içinden çıkılamaz bir kısır döngü olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal bir soruna dönüştürmektedir.

Böyle bir durumda sosyal refah kapsamında karşılaşılabilecek tüm riskler için tek seçenek aile ya da akrabalar tarafından yapılacak olan maddi desteklerdir. Bu dayanışmadan yararlanabilmenin bir ölçütü aidiyettir. Tarihsel olarak bakıldığında

[6] TÜİK (2018) İşgücü İstatistikleri, Ekim 2018, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30680

[7] OECD (2018) Unemployment Rate, https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm

[8] Birleşik Metal İş Sendikası Araştırma Merkezi (BİSAM)'ın 2018 Kasım ayı için açlık ve yoksulluk sınırı hesaplamasında açlık sınırı 1,916 TL iken yoksulluk sınırı 6,626 TL'dir. 2003 yılı Kasım ayında açlık sınırı 429 TL idi. Buna göre açlık sınırı son 15 yılda 4,6 artmıştır.

yardımın tercihen aile ya da akrabalık ilişkilerinin devam ettiği grup üyelerine yapıldığı ve yabancıların bu dayanışma ağının dışında bırakıldığı bilinmektedir (Castel, 2017: 48). Bu nedenle aile yaşlılar, çocuk bakımı ve göçmenler için neredeyse norm haline gelmiş bir refah sağlama aracına dönüşmüştür.

Pek çok göçmen hayatta kalabilmek için sosyal dayanışma ağlarından yararlanmaktadır. Bu dayanışma ağında yardım sağlayan kişi gelişmiş ekonomiye sahip bir ülkeye göç etmiş başka bir göçmen akraba olabileceği gibi göçmenlerin kurdukları kültürel cemiyetler olan dernekler de olabilmektedir (Castles ve Miller, 2008). Adams ve Page'in gelişmekte olan 71 ülkede yürütmüş oldukları araştırmaya göre, göçmen döviz transferlerinin yoksulluğu azaltıcı bir etkisi bulunmaktadır (2005). Kısacası sosyal güvenliğin açıklarını kapatmada aile dayanışmasının alternatif bir yol olarak görüldüğü ve böylelikle refah kapitalizminin dengede kalmasının sağlandığı görülmektedir.

Emeklilik sistemi tarafından destek almadıklarında yoksullukla yüzleşen kesim olan yaşlılar yoksulluğu en derin yaşayan toplumsal gruplardan biridir. Türkiye'de yaşlılar için yapılan yardımlara ayrılan paya bakıldığında 2012 yılında sosyal koruma harcama kalemleri içerisinde en yüksük payın (yüzde 46,96) yaşlılık için olduğunu görülmektedir (Erdoğan, 2018: 66). Yaşlılığa karşı oldukça korumacı bir yaklaşımın Güney Avrupa refah modelinin öne çıkan özelliklerinden biri olması (Mingiore, 2006: 274) Türkiye'nin neden bu model içerisinde yer aldığına ilişkin bir başka benzer özelliktir.

Türkiye'de piyasanın başarısızlıklarını telafi etme konusunda devletin yerine farklı sosyal tarafların ortaklığa dayanan politikaların benimsendiği görülmektedir. Sosyal güvenliğin primli sisteme dayanması ve daha çok sosyal yardımların ön plana çıkması bu durumu netleştirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin sınırlı olduğu ve sosyal korumaya ilişkin harcamaların minimum düzeyde seyrettiği popülizmle şekillenen (Urhan ve Urhan, 2015) bir refah rejimi söz konusudur. Nitekim refahın sağlanmasında genel olarak yardım temelli ve dini organizasyonlar ön plana çıkmaktadır. Esnek istihdamın oldukça yaygın bir çalışma biçimi haline gelmesi ve sosyal politikaların piyasanın rekabet ihtiyacının gerisinde kaldığı bir ortam elbette

ki devletin refahı sağlamadaki rolünün geri çekilmesindeki öncüllerden birisi olarak kabul edilebilir.

1.8.SURİYE'NİN REFAH REJİMİ

Suriye'nin refah rejimini anlayabilmek için öncelikle demografik özelliklerine siyasal ve sosyo-ekonomik yapısına bakmak gerekmektedir. Suriye Ortadoğu'daki konumu gereği, tarihin her döneminde önemli gelişmelerin yaşandığı bir ülkedir. Uzun yıllar Fransa himayesinde olması ve bağımsızlığını yakın geçmişte (1946) kazanması Suriye'nin siyasi tarihinde etkili olduğu kadar sosyal ve ekonomik yaşamda da etkiler yaratmıştır. Türkiye'nin refah rejimine ve hangi sınıflandırma içerisinde yer aldığına ilişkin sınırlı olmakla birlikte tartışmalar mevcutken aynı tartışmaların Suriye için yapılmadığı görülmektedir. Nitekim Türkiye'deki refah tartışmaları da dar kapsamlı ve görece işgücü piyasasının yapısı ve koşulları üzerinden yürütülmektedir.

Bu sebeple Suriye'nin refah sistemini ele alırken Türkiye ile benzer şekilde daha çok işgücü piyasasının yapısı ve koşulları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Ancak öncelikle Türkiye'yi daha iyi tanıdığımızı düşündüğüm için üzerinde durulmayan demografik özellikleri Suriye için kısaca betimlemeye çalışacağım. Genellikle araştırmalar böyle bir değerlendirme söz konusu olduğu zaman mümkün olduğunca güncel veriler üzerinden değerlendirme yapmaya yönelmektedirler. Fakat pek çok Orta Doğu ülkesiyle benzer şekilde Suriye'nin Arap Baharı[9] rüzgarından etkilenmesi zorunlu göç, işsizlik, evsiz kalma, sosyal imkanların erozyonu gibi ülkenin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinde zorunlu bir

[9] Arap Baharı, 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta bir gencin kendisini yakmasının ardından önce Tunus ve sonrasında birçok Arap ülkesinde gerçekleşen halk isyanlarına verilen isimdir. Bu isyanların nedenleri farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Çoğu görüş, Arap Baharını 'gençlik devrimleri' ya da 'çoğunluğun devrimleri' olarak nitelendirmektedir. Bu anlamda belirli bir ideolojileri olmayan öndersiz bir post-modern ayaklanma olarak tanımlanabilir. Kimilerine göre Arap Baharı liberal bir devrime işaret ederken bazı görüşler de 1990'lı yıllardan itibaren Arap toplumlarının refahını olumsuz etkileyen neo-liberal ekonomi politikalarına karşı bir ayaklanma olarak değerlendirmektedir (Bayat, 2016).

değişime neden olduğundan bu değerlendirmeyi 2010 yılı öncesindeki veriler doğrultusunda ele almanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

1.8.1.Suriye'nin Siyasi Yapısına İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Suriyelilerin Türkiye'ye kitlesel olarak gerçekleşen göçünün temel dinamiklerini anlayabilmek için öncelikle Suriye'nin siyasal yapısına ve bunun göç süreci ve göçmenlerin refahına nasıl etki ettiğine dair genel bir bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Elbette ki bu çalışma kapsamında Suriye'nin siyasal geçmişini detaylı olarak betimleme amacı yoktur. Ancak Arap Baharı'nı tetikleyen koşulların nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek amacıyla siyasi yapıdaki değişim ve dönüşümlere kapsamlı olmayan genel bir bakış, bu sürecin daha iyi anlaşılması açısından önemli görülmektedir.

Suriye bağımsızlığını geç kazanan (Tam bağımsızlığını 12 Nisan 1946 yılında elde etmiştir) bir ülke olması sebebiyle siyasi istikrarsızlıkların ülkenin günümüzde yaşadığı kargaşaya etkisinin olduğu söylenebilir. Bu durumun nedenleri arasında, ülkenin coğrafi konumu, ekonomi açısından sahip olduğu kaynaklar ve buna bağlı olarak gelişen bölge üzerinde hakimiyet kurma çabaları gösterilebilir. Suriye 20. yüzyıla kadar bugünkü sınırlarıyla bildiğimiz Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail ve Suriye'yi kapsayan ve Yunanlıların "üç kıtanın buluştuğu yer" olarak nitelendirdiği önemli bir coğrafyada var olmuştur (İnce, 2017). Bu "büyük Suriye" olarak nitelendirilen bölgenin parçalanmasında I. Dünya Savaşı sonrası Fransız ve İngilizlerin bölgedeki hakimiyet çabaları etkili olmuştur (Khoury, 2003).

Nitekim 1913-1918 yılları arasında Osmanlı iç ve dış siyasi yaşamında önemli etkileri olmuş Cemal Paşa[10]'nın hatıratlarında belgeler ile ortaya koyduğu üzere, Fransa, Suriye siyasetinde etkili olabilecek kişilerle iş birliği halinde çeşitli isyanlar planlamaktadır (Kabacalı, 2017). Bu koşullar altında bölge halkı arasında sadece

[10] Cemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nda askeri vali olarak Suriye'de görev yapmıştır. Bu nedenle hatıratlarında Suriye ile ilgili önemli siyasi belgeler bulunmaktadır.

coğrafi bir birlik değil aynı zamanda ideolojik bir birlik de gelişmiştir. Bunun bir uzantısı olarak Ortadoğu'da tek bir Arap devleti kurma düşüncesi "yeniden doğuş" anlamına gelen Baas partisi[11] altında örgütlenmiştir (Collelo, 1988). Ancak bu birlik düşüncesi 1970'lere kadar etkili olamamıştır. Nitekim Suriye yönetimi sıkça yaşanan darbelerle değişmiş ve en son 13 Kasım 1970 yılında darbe ile Esad ailesi yönetime gelmiştir ve günümüzde de hala iktidardadır (Choueiri, 2005: 366-369). Art arda yaşanan darbelerin getirdiği belirsizlik ortamında ekonomik istikrarın bir türlü sağlanamaması toplumun refahına da önemli ölçüde etki etmiştir.

Esad'ın iktidara geçmesi Müslüman Sünnilerin çoğunlukta olduğu bir coğrafyada bu kitleyi hedefleyen bazı radikal adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır[12] (Spitz, 2014). Burada amaç, yönetimi halk tarafından kabul ettirerek kendi iktidarına meşruluk kazandırmaktır. Ancak bu kabul almaya yönelik çabalar kısa zamanda yerini otoriter bir yönetim anlayışına bırakmış ve muhalif seslerin yükselmesine karşı her türlü önlem alınmıştır (Choueiri, 2005). Baskıcı bir yönetim anlayışı ile halkın kendilerini azınlık bir grubun yönetiyor olması düşüncesi güçlenmiş ve halk ile iktidar arasındaki ilişkiyi fitili çekilmiş bir bomba gibi her an çatışmanın başlayabileceği bir duruma getirmiştir.

Siyasi açıdan gergin hava 1980'li yıllarda somut bir nitelik kazanmıştır. Ülke ekonominin dengesizliği ve refah düzeyinin düşüklüğü ile ayan beyan bir kadrolaşmanın varlığına karşı olanlar, Müslüman Kardeşler[13] adıyla kurulan bir

[11] Baas Partisi, yeniden diriliş anlamına gelen ve çoğu Batı tarzı eğitim almış bir grup Arap entelektüel tarafından 1943'te kurulan bir partidir. Baas ideolojisi iki temel motivasyona sahiptir. Birincisi tüm Arap Milliyetçiliği olarak nitelendirilen ve bütün Arapların tek bir ulus olduğunu savunan görüş; ikincisi ise Arap sosyalizmidir. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren parti ideolojisi eski kuşak, milliyetçiliği ön plana çıkaran görüşten radikal sosyalist görüşe doğru bir kayma yaşamıştır (Atay, 2000). Partideki bu yeni dönem neo-Baas olarak nitelendirilmekte ve neo-Baasçı grubun öne çıkan isimleri arasında Hafız Esad bulunmaktadır.

[12] Anayasa'da yer alan başkanın yeminindeki "onurum ve şerefim üzerine yemin ederim" ifadesi kaldırılarak yerine "Ekber olan Allah'ın adına yemin ederim" ifadesi eklenmiştir.
1973 yılında devlet başkanının Müslüman olma şartı yeniden konulmuştur.

[13] Müslüman Kardeşler, 1928 yılında Mısır'da kurulmuştur. Örgüt popülist bir siyaset izleyerek devletin sosyal politikalarının dışında kalan yoksullara "İslami yardım" adı altında sosyal yardımlar yaparak Arap halkları arasında kısa sürede karşılık bulmuştur. "Çözüm İslam'da" sloganıyla ön plana çıkan örgüt, zamanla siyasetin önemli bir parçası haline gelmiş ve 2010 seçimlerindeki ilk turdaki başarısızlığını usulsüzlük iddialarıyla açıklamaya çalışarak Arap Baharı'nın ortaya çıkmasında etkili olmuştur (BBC, 2019).

örgüt altında toplanmaya başlamışlardır (Friedman, 2011). Müslüman Kardeşler ile Hafız Esad arasındaki karşılıklı saldırgan hamleler ülkeyi mezhepsel bir çatışmanın ortasında bırakmış[14], ancak Esad iktidarı bu çatışmadan sağ çıkabilmiştir (Middle East Watch, 1992'dan aktaran Uzun, 2019).

Hafız Esad'ın ölümü sonrası 2000 yılında düzenlenen referandumda yüzde 97,29'luk bir oy oranıyla oğlu Beşar Esad Suriye devlet başkanı seçilmiş, böylelikle iktidarı babasından devralmıştır. Beşar Esad'ın seçilebilmesi için devlet başkanı seçilme şartlarında değişiklik yapılarak 40 yaş sınırı 34 yaşa düşürülmüştür (Spitz, 2014). Bu durum açık bir veraset sistemine işaret etmektedir. Beşar Esad'ın iktidara geldiği ilk yıllarda babasına göre daha ılımlı bir siyaset izlediği görülmektedir. Nitekim Beşar Esad'ın iktidarı devralmasıyla birlikte ekonomik iyileşmeler, internet başta olmak üzere iletişimin serbestleşmesi ve muhalefete karşı görece ılımlı tutumlar izlenmiştir (Orhan, 2005). Bu durum rejim değişikliği ümidini beslese de bir süre sonra gerçek anlamda bir değişim yaşanmadığı anlaşılmıştır. Bunun en önemli göstergesi, muhalefet olarak görülen Ulusal İlerici Cephe'nin üyelerinin demokratik sistem talebi gerekçesiyle rejime tehdit oluşturdukları için tutuklanmış olmalarıdır (Atlıoğlu, 2006).

Beşar Esad, 2010 yılında Orta Doğu'da başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan ayaklanmaları, Suriye'de önemli bir etki yaratmayacağı düşüncesiyle karşılamış olmasına rağmen 2011 yılının 17 Mart'ında Dera şehrinde gösteriler başlamıştır. Dera'nın Baas Rejimi'nin güçlü olduğu bir şehir iken rejime karşı ayaklanmaların başlangıç noktasına dönüşmesinin altında önemli ölçüde ülke halkının önemli bir kesiminin refah düzeyindeki gerilemenin etkili olduğu

---

Ancak Suriye'deki Müslüman Kardeşler, Mısır'dakiyle eşdeğer bir role sahip değildir. Suriye'deki Müslüman Kardeşler daha çok, Sünni çoğunluğun hâkim olduğu Suriye halkının Aleviler tarafından yönetilmesine karşı muhalefetin bir aracı işlevine sahiptir (Hourani, 2016).

[14] Esad iktidarı ile Müslüman Kardeşler arasındaki çatışmanın mezhepsel bir gerilim olarak nitelendirilmesi, Hafız Esad'ın Nusayri kökenli olması ve yaklaşık yüzde 70'i Sünni olan bir topluluğu yönetiyor olmasından kaynaklanmaktadır. Nusayri kavramına ilişkin tartışmalı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, Fransız mandasının hâkim olduğu dönemde Nusayri yerine Alawi (Alevi) kavramının kullanılmaktadır. Bir diğer görüş ise, 1980'li yıllarda Suriye'deki Sünnilerin Müslüman olmayan grupları tanımlamak için Nusayri kavramını kullandığını, grubun On İki İmam Şiiliğine bağlı Müslümanlar olduğunu kabul edenlerin de Alevi kavramını kullandıkları belirtmektedir (Van Dam, 2000).

belirtilmektedir (Bayat, 2016). Lübnan'a çalışmaya giden Suriyelilerin işlerinden olması, ülkelerine döndüklerinde işsizlik yaşamaları bu ayaklanmaları tetikleyen nedenlerdendir (Süer, 2012). Bu anlamda Suriye yönetimine karşı ayaklanmaların halkın refahıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Ancak Orta Doğu ülkelerinin tarihi düşünüldüğünde halk ayaklanmalarının tek nedeninin sosyo-ekonomik iyilik hali olmadığının, Arap halklarının tarihinde belirleyici olan siyasi gelişmelerin de etkili olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Ayaklanmanın kısa süre içerisinde ülkenin pek çok şehrine yayılması ve rejimin bu ayaklanmalara karşı tutumu bir iç savaş ortamına zemin hazırlamıştır. Bu çatışma ortamının hala devam etmesinin nedenlerinden biri de, Esad'ın halk ayaklanmalarına karşı yaklaşımıdır. Esad halk ayaklanmalarının başlamasından sonraki süreçte Damascus Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında, ülkenin içinde bulunduğu çatışma ortamını "talihsiz olaylar" olarak değerlendirmekte ve bu sürecin dış güçlerin bir komplosu olduğuna işaret etmektedir (Presidentassad.net, 2012). Ayaklanmanın baş aktörü olan Suriye halkının iş ve refah taleplerine komplo teorisi söylemiyle karşılık verilmesinin bir uzlaşmanın sağlanmasını güçleştiren bir etki yarattığı düşünülmektedir.

1.8.2.Suriye'nin Demografik Yapısına İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Son on yıllık dönem boyunca Esad hükümeti, nüfus artış hızını kalkınmanın önündeki temel engel olarak gördüğünden Suriye nüfusu konusunu daha dikkatli ele alarak doğum hızını azaltmak amacıyla yasal düzenlemeler çıkarmaktadır. Ancak nüfus artış hızı 1994-2004 arasındaki on yıllık süreçte önceki dönemlere göre önemli bir düşüş yaşanmasına rağmen hala yüksek seyretmektedir. 2004-2010 yılları arasında Suriye nüfusunun yıllık ortalama artış oranı 2,9'dur (Alrkkad vd., 2016).

Suriye nüfusu son yirmi yıllık dönemde neredeyse ikiye katlanmıştır. Böyle bir nüfus artışında Filistin ve Irak'tan gelen göçmenlerin (ki bu göçmenler daha çok Arap Baharı nedeniyle ülkelerinden ayrılan sığınmacı statüsünde kimselerden oluşmaktadır) önemli bir payı olduğunu söylenebilir. 2001 yılında 16 milyon 720 bin

olan Suriye nüfusu 2010 yılında 20 milyon 619 bine ulaşmıştır. Nüfusun yaş dağılımına bakıldığında, 2010 yılında 15 yaş altı nüfus 7 milyon 667 bindir. Yani toplam nüfusun yüzde 37'si gençlerden oluşmaktadır. Çalışabilir yaştaki 15-64 yaş arasındaki nüfus ise 12 milyon 78 bin ile toplam nüfusun yüzde 58,5'ini oluşturmaktadır. Ancak işgücüne dahil olanların sayısına bakıldığında çalışabilir yaştaki nüfusun yaklaşık olarak yüzde 50'sinden faydalanıldığı görülmektedir. 2010 yılında işgücüne katılım 5 milyon 530 bin kişi ile çalışabilir yaştaki nüfusun yüzde 45,7'sine denk gelmektedir. Aynı yıl için işsizlik oranı ise yüzde 8,6'dır (Central Bureau of Statistics, 2010).

Eğitim durumuna bakıldığında, 15 yaş ve üzeri Suriye nüfusunun okuma-yazma bilmeme oranı 2001'de yüzde 17,8'den 2010'da yüzde 15,6'ya düşmüşse de hala oldukça yüksektir. 15 yaş ve üstü nüfus içinde ilköğretim ve daha düşük eğitime sahip olanların oranı 2001 yılında yüzde 70 iken bu oran 2010 yılında yüzde 60,5'e gerilemiştir. 2009'daki okul kayıt oranları ise gelecekteki zorlukları göstermektedir. Bu oranlar temel eğitimin ilk aşamasındaki çocuklar arasında yüzde 96,1'e çıkmaktadır. Ancak ilköğretimde bu oran yüzde 80,1'e ve ortaöğretim düzeyinde 54,1'e düşmektedir (Family Health Survey, 2009). Bu oranların düşmesinde temel eğitimin ikinci aşamasındaki çocukların yüksek oranda eğitim sisteminden ayrılmış olması etkilidir.

Eğitimin düzeyi ve okul kayıt oranlarına bakıldığında ülkenin eğitim konusundaki geri kalmışlığın gelecek neslin güçlendirilmesinde ciddi anlamda etkili olacağı söylenebilir. Eğitimin kent-kır ayrımına bakıldığında, kırsal kesimdeki okuma-yazma bilmeme oranları kentlerdekinin neredeyse iki katıdır. Cinsiyete göre bir değerlendirme yapıldığında ise, kadınlarda okuma-yazma bilmeme oranının erkeklerin 2,5 katı olduğu görülmektedir (Alrkkad vd., 2016). Özetle Suriye kentlerde ve erkekler arasında eğitim düzeyinin görece yüksek olduğu bir profil çizmektedir.

Demografik göstergelerden biri olan Suriye'nin dış göçüyle ilgili ise birçok görüş bulunmaktadır. Uluslararası göçe sınırlandırma getiren sözleşmeye rağmen göç dalgaları 1980'lerden beri devam etmektedir. Titizlikle yapılmış ulusal

anketlerin ve göç alan ülkelerdeki güvenilir verilerin eksikliği araştırmacılar için dış göçün hesaplanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle dış göçe ilişkin değerlendirmeler 1970, 1981, 1994 ve 2004 ve savaş sonrası olarak da 2010 yılındaki nüfus sayımı aracılığıyla Suriye'de yaşayan Suriyelilerin sayısı karşılaştırarak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntemi kullanan ve toplam Suriye nüfusunu tanımlayan bir araştırma, Suriye dış göçünün arttığını göstermektedir (Alrkkad vd., 2016).

1970 yılında 584 bin olan dış göçmen sayısı, 1981'de 1 milyon 618 bine, 1994'te 2 milyon 240 bine, 2004'te 2 milyon 855 bine ve 2010 yılında ise 3 milyon 503 bine yükselmiştir. Hatta aynı araştırmada, 1970 ve 1980'lerde uluslararası göç oranlarının nüfus artış oranlarından yüksek olduğu belirtilmektedir. Daha sonra özellikle 1991 ve 1994 yılları arasında ekonomik gelişmedeki nispi artışla birlikte bu dış göç oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. 1989'da yüzde 17,3 olan dış göç oranı 1994'te yüzde 14,5'e gerilemiş ve 2010'a kadar da aşağı yukarı bu oranlarda seyretmiştir (Alrkkad vd., 2016). 1980'li yıllarda yaşanan politik krizlerin yanında ekonomik etkenlerin de göç dalgalarındaki artışta önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. 1970 ve 1980'li yıllarda körfez ülkelerindeki petrol patlaması, Suriyeli işgücünü harekete geçiren temel faktördür. Buna karşılık Suriye politik ve insani koşullar sonucu Filistin ve Irak mültecileri gibi birçok göçmeni de kabul etmiştir.

1.8.3.Suriye'nin Refah Rejimine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Bu başlık altında Suriye'nin refah rejimine ilişkin bir çıkarım yapabilmek amacıyla ekonomik konjonktür ve işgücü piyasası başta olmak üzere eğitim ve sağlık sisteminin de ele alındığı bir betimleme yapılmaya çalışılacaktır. Bu anlamda özellikle Esad hükümeti ile başlayan ekonomik dönüşüm temel çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu gelişme kamu-özel sektör iş birliğinde ve dolayısıyla kamu harcamalarında, işgücü piyasasının dinamiklerinde ve sosyal göstergelerde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Bağımsızlığını kazandığından beri Suriye'de ekonomik büyüme oranlarının yanında geniş kamu hizmetleri ve işgücüne katılım oranlarının artışını sağlayacak altyapı gelişmelerine şahit olunmuştur. Bağımsızlık süresince öne çıkan en önemli konu, yurttaşlık düzenini hayata geçirmek olmuştur. Özellikle Esad iktidarının ilk yıllarında toplumsal yapıdaki ayrışmalar milliyetçi bir yaklaşımı gerekli kılmış ve bu temelde bir "Suriyeli" kavramı ortaya atılmıştır (Erciyes, 2004). Böylelikle ulus refahı sorunu öncelikli hale gelmiş ve bu durum da sosyal politikaları ön plana çıkarmıştır. Nitekim partinin iktisadi programı içerisinde ekonomik zenginliğin millete ait olduğu, adil bir gelir dağılımının amaçlandığı ve emeğin sömürüsünün yasaklandığı (Arap Baas Sosyalist Partisi Tüzüğü, md. 26, 27, 28) bir yaklaşım hakimdir (Atay, 2000).

Bu dönemde genel olarak Suriyelilerin temel problemlerinin refahı artırmaya yönelik sosyal politikalar üzerinden gündeme getirildiği söylenebilir. Nitekim işçilerin, kadınların ve ailenin[15] şikâyet ve talepleri, yavaş büyümeye neden olan ekonomi politikaları, endüstriyel gelişim ve istihdam, eğitim kurumlarının yetersizliği ve yetersiz sağlık hizmetleri gibi konular üzerinden öne sürülmüştür. Bu bağlamda 1930'lu yıllarda devletin sosyal alanlardaki rolünü sürdürülebilir kılmak popüler bir talep olmuştur. Böyle bir talep savaş koşullarında hem ulusalcılık hem de sosyal hareketlerin güçlenmesi gibi dinamiklerle beraber ilerlemektedir. Bu dönemde sosyal hizmetlerin bir hak olduğu iddia edilmiş ve bu amaçla yaşanan iki ekonomik krize işaret edilerek 1934 ve 1939 yılları arasında geniş kapsamlı grevler ve gösteriler yapılmıştır. Sivil taleplerdeki bu dönüşümle birlikte refah devletinin kökleri oluşmaya başlamıştır. Devletin ekonomi ve piyasa üzerindeki etkin rolü ve bu bağlamda yasal düzenlemeleri hayata geçirmesi vatandaşlar arasında sosyal hak düşüncesini beslemiştir. İşçilerin, ailenin ve kadınların talep ettikleri haklar ulusalcı ideolojiye dahil edilmiştir (Thompson, 2000). Bu anlamda "Suriyeli" lik kavramı bağımsız bir ulus olarak var olma mücadelesinin yanında sosyal hakları da kapsayan bir anlama bürünmüştür.

[15] Baas Partisi'nin toplumsal politikaları arasında aileyi korumak devletin görevi olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda evlilik milli bir görev olarak görülmektedir (Arap Baas Sosyalist Partisi Tüzüğü, md.38). Dolayısıyla ailenin şikayetleri devletin çözüm getirmesi beklenen önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Suriye'nin genel olarak devlet odaklı politikaları ve özellikle tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları sosyal kalkınma sürecini önemli derecede etkilemektedir. Bu doğrultuda 1973 ve 1980 yıllarında çıkarılan Toprak Reformu Kanunları ile hedeflenen gıda güvencesi sağlanarak beşerî sermayeyi verimli kılmak, tarım sektöründe tarafların güç ve gelir eşitsizliğini iyileştirmek, toprak ve tarımsal kredilere güvenli erişim sağlayarak işgücü fazlasını absorve etmek, toprak verimliliğini artırmak ve toprak reformundan yararlananların sosyal güvenlik sistemine katılımını sağlamak gibi pek çok konu toplumsal sözleşme adı altında özetlenmiştir (Abu-Ismail vd., 2015). Ancak yoğun sosyal politika odağındaki devlet merkezli programlara rağmen Suriye'de kırsal-kentsel ekonomik ve beşerî kalkınma ayrımı varlığını korumaya devam etmiştir.

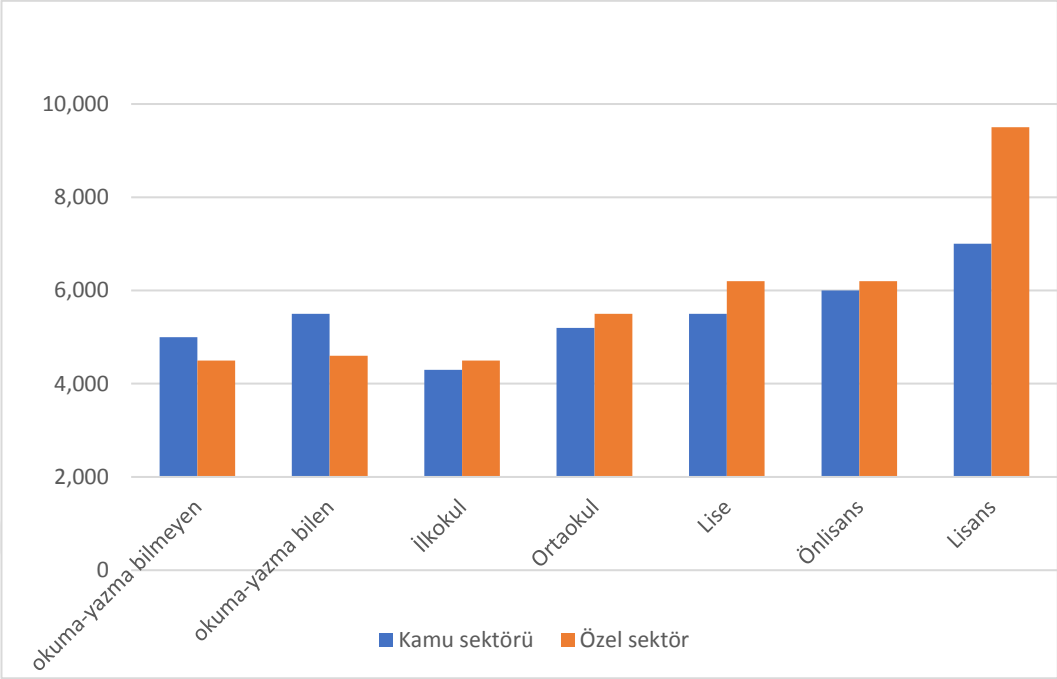
1980'li yıllarda ülkede keskin bir ekonomik küçülmenin yanında gıda güvencesi, istihdam ve verimlilikteki dönüşümle birlikte sosyal ve politik istikrarsızlıklar yükselmiş ve bu durum ülkenin kalkınma hızının ciddi bir şekilde gerilemesine neden olmuştur. 1990'lı yıllarda ülke ekonomisindeki gelişme potansiyeli ve istihdam ile eğitim oranlarındaki artışla pozitif ekonomik gelişme oranlarına geri dönülmüştür. Yine de Suriye'de uygulanan ekonomik kalkınma politikaları, geniş ürün destekleri ve kamu hizmetleri için ayrılan büyük bütçelere karşılık düşük verimlilik, özel sektörün genişlemesi, enformel sektörün yaygınlaşması ve reel ücretlerin zayıflaması ile karakterize edilmiştir. Suriye ekonomisinde devlet denetimi ağırlığını korusa da özel sektörde yandaş kapitalizminin genişlemesine izin verilmiştir (Bayat, 2015). Bunun yanında gelişmedeki bölgesel eşitsizlikler, ekonomide petrole olan bağımlılığın artması, zayıf kurumsal performans gibi nedenlerin hepsi "düşük dengeli" gelişmeye yol açmıştır (Syrian Centre of Policy Research, 2013).

Beşer Esad'ın iktidara geçmesiyle birlikte Hafız Esad döneminde önemli bir politika olarak öne çıkan kırsal kalkınma programları yerini 2000'li yıllarda neo-liberal politikalara bırakmıştır. Bu durumda Suriye nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kırsal nüfusun gelir kaynaklarında ciddi kesintiler söz konusu olmuştur (Süer, 2012). Bu süreçte özel sektörün genişlemesine ve devletin sübvanse ettiği bazı hizmetlerde küçülmeye gidilse de Suriye devleti işveren olarak istihdam yaratma

konusunda hala önemli bir role sahiptir (Haddad, 2012). Bu dönemde istihdam yaratma ve ekonomik kalkınma sürecinde devlet yerine özel sektör iş birliği ön plana çıkarılmaktadır. 2000-2010 yılları arasında hükümet kamu istihdamındaki büyümeyi durdurmuş ve bunun bir sonucu olarak kamu sektöründeki istihdam oranı yüzde 27'ye gerilemiştir. Özel sektörde bu oran aynı dönemde yüzde 34'ten yüzde 43'e yükselmiştir. Ancak özel sektörde gerçekleşen istihdam artışı çalışma koşullarında bir iyileşmeyi beraberinde getirmemiştir. Nitekim özel sektör çalışanlarının büyük çoğunluğu herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dahil değildir (Nasser vd., 2013).

Umut vaat etmeyen bir ekonomik konjonktürün yanında işgücü piyasasının yapısal sorunları da ülkenin refah sağlama potansiyelinin zayıf olarak yorumlanmasına izin veren bir görünüme sahiptir. Suriye, bürokratik, etkisiz, verimsiz ve niteliksiz işgücü fazlası olan bir devlet tarafından kontrol edilmektedir. 1999-2003 yılları arasında devlet bütçesinin yüzde 50'si askeriyeye, sübvansiyonlar, ücret transferleri ve kamu sektöründe istihdam edilenlerin ücretlerine harcanmıştır (Khalaf, 2015). Suriye nüfusunun yarısının hükümet tarafından sağlanan gelirler ve yardımlarla yaşamını devam ettirdiği tahmin edilmektedir (Abu-Ismail vd., 2015). Özellikle özel sektörün sınırlı kaynaklarına mecbur kalacak kimseler için bu yardımlar ve sübvansiyonlar oldukça önemlidir. Böylelikle iktidar, kendi meşruiyetini sağlamaya çalışmaktadır.

Grafik 1: Eğitim Düzeyine Göre Kamu ve Özel Sektörde Aylık Ücretler

Kaynak: Huitfeldt and Kabbani (2006) "Returns to Education and the Transition From School to Work in Syria"

Kamu ve özel sektör arasında kayda değer bir ücret farklı olmamakla birlikte pek çok ülkede olduğu gibi eğitim düzeyi ücret farkı konusunda belirleyici bir unsurdur. Nitekim Grafik 1'de görüldüğü üzere düşük eğitim düzeyinde kamu sektöründeki ücretler görece daha iyiyken eğitim düzeyi arttıkça ve özellikle üniversite mezunları için özel sektör ücretleri kamuya göre çok daha yüksektir. Ancak her koşulda ücretlerin genel düzeyinin düşük olması, nitelikli işçiler ile profesyonellerin yüksek ücretler için yabancı ülkelere gitmelerine neden olmaktadır. İktidar beyin göçünü azaltmak için çeşitli yollara başvurmasına rağmen hem kamu hem de özel sektör çalışanları göç etmeye devam etmektedirler (Galdo, 2000).

Sadece yüksek nitelikli değil düşük nitelikli işgücünün de yoğun bir göçü söz konusudur. Nitekim Suriye'deki iç savaş öncesinde yaklaşık 300 bin Suriyeli'nin Lübnan'da inşaat, tarım ve hizmetler sektöründe istihdam edildiği tahmin edilmektedir (Ajluni and Kawar, 2015: 34). Bu durumda 2006-2010 yılları arasındaki nominal ve reel ücret makasının giderek açılmasının (Nasser vd., 2013: 23) da etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sadece uluslararası göç değil, kırsal kalkınma programlarındaki geri çekilmeler kırdan kente olan göçü de tetiklemiş ve bu durum

kentlerde barınma krizi olarak nitelendirilen ciddi bir barınma sorunu ortaya çıkmış ve bunun sonucu olarak gecekondulaşma yaygınlaşmıştır (Goulden, 2011).

İşgücü piyasasına genel bir bakışla yaklaşılacak olursa, birçok gelişmekte olan ülke deneyimlerinde işgücüne katılım oranları, ekonomik kalkınma stratejisi sürecinde yapısal dönüşümle birlikte artmış olmasına rağmen Suriye'de, 15 yaş ve üzeri nüfusun işgücüne katılım oranı 2001'de yüzde 52,3'ten 2010'da yüzde 42,7'ye gerilemiştir (Tablo 1). Bu veriler Suriye'de sürdürülebilir bir ekonomik gelişmenin olumsuz bir göstergesidir.

Art arda gelen kuraklıkların tarım sektöründeki istihdamı olumsuz etkilemesi ve buna diğer sektörlerde yeni iş alanları yaratma bakımından zayıf bir tepki olması böyle bir tablonun ortaya çıkmasında etkili olduğu belirtilmektedir (Alrkkad vd., 2016). Sonuç olarak Suriye ekonomisi geçtiğimiz on yılda 400 bin net iş yaratmıştır. Yıllık büyüme oranı yüzde 0,9 iken, istihdam oranı 2001'de yüzde 47'den 2010'da yüzde 39'a gerilemiştir. İstihdam ve işgücüne katılım oranındaki bu düşüş kırsal alanlarda daha keskin olmakla birlikte hem kırsal hem kentsel alanlarda söz konusudur.

Tablo 1: Suriye'de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları (Yüzde) (2001-2010)

	2001	2003	2005	2007	2009	2010
Kadın	21,3	19,0	14,5	14,4	13,0	12,9
Erkek	81,3	76,3	72,8	74,0	71,7	72,2
Kent	48,5	45,7	43,7	43,9	43,3	43,0
Kır	56,4	50,7	46,5	46,0	42,7	42,4
Toplam	52,3	48,0	44,9	44,9	43,0	42,7

Kaynak: Nasser, Rabie vd. (2013). Socioeconomic Roots and Impact of the Syrian Crisis

Elbette tek belirleyen olmamakla birlikte kadın ve erkekler arasındaki okuma-yazma bilmeme konusundaki eşitsizliğin de işgücüne katılım oranlarını etkilediği söylenebilir. 2001'de erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 81,3 iken kadınlarda bu oran yüzde 21,3'tür. Bu oranlar 2010 yılında erkeklerde yüzde 72,2'ye kadınlarda

yüzde 12,9'a gerilemiştir (Tablo 1). İşgücünün bu büyük ve artan ötekileştirme süreci özellikle kadınlar için insan sermayesinin israfı, doğurganlık oranlarında artış, eğitime olan talepte azalma ve kadınların ötekileştirilmesini de içeren olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Alrkkad vd, 2016). Kadınların işgücüne katılmamasının da etkili olabileceği yüksek doğurganlık oranları hanehalkının refahlarında belirleyici etkenler arasında kabul edilebilir. Ayrıca hanedeki kişi sayısındaki artış kız çocukları ile gerçekleşiyorsa bu durumda kadınların toplum içerisindeki dezavantajlı konumlarının tekrar tekrar yeniden üretilmesi gibi bir sonucu da ortaya çıkabilir.

Yüksek doğurganlık oranı ve yavaş ekonomik gelişme ile Suriye'ye oransız bir işgücü piyasası görünümü sunmaktadır. Özel sektörün giderek büyümesine rağmen kamu alanında devletin işveren olarak hala önemli bir aktör olduğu belirtilmektedir (Galdo, 2004). Ancak 2003 yılı için istihdamın kamu-özel sektör dağılımına bakıldığında istihdam edilenlerin yaklaşık 72'si özel sektörde ve yaklaşık yüzde 28'i de kamu sektöründedir (Huitfeldt and Kabbani, 2006). Bu veriler doğrultusunda istihdamın özel sektör ağırlık olduğu görülmektedir.

Özel sektörde istihdam formel ve enformel biçimde gerçekleşmektedir. Formel istihdam oranı yüzde 43,2 iken enformel istihdam oranı yüzde 29,7 ile özel sektör istihdamının yüzde 40'ına denk düşmektedir.[16] Enformel sektörün tanımlanması konusunda ortak bir fikir birliği sağlanamamasına rağmen, 1999'un Suriye'sinde uygulanmakta olan "kurumların dışında ekonomik aktivitelerde rol oynayan" kişiler olarak ifade edilmektedir. Bu, üretim ve/veya hizmetlerin tüm küçük birimleri ile bireysel üretim ve dağıtım yoluyla kendi adlarına çalışan küçük bir sermaye, düşük teknoloji ve niteliksiz işgücü ile gerçekleştirilen bir yöntem anlamına gelmektedir (Galdo, 2000).

İşgücünün sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektöründe yüzde 40, sanayi sektöründe yüzde 20 ve hizmetler sektöründe yüzde 40 şeklinde bir dağılım olduğunu görülmektedir. Esad iktidarının ilk yıllarında gelişmiş bir sanayi deneyimine sahip

[16]Central Bureau of Statistics (2010) http://www.cbssyr.sy/work/2010/ALL-2010/TAB17.htm

olmayan Suriye'de işçi sınıfının eksikliği zanaatkar ve esnaflarla giderilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte siyasi kargaşaların yerini istikrara bırakması öğretmen, devlet memuru ve doktor gibi profesyonel mesleklerin yer aldığı hizmetler sektörünü genişletmiştir (Sağlam, 2006: 25). Ancak 2000'li yıllar itibariyle uygulamaya konulan neo-liberal ekonomi politikaları enformel istihdamı artırmıştır.

2005 yılında yayımlanan onuncu 5 yıllık kalkınma planına göre, toplam istihdamın yüzde 30'u kayıtdışıdır (Daher, 2018). Tarım, inşaat ve ticaret enformel sektörün yüzde seksenine yakınını oluşturmaktadır. Tarım sektöründe enformel istihdamın yüksek olması bu sektörde çalışanların yüzde 63'ünün kırsal bölgelerde yaşaması ve buralarda temel ekonomik aktivitenin tarımsal üretim olmasıyla açıklanabilir. Enformel sektörde çalışanların büyük bir çoğunluğunun eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Enformel sektörde çalışanların yaklaşık yüzde 77'si ilkokul düzeyinin altında bir eğitime sahiptir. Bunlardan bir kısmı da okuma yazma bilmemektedir (Central Bureau of Statistics, 2010).

İşsizlik oranları çok yüksek olmamasına rağmen aktif nüfusun önemli bir kısmının işgücüne hiç dahil olmadığı görülmektedir. 2010 yılında daha önce hiçbir işte çalışmamış olanların sayısı 333 bin 422'dir. 142 bin 921 kişi de daha önce iş deneyimleri olmasına rağmen işsizdir. Aynı yıl istihdam edilenlerin sayısı ise, 5 milyon 54 bin 458'dir.[17] 2010 yılı için işsiz olanların eğitim düzeylerine bakıldığında işsiz olup daha önce hiç çalışmamış olanların yüzde 2,9'unun okuma-yazma bilmediği ve yüzde 17,8'inin okuma-yazma bildiği görülmektedir.

İşsiz olanlar arasında temel düzeyde eğitim alanların oranı yüzde 14,2 iken ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olanların oranı yüzde 14,4 ortaöğretim mezunu olanların oranı yüzde 22,9 orta dereceli enstitü (intermediate institutes) mezunu olanların oranı yüzde 17 ve üniversite ve üzeri eğitim alanların oranı da yüzde 10,8'dir. Bu tabloya bakıldığında, daha önce hiç çalışmamış olan nüfusun görece eğitimli bir kesimden oluştuğu söylenebilir (Central Bureau of Statistics, 2010).

[17] Central Bureau of Statistics (2010) http://www.cbssyr.sy/work/2010/ALL-2010/TAB29.htm

İş deneyimi olup da işsiz olanlara bakıldığında ise tablo çok değişiklik göstermemekle birlikte işsiz olanlar arasında en yüksek oranın yüzde 34,4 ile temel düzeyde eğitime sahip olanlar olduğu görülmektedir.[18] İstihdamdakilerin yüzde 1,9'u geçici nitelikte işçiyken yüzde 18,1'i aralıklı olarak istihdam edilmekte, yüzde 9,3'ü sezonluk işçi iken yıl boyunca düzenli çalışanların oranı ise yüzde 70,8'dir.[19]

Yukarıda özetlenmeye çalışılan sosyo-ekonomik gelişmelerin Suriyelilerin refahı açısından yarattığı etkilere bakıldığında, hızlı nüfus artışı ve gelirin eşit dağılımının sağlanamaması ekonomik büyümenin toplumsal refahı beklenildiği üzere artırmaması ile sonuçlanmaktadır (Hourani, 2017). Temel sağlık ve eğitim koşullarının neo-liberal ekonomi politikalarından negatif etkilendiği görülmektedir.

Bu süreçte devlet, sosyal refah sağladığı önemli alanlardan geri çekilmektedir. Sosyal güvenlik harcamaları, emeklilik sistemindeki kesintiler ile önemli ölçüde azaltılmıştır. Ayrıca temel gıda ürünleri, doğalgaz ve diğer enerji kaynakları üzerinden yapılan yardımlar kaldırılmıştır. Bu gelişmeler düşük gelirli hanelerin gündelik yaşamda ihtiyaç duyacakları temel tüketim ürünlerine ulaşımını sınırlandırmıştır (Haddad, 2012). Neo-liberal politikalardan büyük ölçüde yabancı yatırımcılar ve Suriye'nin üst sosyal sınıfında yer alanlar yararlanırken Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu artan yaşam giderleri ve dengesiz enflasyondan kötü etkilenmişlerdir (Daher, 2018). Bu anlamda yoksulluk ve sosyal kutuplaşmanın arttığı bir döneme girilmiştir.

Suriye'deki sağlık hizmetlerine bakıldığında, özel sektör ve kamu sektörünün birlikteliğiyle yürütülen bir işleyiş olduğunu görülmektedir. Devletin klinik ve sağlık merkezleri aracılığıyla sağladığı hizmetler tüm vatandaşlar için ücretsizdir. Kamu sektörü çalışanları ve onların bakmakla yükümlü oldukları kişiler özel sektör sağlık hizmeti ve ilaç masraflarının tamamını ya da bir kısmını ödeyerek hizmet almaktadırlar. Kamu sektöründe doktorlar başta olmak üzere sağlık çalışanlarının maaşları oldukça düşük olduğundan nitelikli çalışanların önemli bir kısmı özel

[18]Central Bureau of Statistics (2010) http://www.cbssyr.sy/work/2010/ALL-2010/TAB23.htm

[19] Central Bureau of Statistics (2010) http://www.cbssyr.sy/work/2010/ALL-2010/TAB34.htm

sektörde çalışmayı tercih etmektedir. Bu nedenle Suriyeli vatandaşların bir kısmı ücretsiz kamu hizmeti yerine daha iyi hizmet alabilecekleri özel hastaneler için ödeme yapmayı tercih etmektedirler (Galdo, 2000, 5).

Sağlık hizmetlerinin kalitesinin son on yıllık süreçte gerilediği görülmektedir. Demografik sağlık araştırmalarına göre, 2001-2009 yılları arasındaki sağlık göstergelerinde kayda değer bir iyileşme söz konusu değildir. Bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm oranlarının hala çok yüksek olması ve nüfusun yüzde 10'unun kronik bir hastalığı olması buna örnek olarak verilebilir (Nasser vd., 2013).

Suriyeli hanehalkının yaşam koşullarına bakıldığında, içme suyuna yüzde 85 oranında umumi su şebekesi aracılığıyla erişim sağlandığı görülmektedir. Suriyelilerin yüzde 95'i ise kendilerine ait konutlarda yaşamaktadırlar. Hanehalkının konut koşulları açısından ise, ortalama olarak iki kişinin bir odayı paylaştığı görülmektedir. Ancak geçtiğimiz son on yıl içerisinde emlak piyasasındaki patlamayla birlikte konut fiyatlarında artış yaşanmış ve buna bağlı olarak özellikle de gençler için konut satın alma fırsatlarında bir gerileme söz konusu olmuştur (Nasser vd., 2013).

Kamunun eğitim ve sağlık hizmetleri harcamaları, nüfus artışıyla orantılı bir artış göstermemektedir. Eğitim alanındaki kamu harcamaları GSYİH'nın yaklaşık yüzde 4'üne, sağlık alanlarındaki harcamalar GSYİH'nın 0,4'üne denk gelmektedir. Gelişmemiş OECD ülkelerinde ise bu oran sırasıyla ortalama olarak yüzde 13,3 ve yüzde 9,0'dur. Bu çerçevede iktidar özel üniversite ve kolejlerin kurulmasına yol açarak eğitim sisteminde aşamalı bir liberalleşmeyi öngörmektedir. Sağlık hizmetlerinde ise, sağlık birimleri bağımsız ekonomik birimlere dönüştürülmektedir. Bu süreç kamu sağlık hizmetlerinin nicel ve nitel bakımdan tahribatının yanında Suriyelileri temel ihtiyaçları konusunda özel sektörden hizmet almaya mecbur bırakmaktadır (Dehar, 2018). Bu bağlamda Esad'ın yeni ekonomi politikalarının refahın dağılımındaki eşitsizlikleri artırdığı söylenebilir. Nitekim 2007 yılında Suriyeli nüfusun yüzde 33'ü yoksulluk sınırının altında yaşarken (yaklaşık olarak 7 milyon kişi), yüzde 30'u yakında zamanda bu sınırı aşabilmiştir (Abu-Ismail vd., 2015).

Suriye'nin ekonomik kalkınma modelinin sürdürülebilir bir gelişme sağlama potansiyeli tükenmiş gözükmektedir. Kamu hizmetlerinin genişlemesinde geleneksel politikalar, sağlık, eğitim, düşük verimli sektörlerdeki kamu ve özel istihdamını içeren kamu sübvansiyonları ile birlikte bazı alanlarda başarılı bir ilerleme sağlansa da genel anlamda başarısız bir profile sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca neo-liberal politikaların benimsenmesine bağlı olarak özellikle nitelikli bireyler için kamu hizmetlerinde zayıflama, eşitsizliklerde artış, zayıf katılım ve kalıcı göç gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır (Alrkkad vd., 2016).

Böyle bir tablo bize Suriye'nin refah sağlama potansiyeliyle ilgili negatif bir izlenim yaratmaktadır. Eğitim, sağlık ve işgücü piyasasına katılımda kırsal ve kentsel kesim arasındaki ciddi ayrım ve eğitim ile istihdam alanlarında ve ücret dağılımında cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olması, kamu sektörünün istihdam sağlama potansiyeline rağmen özel sektörde karşılaştırıldığında adil bir ücret politikası benimsenmiyor olması gibi nedenlerle Suriye'nin refah rejiminin gelişmiş ülkelerde uygulanan refah rejimlerinden oldukça uzak olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ULUSLARARASI GÖÇ VE REFAH İLİŞKİSİ: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLER

Tezin bu bölümünde çalışmanın amacının dayandığı uluslararası göç ve refah ilişkisi ortaya koyulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle uluslararası göç ve refah ilişkisini belirleyen faktörler tarihsel bağlamı ve nasıl bir değişim yaşandığı dikkate alınarak göç kuramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Göç kuramları göçün neden ortaya çıktığı ve göç süreci ve hatta bazen göç sonrasındaki sürecin nasıl işlediğiyle ilgili bilgi vermektedir. Bu anlamda günümüzde göç ve refah ilişkisini anlayabilmek ve açıklayabilmek için öncelikle çalışma kapsamında ele alınan göçün belirtilen kuramları içerisinde yer alıp almadığını tartışma ihtiyacı doğmaktadır. Bu anlamda göç kuramlarının neye karşılık geldiğini açıklamak önemlidir.

Göç kuramlarını açıkladıktan sonra, uluslararası göç ve refah ilişkisinin güçlü refah devleti deneyimine sahip ve eski göç akışlarını deneyimlemiş Avrupa ülkeleri bağlamında nasıl ele alındığına değinilmektedir. Bu doğrultuda Avrupa ülkeleri özelinde göç ve refah ilişkini tartışan literatüre yer verilmiştir. Sonrasında aynı tartışmanın Türkiye için geçerli olup olamayacağını anlamak amacıyla Türkiye'nin uluslararası göç deneyimleri düzenli göç dönemi, düzensiz göç dönemi ve enformelleşme dönemi sınıflandırması içerisinde ele alınmıştır.

Bu çalışma özelinde uluslararası göç ve refah ilişkisini kurabilmek amacıyla çalışmanın araştırma örneklemini Suriyeli göçmenler oluşturduğundan Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere ilişkin nicel ve nitel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Suriyeli göçmenlerin hangi illerde yaşadıkları, yasal statüleri, çalışma izinleri gibi araştırma için önemli olabilecek belirleyenler betimlenmeye çalışılmıştır.

2.1.ULUSLARARASI GÖÇ VE REFAH İLİŞKİSİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: KURAMLAR ÜZERİNDEN TARTIŞMA

Uluslararası göç ve refah arasındaki ilişkiyi belirleyen faktörlere odaklanıldığında göç kuramlarının ele aldığı değişkenlerin yol gösterici olduğu söylenebilir. Göç kuramları üzerinden bir tartışma yapılacak olursa, göçmen davranışlarını temel almak iyi bir çıkış noktasıdır. Buradan hareketle göçmen davranışlarında ücret, gelir, istihdam fırsatları, vergi baskısı ve sosyal harcamaların seviyesi gibi salt ekonomik faktörler ile göçmen politikaları, sosyal ağlar, kültürel ve dilsel uzaklık, güvenlik ve özgürlük tehditlerinin ne derece etkili olduğu sorularıyla başlanabilir. Ekonomik faktörler göçün başlangıç nedenlerini açıklamaya yönelik olarak ele alınırken kültürel nedenler göçün sürekliliğine ilişkin tartışmalar kapsamında ele alınmaktadır. Bu başlık altında öncelikle göçün başlangıç nedeni olarak kabul edilen ekonomik faktör tartışmaları ele alınacak olup sonrasında ise, sürekliliğe ilişkin kuramlar üzerinden göç ve refah literatürü incelenecektir.

2.1.1.İtme-Çekme Kuramı

Uluslararası göç söz konusu olduğunda en eski kuramların odağında ekonomik gelişmelerin olduğunu görülmektedir (Lewis, 1954; Krugman and Obstfeld, 2003: 160-165). Ravenstein'a göre göç hareketlerinin çok çeşitli nedenleri vardır. Ancak başlıca nedeni bireyler veya hanehalkı için kendi yerleşim yerlerinden daha yüksek kazanç sağlamak veya daha çekici iş imkanları olarak belirtmektedir (Ravenstein, 1885: 181). Ravenstein'ın göç modeli, göç hareketleri içerisinde bir denge unsuru olduğuna işaret etmektedir. Bu hareketler işgücünün nicel olarak yoğun olduğu ve düşük ücretli bölgelerden işgücünün görece kıt olduğu ve yüksek ücretli bölgelere doğru gerçekleşmektedir (Ravenstein, 1885). Böylece bir işgücü dengesi yakalanmış olmaktadır.

Denge unsuruna Lewis de vurgu yapmaktadır. Buna göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında göçün etkili olacağı ileri sürülmektedir. Böylelikle Lewis göç ile kalkınma arasındaki bir ilişki kurarak *iki sektörlü genel*

denge modeli'ni oluşturmuştur (Lewis, 1954). Şüphesiz ki ekonomik nedenler günümüzde de hem ulusal hem de uluslararası göçün temel motivasyonları arasındadır. Pek çok gelişmiş ülke ekonomisinde kayıtdışı çalışan işçilerin katkısı yadsınamaz durumdadır (Karpat, 2017: 77). Ancak Ravenstein'ın teorisinin günümüzde göçün sadece ekonomik gerekçelere dayandırılamayacak kadar karmaşık bir süreci ifade etmesi nedeniyle göçü açıklamakta tek başına yeterli olmayacağı söylenebilir.

2.1.2.Neo-klasik Kuram

Massey de Ravenstein'le benzer şekilde göçün belirleyicisi olarak ekonomik faktörleri ileri sürerek, Avrupa dış göçünde meydana gelen artış ve azalışların Avrupa kıtasında endüstrileşmenin yaygınlaşması, ekonomik gelişme ve gerilemeler ile ilişkili olduğunu belirtmektedir (Massey, 1990b: 62). Neo-klasik teori olarak nitelendirilen bu yaklaşıma göre, bireylerin göç kararlarında, göç etmeleri durumunda elde edecekleri faydanın göç etmedikleri durumda elde edecekleri faydadan yüksek olması dikkate alınmaktadır. Faydaları artacak olsa dahi bireylerin göç sürecinden önce ve bu süreçte katlanmak zorunda oldukları dil öğrenme, taşınma, kültürel uyum gibi bazı maliyetler söz konusudur. Yasa-dışı ya da düzensiz göç durumunda ise bu maliyetler katlanarak artmaktadır (Massey vd., 1993: 434). Bu bağlamda göç kararında, göç süreci ve sonrasındaki zorlukları da dikkate almak, elde edilmesi planlanan fayda düzeyi bakımından belirleyici olmaktadır.

Göç etme amacında olanlar için hedef ülkedeki emek piyasası koşulları çekici ise bu durumda göçün maliyetlerinin görmezden gelinebileceği belirtilmektedir (Borjas, 1989: 461; Chiswick, 2000'den aktaran Castles ve Miller, 2008: 31). Göç sonucu beklenen faydanın sağlanmasında göç edilecek ülkenin dilini bilmek, kişisel eğitim ve deneyim de etkili olmaktadır (Todaro, 1980: 362-365). Burada fayda vurgusu, elde edilecek gelir ile açıklansa bile elde edilecek gelirin kültürel engelleri aşma konusunda harekete geçirici bir rolünün olup olmadığı tartışmaya açılmaktadır. Özetlemek gerekirse, birinci bölümde açıklanan maddi olmayan refah unsurlarının

yani kültürel zorlukların karşısında bunları aşmaya değecek bir maddi refah unsuru olarak gelirin etkili olacağı belirtilmektedir.

2.1.3.Yeni Ekonomi Kuramı

Yeni Ekonomi Kuramında, önceki kuramlardan farklı olarak göç kararının alınmasında tek faktör olarak ücretler öne sürülmemektedir. Hatta ücretlerin eşitlenmesi durumunda dahi göçün devam edeceğini belirtilmektedir. Bu görüş, farklı gelir grubundaki birey ve/veya hanehalkının beklentilerinin farklı olmasına dayanmaktadır. Bu sebeple hanehalkı içinden bireylerin göç etmesinin tek nedeni gelirin artırılması değil, bunun yanında göreli yoksulluk durumlarını düzeltme isteğidir (Stark and Bloom, 1985: 174-175; Massey vd., 1993: 436). Yeni ekonomi kuramının ileri sürdüğü görüş, elde edilen gelir ile hanehalkının refah düzeyinin artıp artmadığının belirleyici olduğudur. Bu anlamda göç ile refah ilişkisi hanehalkı düzeyinde ele alınmaktadır. Bu kuramın öne sürdüğü doğrultuda görece yüksek gelir grubundaki birey ya da hanehalkı göçü, düşük gelir grubundakilere göre daha yüksek oranda gerçekleşebilmektedir.

2.1.4.İkiye Bölünmüş (Segmented) İşgücü Piyasası Kuramı

İkiye bölünmüş işgücü piyasası kuramına göre, uluslararası göçün temel motivasyonu modern sanayi toplumlarının işgücü talebidir (Piore, 1986: 25). Piore'ye göre, göç kararında belirleyici olan işgücü arzı değildir. Çünkü işsizlik ve ekonomik kaygılarla, göç etme isteğinde olabilecek çok fazla işgücü olmasına karşın göç sınırlı gerçekleşmektedir. Bu durumda sanayileşmiş ülkelerdeki ikincil işgücü piyasasında düşük ücretlerle çalışabilecek işgücü ihtiyacına bağlı işgücü talebi önem kazanmaktadır (1979: 35-36). Piore işgücü piyasasını birincil ve ikincil olmak üzere katmanlı ele almaktadır. Birincil katmanda yüksek vasıf gerektiren işler ve yüksek ücretlerle çalışan işgücü bulunurken ikincil katmanda düşük vasıf gerektiren ve düşük ücretler verilen işler bulunmaktadır.

İkincil katmanda yerli işgücünün çalışması durumunda ücretler yükselecek ve bu birincil katmandaki ücretlerin de artmasına neden olacaktır. Göçmen işgücü talebinin altında yatan neden bu olduğu belirtilmektedir. Zaten göçmenler de sanayisi gelişmiş ülkelerdeki ikincil işgücü piyasasında çalışmaya gönüllü olmaktadırlar. Çünkü burada alacakları ücret kendi ülkelerinde alacakları ücretten yüksektir (Piore, 1979: 37-41). Bu kuramın göç sürecine ilişkin diğerlerinden farklı bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir. Nitekim göç sürecini başlatan etkenin bireylerin kararı değil, hedef ülkelerin işgücü piyasası koşulları olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre, görece az nitelik gerektiren işler üzerinden tanımlanan ikincil katmandaki işler için göçmenlerin istihdamı birincil katmandaki işlerin koşullarının belirleyicisi olmaktadır. Dolayısıyla birincil katmandaki işlerde istihdam edilenlerin refah düzeyinin belirleyicisi ikincil katmandaki işlerde çalışan göçmenlerdir. Bu anlamda refahın vatandaşlar ile vatandaş olmayanlar arasındaki paylaşımı uluslararası göç ile dengelenmektedir.

Göçün başlangıç nedenlerini ele alan teoriler ücret ve gelir beklentisi gibi motivasyonlar üzerinden açıklanırken, sürekliliğe ilişkin kuramlar göçün nedenlerini açıklamaktan ziyade göçü sürekli kılan mekanizmalara odaklanmaktadırlar (Morawska, 2007: 6). Uluslararası göç bağlamında her ne kadar refahın daha çok maddi unsurlar dikkate alınarak değerlendirildiği görülse de bu daha çok geçici bir sürece işaret etmektedir. Oysa ki sürekliliğe ilişkin göç teorileri hedef ülkede uzun süreli kalma ve hatta vatandaşlık alma gibi göçün ileri aşamalarını açıklamanın yanında göç etme davranışının tekrarına ilişkin önemli açıklamalarda bulunmaktadır.

2.1.5.İlişkiler Ağı Kuramı

İlişkiler ağı kuramı, uluslararası göçü açıklamak için iki nokta üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemli olanı, göçmenlerin kişisel bağlantılarına işaret eden ve göç edilen ülkede akrabalık, arkadaşlık ve ortak cemaatlerden kaynaklı karşılıklı bağları içeren sosyal-yapısal mekanizmalardır (Massey, 1990b: 69; Massey, 1990a: 8-10; Morawska, 2007: 6). Bu bağ ve ilişkilerin hem yeni göç edenler için göç edilen ülkede istihdama katılımı kolaylaştırıcı bir etki yaratacağı ve dolayısıyla

gelir elde etmeyi kolaylaştıracağı hem de göç etmenin maliyetini düşüreceği belirtilmektedir (Borjas, 1999: 1711; Massey, 1993: 448-449; Massey, 1990b: 69). Bu örgü son dönem göç literatüründe ulus-aşırı alanlar (Castles ve Millet, 2008) olarak da tanımlanmaktadır.

İkincisi, göç edilen ülkedeki akraba ve tanıdıkların göçün tasarlanmasında yardımcı olmalarının yanı sıra, bilgi edinmek için resmi ya da kurumsal ağlara veya yurtdışında üyelerinin ihtiyaçlarına hizmet eden göçmen toplulukları ile olan ilişkilerdir (Morawska, 2007: 6). Uluslararası göç sürecinde bağlantı kurulan bilgi ve yardıma dayalı bu ağlar sosyal bir sermaye yaratmaktadır. Sosyal sermaye, yeni göç edenlerin veya henüz göç etmemiş olanların göç nedeniyle katlanmak zorunda kalacakları ulaşım, yerleşim ve istihdam gibi maliyetleri önemli ölçüde karşılayarak göçün devamlılığı ihtimalini büyük oranda artırmaktadır (Massey, 1993: 448-449). Bu bağlamda, göçün beraberinde taşıdığı maddi olmayan refah unsurlarına ilişkin zorlukların aşılmasında ulus-aşırı ağlar ve ilişkilerin kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğunu söyleyebilir. Böylelikle göçün sürekliliği sağlanmış olacaktır.

2.1.6.Kurumsal Kuram

Uluslararası göç sürecinin önemli bir aşamasını göç edenlerle, göç edilen ülkeye girişi sağlayan vize, çalışma izni gibi yasal gereklilikler arasındaki dengesizlik oluşturmaktadır. Bu dengesizlik göç etme arzusunda olan büyük bir kitle ile zengin kapitalist ülkelerin göçmen girişini sınırlandırması arasında ortaya çıkmaktadır (Massey, 1993: 450). Bu bağlamda göç etmek isteyenlerin önemli bir bölümü resmi göç sürecinin dışında kalmaktadır. Bu kişilerin göç edebilmeleri ve sonrasında işgücü piyasasına katılabilmeleri için muhtemelen en uygun yol enformel ağlardır.

Enformel ağlar farklı görünümlerde ortaya çıkmakla birlikte iki bölüme ayrılabilirler. Biri yüksek kazanç sağlayan özel girişimcilerin finanse ettiği özel kurumlar, diğeri ise kâr amacı gütmeyen kurumlardır (Massey, 1993: 450). Ancak yüksek kazanç sağlayan kurumlardan biri karaborsadır. Karaborsalar özellikle de

sığınmacı statüsündeki göçmenler için oldukça maliyetli bir yoldur. Uluslararası göçmenlerin sayısında artış yaşandıkça uluslararası göç akımları da o derece kurumsallaşmaktadır. Bu aynı zamanda enformel göç sürecini kontrol etmenin bir aracı olarak da görülebilir.

2.1.7.Kümülatif (Birikimli) Nedensellik Kuramı

Birikimli nedensellik kuramının ileri sürdüğü temel görüş, göçün kendi kendini devam ettiren bir olgu olduğudur (Massey, 1990a: 14-15). Göçün istihdamı ve istihdamın da göçü etkilediğini kabul eden kuram, dünya sistemleri kuramıyla benzeşmektedir. Ancak burada önemli olan hangisinin etkisinin daha güçlü olduğudur. Göçün kendini devam ettiren yapısını açıklarken Muth istihdamın göçü tetiklemesinden çok göçün istihdam yaratan etkisi üzerinde durmaktadır (Muth, 1971'den aktaran Massey, 1990a: 15). Bu yönüyle kuram, uluslararası göçü işgücü talebiyle açıklayan teorilerden ayrılmaktadır.

Uluslararası göçü birikimli nedensellik bağlamında açıklayan araştırmalar bu süreci etkileyen faktörleri de belirtmişlerdir. Massey süreci etkileyen altı faktör olduğunu belirtmektedir. Bunlar: gelir dağılımı, toprak dağılımı, tarımın örgütlenme biçimi, kültür, beşerî sermayenin bölgesel dağılımı ve çalışmanın sosyal anlamıdır (Massey, 1993: 451). Abadan-Unat bunlara ek olarak üretim yapısı ve göç ilişkileri ağının yaygınlık ölçüsünden de bahsetmektedir (Abadan-Unat, 2017: 66). Bu faktörlerin hepsi hem göçü etkilemekte hem de göçten etkilenmektedir. Bu da aslında kuramın temel argümanını, yani göçün kendi kendisini devam ettirdiği yaklaşımını güçlendirmektedir.

Bu kurama göre uluslararası göç nedeniyle göç alan ve göç veren ülkelerde yaşanan sosyo-kültürel, toplumsal ve ekonomik değişiklikler hükümetlerin göç konusuna müdahalelerini güçleştirmektedir (Masssey, 1993: 453). Çünkü yukarıda sıralanmış olan ve göçü etkileyen faktörlere müdahale etmek aynı zamanda göç alan ülkelerin kendi ekonomik işleyişlerine müdahale anlamına da gelmektedir.

Böyle bile olsa ülkelerin her zaman kendi ekonomik işleyişlerine müdahale etmeleri söz konusu olmayabilir. Örneğin işsizlik dönemlerinde önceden göçmenlerin çalıştığı işlere yerli işgücü yerleştirilememektedir. Çünkü göçmenler tarafından yapılan işlere "göçmen işi" etiketi konulduğunda işin itibarının düştüğüne dair genel bir algı söz konusu olmaktadır. Bu durumda yeniden göçmen işçi almak gerekmektedir (Massey, 1993: 454). Birikimli nedensellik kuramının göçü maddi ve maddi olmayan refah unsurları üzerinden açıklaması, diğer göç kuramlarının aksine çepeçevre bir yaklaşımdan hareket edildiğini göstermektedir. Öyle ki, göçü etkileyen maddi refah unsurlarını sadece ücret geliri üzerinden değil, gelir dağılımı ve toprak dağılımı gibi unsurları da içerecek şekilde ücret dışı gelir sağlayan faktörleri de dikkate alarak betimlemektedir.

2.1.8.Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı, göçü tek bir faktörle açıklamaya çalışan yaklaşımlardan farklı olarak disiplinler arası bir yaklaşıma sahiptir (Castles ve Miller, 2008: 35). Bu kurama göre uluslararası göç, yoğun göç alan ve önemli ölçüde göç veren birkaç ülkeden oluşan bir grubun oluşturduğu bir sistemdir (Zlotnik, 1992'den aktaran Abadan-Unat, 2017: 67; Castles ve Miller, 2008: 36). Burada bahsedilen sistem tek bir yapılanma olarak düşünülmemelidir. Birden fazla göç sistemi oluşabilir.

Göç sistemi olarak nitelendirilen ve bir grup ülke arasında gerçekleşen göç akımlarında, ülkeler arası coğrafi yakınlığın yanında, gittikçe büyüyen küresel piyasasının siyasi ve ekonomik ilişkilerinin etkisi olduğu dile getirilmektedir (Massey, 1993: 454). Kuzey ve Batı Afrika ile Fransa arasındaki bağlantı, göç sistemleri teorisinin öne sürdüğü coğrafi uzaklığın göçün önünde bir engel teşkil etmeyeceğine örnek olarak verilebilir (Castles ve Miller, 2008: 36). Buna göre merkez ve çevre ülkeler arasındaki göçmen işgücü akışı, bu ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım anlaşmaları ile kültürel ve ideolojik bağlarla ilişkilendirilebilir.

Yukarıda ele alınan uluslararası göçün nedenleri ve devamlılığına ilişkin kuramsal tartışmalara bakıldığında hepsinin temelinde göç sürecinin göçmenlerin

refahını artırıp artırmayacağı ya da ne derece artıracağı üzerinden gittiği görülmektedir. Bazı kuramlar göç ve refah ilişkisini kaynak ülkenin refah koşullarıyla ilişkilendirirken bazı kuramlar hedef ülkenin refah imkanlarını göçün motivasyonu olarak nitelendirmektedir. Ancak her ne şekilde olursa olsun uluslararası göçün ele alındığı ilk dönemlerden itibaren refah koşullarıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Her ne kadar göçün klasik teorileri ücretlerin ve/veya hane gelirinin göç kararında belirleyici olduğunu belirtseler de Borjas (1999) ücretin dağılımındaki değişkenliğin göçmenler ile hedef ülke vatandaşlarının arasındaki nitelik farklılıklarından kaynaklandığı belirtmektedir. Dolayısıyla göçmenler için herhangi bir ülkedeki potansiyel yüksek ücret, hedef ülkenin işgücü piyasasındaki ortalama performansın üzerine çıkmalarıyla mümkün olabilmektedir. Diğer yandan ortalama performansın altında kalanlar için ise görece düşük ücret söz konusu olacaktır. Bu anlamda göçmenlerin refah kriterlerinden biri olarak kabul edilebilecek olan ücretlerin düzeyi sadece göçün motivasyonuyla değil, göçmenlerin nitelikleriyle de ilişkilendirilmektedir.

2.2. GÖÇMENLERİN REFAH REJİMİNDEKİ YERİ

Göç kuramları üzerinden genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu kuramlarının yeni göç eğilimlerini açıklamak konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir. Nitekim göç kuramlarına bakıldığında, insan hareketliliğini açıklamak için gelişmiş ekonomiye sahip ve demokratik değerlerin yüksek olduğu ülkeler ile ekonomik bakımdan az gelişmiş ve demokrasinin etkin işlemediği veya aksak işlediği ülkeler arasında (Batı ve Kuzey ülkeleri ile Doğu ve Güney ülkeleri şeklinde de ifade edilebilir) bir bağlantı kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu ilişki doğrultusunda göç akışlarının doğu bölgelerden batıya, güney ülkelerinden de kuzeye doğru gerçekleştiği varsayılmaktadır. Ancak istatistiklere bakıldığında son yıllardaki göç akışlarının kuramların belirttiğinden farklı olarak yoğunluklu olarak ters yönde bir seyir izlediği görülmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından 2017 yılında yayımlanan Uluslararası Göç Raporu'na göre, günümüzde uluslararası göçmenlerin önemli bir kısmının (yüzde 43) güney ülkelerinde ikamet ettikleri görülmektedir (UN, 2017). Yine aynı raporda 2000 ile 2010 yılları arasında dünya genelinde göçmen artışı yıllık ortalama 2 milyon kişi ile en yüksek Asya'da gerçekleşmiştir. Böyle bir gelişme siyasi güç ve ekonomik kaynak dağılımının Çin, Brezilya, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere kaymasıyla da ilişkilendirilmektedir (Boucher and Gest, 2015). Ortaya çıkan böyle bir tablo göç kuramlarının sunduğu açıklamalardan farklı bir görünüm çizmektedir. Nitekim göç hareketlerinin kuzey yönlü eğiliminin bu yeni veriler ışığında değişim gösterdiği görülmektedir.

Kuzey Avrupa ülkeleri için uluslararası göçü pek çok açıdan karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak uluslararası göç alanında yaşanan bu dönüşüm her ne kadar ülkeler özelinde çalışılsa da göç akışlarının işaret ettiği bu yeni yöndeki ülkeler için böylesine kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu bağlamda uluslararası göç ve refah ilişkisinin açıklanması bakımından önemli bir soru ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göçün yeni eğilimleri doğrultusunda göçmenlerin refah rejimi içerisindeki konumlarının Kuzey Avrupa ülkelerinin deneyimleri ile benzerlik gösterme potansiyeli var mıdır?

Kuzey Avrupa ülkelerinde göçmenlerin refahı vatandaşlık hakkı üzerinden tartışılmaktadır. Bu tartışma kapsamında iki temel soru ortaya çıkmaktadır. Birincisi "Göçmenlere yönelik resmi uygulamalar ne ölçüde yasal haklara dönüştürülmüştür?", ikincisi ise "Göçmenler ile vatandaşların hakları nasıl karşılaştırılır?" (Sainsbury, 2012). Bu sorular göçmenlerin refah rejimi içerisindeki konumlarını değerlendirebilmek ve göçmenler ile vatandaşlar arasında refahın nasıl paylaşıldığını anlayabilmek adına oldukça önemlidir. Böylelikle göçmenlerin refah rejimi içerisindeki yerini değerlendirmek mümkün olmaktadır.

Esping-Andersen göçmenlerin refah rejimi içerisindeki yerini açıklamak için meta olmaktan çıkarma (de-commodification) kavramını kullanmaktadır. Andersen'ın tanımlamasına göre meta olmaktan çıkarma, işgücü piyasasına katılımdan bağımsız olarak sosyal anlamda kabul edilebilir bir yaşam standardı

olarak ifade edilmektedir (1990). Böyle bir kavramsallaştırma refah devletinin göçmenler ve özellikle de işgücü piyasası dışındaki göçmenler için sosyal bakımdan kabul edilebilir bir yaşam sağlama potansiyelini değerlendirme fırsatı sağlaması bakımından önemlidir. Göçmenlerin işsizlik maaşı, emekli maaşı ve çocuk yardımı gibi sosyal haklardan yararlananlar içerisindeki payı bunun göstergelerinden biri olarak ele alınabilir (Sainsbury and Morissens, 2012).

Göçmenlerin refah rejimindeki yerini tanımlarken Esping-Andersen katmanlaşma (stratification) kavramından da yararlanmaktadır. Buna göre refah devleti, eşitsizlik yapılarını etkilemesine rağmen aynı zamanda bir katmanlaşma sistemi oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak her refah rejiminin farklı bir katmanlaşma düzeyi bulunmaktadır. Liberal refah rejimde sosyal politikalar nüfusu yoksul ve yoksul olmayanlar olmak üzere iki temel katman olarak düzenlerken, muhafazakâr korporatist refah rejimi katmanlaşmayı geleneksel statü ilişkilerini güçlendirecek şekilde düzenlemektedir. Sosyal demokrat refah rejimi ise, sosyal politikanın katmanlaştırıcı etkilerini en aza indirerek sosyal politikalara evrensel bir vurgu yapmaktadır (Esping-Andersen, 1990).

Bazı çalışmalar ise sosyal haklardan yararlanmak için uygunluk koşullarının ve yararlanıcıların fayda düzeylerinin katmanlaştırıcı etkisine odaklanmaktadır. Buna göre sosyal haklardan yararlanma koşulları kişileri belirli haklara sahip olup olmama durumlarına göre sınıflandırmaktadır ve farklı fayda düzeyleri yararlanıcıların katmanlaşmasına neden olmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar sosyal transferlerin meta olmaktan çıkarma etkisinin vatandaşlar için göçmenlerden daha yüksek düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Hatta vatandaşlık alan göçmenler ile alamayanlar arasında bile farklılık olduğu gözlemlenmektedir (Sainsbury and Morissens, 2012).

Sosyal demokrat refah rejimine sahip ülkelerde vatandaşlar ve göçmenler için yoksulluk oranları daha düşük olduğundan işgücü piyasasından ayrılmanın maliyeti bu ülkelerdeki kişiler için (hem vatandaşlar hem de göçmenler için) daha azdır. İsveç ve Danimarka gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ücretli çalışmaktan bağımsız olarak yoksulluk sınırının üzerinde olma ihtimalinin yüksek olduğu belirtilmektedir

(Hunger, 2000). Böylelikle refah rejiminin vatandaşlar ile göçmenlerin refahtan aldıkları payın görece adilane dağılıp dağılmayacağı konusunda belirleyici olduğu söylenebilir.

Bugün gelişmiş bir refah rejiminin işlediği pek çok ülkede, uluslararası göçü ve özellikle kitlesel göçü sınırlayıcı düzenlemeler doğrultusunda göçmenlerin vatandaşlığı popülist bir tartışma konusu olarak gündemde kalmaya devam etmektedir. Hollanda'da 2019 yerel seçimlerinde göçmen karşıtı Demokrasi için Forum'un oyların çoğunluğunu alarak senatoya girmesi[20] ve Fransa'daki Ulusal Birlik Partisi'nin göçmenlerin ulus kimliğine karşı tehlike oluşturduğu söylemi (Aras ve Sağıroğlu, 2018) buna örnek olarak verilebilir. Nitekim vatandaşlık için uygun görülen sınırlı bir göçmen grubundan beklenti, bulundukları toplumsal yaşama uyum sağlamalarıdır. Bu bir anlamda refah koşullarına erişmenin anahtarı olarak görülmekte ve dolayısıyla vatandaşlık hakkını temin eden ülke ile göçmen arasında önceden kabul edilmiş sessiz bir anlaşmaya dönüşmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık göçmenlerin haklardan yararlanmalarını belirleyen en temel halka olarak kabul edilebilir.

Eski göç ve göçmen pratiklerini açıklayan göç teorileri ve bu teoriler doğrultusunda göçmenler için refah rejiminin sunduğu imkanlar Avrupa ülkeleri özelinde geçerliliğini korumaktadır. Çünkü İskandinav ülkelerinin refah rejimi Esping Andersen'ın sınıflandırmasında da belirttiği üzere vatandaşları için oldukça kapsamlı sosyal politikaları ve dolayısıyla yüksek bir refahı temin edecek bir işleyişe sahiptir. Ayrıca gelişmiş refah rejimine sahip ülkelerde göçmenlerin refahı, toplumsal refahın korunması açısından da gerekli görülmektedir (Sainsbury, 2012). Bu bağlamda göçmenler için de kapsayıcı sosyal haklar uygulanmaktadır.

Bu bağlamda sosyal demokrat refah rejimi diğer refah rejimlerinin uygulandığı ülkelere göre refahın dağılımı bakımından göçmenler için daha adilane bir sisteme işaret etmektedir. Buna rağmen göçmenlerin gerçek anlamda refahtan eşit pay alabilmeleri ise ancak vatandaşlık hakkı ile mümkün olabilmektedir. Wallerstein'ın

[20] https://medyascope.tv/2019/03/21/hollandada-yapilan-secimlerin-ardindan-gocmen-karsiti-fvd-senatoya-girdi/

belirttiği üzere gelişmiş refah rejimine sahip ülkelerde göçmenler için sosyal haklar açısından cömert bir yaklaşım benimsenirken aynı cömertlik siyasal haklar söz konusu olduğunda geri çekilmektedir (Alkan, 2015). Dolayısıyla göçmenlerin vatandaşlık hakkı tartışma gündeminde kalmaya devam etmektedir.

Yeni eğilimleri doğrultusunda yoğun göç akışlarını deneyimleyen ve özellikle Türkiye gibi kitlesel göç deneyimini yaşayan ülkeler için göç ve refah ilişkisini vatandaşlık üzerinden tartışmanın Türkiye'nin refah rejimi bağlamında ne kadar mümkün olduğu önemli bir tartışmadır. Nitekim Türkiye'de refah rejimi bağlamında güçlü bir refah devleti anlayışı hâkim olmadığından vatandaşlar için olduğu gibi göçmenler için de devletin refah temini konusundaki uygulamaları yetersiz olarak değerlendirilebilir (Buğra ve Keyder, 2003; Gough, 2015). Ancak Türkiye'nin Suriyeli göçmenler için uyguladığı ve refaha erişimi önemli ölçüde etkileyen sosyal güvenlik sistemine dahil edilmeleri gibi uygulamaların bu anlamda bir dönüşümün yaşandığına işaret ettiği düşünülmektedir.

Böyle bir ahvalde Türkiye'de uluslararası göç ve refah arasındaki ilişki bakımından göçmenlerin ücretli çalışması ve ücret dışında elde ettikleri gelir kaynakları ön plana çıkmaktadır. İlerleyen başlıklarda Türkiye'de uluslararası göç ve refah arasındaki ilişki tarihsel bağlamı içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır. Böylelikle dönemsel olarak Türkiye'nin uluslararası göç politikalarına ilişkin genel bir bakış elde etmek mümkün olacağı gibi göçmenlere yönelik politikaların göçmenlerin refahına etkisi de tartışmaya açılmış olacaktır. Ancak bunu yapmadan önce uluslararası göç ve refah ilişkinin literatürde nasıl ele alındığına bakılacaktır. Böylelikle Avrupa ülkeleri ile Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisinin ele alınışı bakımından hangi noktalarda farklılaştığını da izlenmek mümkün olacaktır.

2.3.ULUSLARARASI GÖÇ VE REFAH İLİŞKİSİ

Dünya genelinde uluslararası göç eğilimlerine bakıldığında, 2000-2017 yılları arasında uluslararası göçmenlerin sayısında ciddi bir artış (yüzde 67) olduğu görülmektedir. 2000 yılında uluslararası göçmenlerin sayısı 173 milyondan 2017

yılında 258 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemde uluslararası göçmenlerin rotalarında gelir düzeyinin etkili olduğu görülmektedir. Nitekim 2000 yılında yüksek gelirli ülkelere göç yüzde 58 iken 2017 yılında bu oran yüzde 64'e yükselmiştir. Aynı periyod için uluslararası göçmenlerin geldikleri ülkeler açısından bir değerlendirme yapıldığında, Afrika kökenli göçmenlerde yüzde 68'lik, Asya kökenli göçmenlerde yüzde 62'lik bir artış görülürken Latin Amerika ve Karayipler'de yüzde 52'lik bir artış görülmektedir (UN, 2017).

Bu verilerden yola çıkarak dünya genelinde uluslararası göçlerin büyük bir kısmının düşük gelirli ülkelerden yüksek gelirli ülkelere doğru gerçekleştiği söylenebilir. Bu doğrultuda maddi refahı artırma potansiyeli olan gelir beklentisiyle gerçekleştirilen göç akışları uluslararası göçün dayandığı tek değişken olmamakla birlikte göç kuramlarıyla uyumlu bir profil çizmektedir.

Uluslararası göç akışlarındaki nicel artış ve göç eğilimleri açısından gelir beklentisinin gidilecek ülke konusunda belirleyici olması göç ve refah ilişkisinin yakından izlenmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim 2017 yılında uluslararası göçmenlerin büyük çoğunluğunun (yüzde 74) çalışma çağında olması aynı zamanda bir işgücü potansiyeli yarattıkları anlamına da gelmektedir (UN, 2017). Uluslararası göç ve refah ilişkisini önemli kılan bir diğer etken ise, dünya nüfusu içerisinde göçmenlerin oranının özellikle son yıllarda artış eğilimi gösteriyor olmasıdır (Tablo 2). Bu artış göçmenler için potansiyel hedef ülke olarak görülen ve refah düzeyi yüksek olan ülkelerin göçmenleri kendi refah sistemleri içerisinde nerede konumlandıracaklarına dair önemli bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Ülkelerin bu soruna yaklaşımları aynı zamanda göç politikalarına da yön veren bir etkiye sahiptir.

Tablo 2: Uluslararası Göçmenler ve Göçmenlerin Dünya Nüfusu İçerisindeki Payı-1970-2015

Yıl	Göçmen sayısı	Göçmenlerin dünya nüfusu içerisindeki oranı (%)
1970	84.460.125	2,3
1980	101.983.149	2,3
1990	152.563.212	2,9
2000	172.703.309	2,8
2005	191.269.100	2,9
2015	243.700.236	3,3

Kaynak: IOM (2018). World Migration Report, 2018, s. 21.

Uluslararası göç ve refah arasındaki ilişkinin, farklı göç türlerinin yaygınlaşması, göçün tarihsel olarak ele alındığında belirli dönemlerde talep edilen ve özellikle günümüzde pek de istenmeyen bir olgu olması ve pek çok ülkede farklı bir uygulama formuna sahip refah rejimleri nedeniyle oldukça karmaşık bir konu olarak karşımızda durduğu söylenebilir. Çok değişkenli bir yapıya sahip böyle bir ilişki farklı araştırmacılar tarafından belirli çerçevelerle sınırlandırılarak farklı ele alınmaktadır.

Uluslararası göç ve refah ilişkisi konusunda genel bir yaklaşım geliştirmek oldukça önemli, ancak çok fazla etkileyeni olması nedeniyle bir o kadar karmaşık bir konu olarak görünmektedir. Bu çalışma bağlamında öncelikle üzerinde durulması gereken ayrım, uluslararası göç ve refah ilişkisinin hangi ülke özelinde ele alındığıdır. Bu ilişki göç alan ülkeler açısından bakılırsa göçmenlerin hedef ülkedeki sivil, sosyal ve politik haklar gibi vatandaşlık haklarından ne ölçüde yararlanabildiği üzerinden tartışılırken, göç veren ülkeler açısından ise göçmenlerin para-transferi aracılığıyla kaynak ülkeye sağladığı döviz akışı önem kazanmaktadır. Bir diğer konu ise, göçün farklı türlerini deneyimleyen göçmenler için hedef ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasal haklara erişim koşullarının çeşitlilik gösteriyor olmasıdır. Nitekim işgücü göçü ile sığınmacı statüsündeki göçmenlerin refahın maddi ve maddi olmayan unsurlarına erişimleri ve refahtan aldıkları payı bir tutmak mümkün değildir.

Uluslararası göç ve refah ilişkisi genellikle göçmenlerin hedef ülkedeki menfaatleri üzerinden değerlendirilmektedir. Farklı bir açıdan bakıldığında, göçmenlerin hedef ülkede toplam refahın yaratılmasında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Klasik göç kuramlarının temel motivasyonu bunu daha net görmemizi sağlamaktadır. İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası Kuramı'na önemli katkılar yapan Piore, göç hareketlerinin tek belirleyicinin göçmenlerin kendi menfaatlerini artırma çabası, başka bir deyişle işgücü arzı olmadığını, aksine işgücü talebinin belirleyici olduğunu öne sürmektedir (Piore, 1986). İşgücü göçünü özellikle hedef ülkelerin talep etmiş ve düzenlemiş olması, göçmenlerin refahın yaratılmasında önemli bir kaynak olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Konuya böyle yaklaşıldığında durum biraz daha karmaşık bir hale gelmekte ve cevaplanması gereken birtakım sorular ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda göçmenler refahın üretilmesinde katkı sağlayan rollerine atfen mi refahtan pay alırlar yoksa göçmenler için refahın sağlanmasında hedef ülkenin refah rejimi kilit bir role mi sahiptir? Refah devletini kapalı bir sistem olarak tanımlayan Freeman, ulus-devlet vurgusu yaparak refahın paylaşılmasında ortak değer ve aynı-soyluluğun temel alınacağını belirtmektedir (1986: 52). Bu yaklaşım günümüzde neredeyse tüm dünyada popülist siyasetin bir parçası haline gelen refahın paylaşımının vatandaş olanlar ve olmayanlar üzerinden tartışılmasıyla benzeşmektedir.

Göç ve refah ilişkisi bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu refah şovenizmidir. Refah şovenizmi[21] gibi bir faktörün bu ilişkiyi daha karmaşık bir hale dönüştürdüğü söylenebilir. Bu karmaşık ilişkiyi incelerken belki de önce göçmenler mi hedef ülkenin refahından pay alır yoksa hedef ülke göçmenlere yönelik politikalarla onların refah koşullarını ayrı olarak mı belirler sorusundan yola çıkmak gerekmektedir. Bu sorunun cevabını uluslararası göç ve refah ilişkisi tartışmamızı bitirdiğimizde verebileceğimi düşünüyorum. Ayrıca bu başlık altında uluslararası göç ve refah ilişkisinin bu çalışma özelinde nasıl ele alınacağını da açıklamaya çalışacağım. Ancak bu tartışmaya geçmeden önce literatürde konunun nasıl ele alındığına dair genel bir özetlemenin faydalı olacağını düşünüyorum.

[21] Refah şovenizmi, refah hizmetlerinin sadece vatandaşlar için olduğunu kabul eden bir tutuma işaret etmektedir.

Uluslararası göç ve refah ilişkisine bakıldığında literatürde iki farklı yaklaşımın hâkim olduğunu görülmektedir. Birinci yaklaşım Amerika'nın göç deneyimi üzerinden ilerlerken ikinci yaklaşım Avrupa'nın göç deneyimi ile yorumlanmaktadır. Avrupa ve Amerika pek çok konuda olduğu gibi göç ve refahın dağıtımı konusunda da birbirlerinden ayrılmaktadır. Amerika genellikle "fırsatlar ülkesi" şeklinde bir görünüm çizerken Avrupa ise göçmenler için yaratılan refahtan pay alabilecekleri bir "yeniden dağıtım bölgesi" olarak görülmektedir.

Amerika göçmenlerin hoş karşılandığı ancak refahın yeniden dağıtımı konusunda gönüllü olmayan yaklaşımını korurken Avrupa, kendi sınırları dışından gelen göçmenlere mesafeli yaklaşmasına rağmen kendi bölgelerinde olan herhangi bir göçmen için sosyal destekler bakımından cömert bir tutum sergilemektedir (Alesina vd., 2018). Bu bağlamda Avrupa'da Amerika ile kıyaslandığında etnik çeşitliliğin görece az, ancak refah devleti uygulamalarının çok daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

Ülkelerin göç politikaları benimsedikleri refah rejimleri açısından incelendiğinde, aynı refah rejimi sınıflandırması içerisinde yer alan ülkelerde farklı ancak çoğu zaman benzer göç politikalarının uygulandığı görülmektedir. Sosyal demokrat refah rejiminde yer alan İsveç ve Finlandiya göç politikasının dışlayıcı ve ağırlıklı olarak soy temelli haklara dayanması bakımından benzerdir. Liberal refah rejimi sınıflandırmasında yer alan İngiltere ve ABD'ye bakıldığında, ikisi de kapsayıcı göç politikalarını benimsemekle birlikte ABD'de haklar doğum yeri temelli elde edilirken İngiltere'de soy ve doğum yeri temeline dayanmaktadır. Korporatist refah rejiminde yer alan Almanya ve Fransa ise uyguladıkları göç politikaları bakımından ayrılmaktadır. Fransa kapsayıcı ve doğum yeri temelli haklar sağlarken Almanya'da dışlayıcı bir göç politikası ve soy temelli haklar ön plana çıkmaktadır (Samuel, 2014).

Konuya uluslararası göç çalışmaları özelinde bakıldığında, Amerika'da göç çalışmalarının daha eski bir geçmişe dayandığı Avrupa'da ise son otuz yıl içerisinde daha çok çalışılmaya başlandığı söylenebilir (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2019).

Avrupa ve Amerika'daki göç çalışmalarındaki ayrımın, konuya olan akademik ilginin farklı zamanlarda gelişmiş olmasının yanında, bakış açılarında da ortaya çıktığı söylenebilir. Amerika'da göç ve refah ilişkisi ırkçılık ve sosyal dışlanma konuları üzerinden şekillenirken, Avrupa ülkelerinde ise daha çok göçmenlerin refah devletinden elde ettikleri fayda düzeyi ve bunun araçları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Her ne açıdan ele alınırsa alınsın göçmenlerin refahı, refahın da göçmenleri etkilediği açıktır. Bunu doğrulayan pek çok araştırma bulunmaktadır. Yirmi OECD ülkesini [22] kapsayan bir araştırmaya göre, göçmenler gittikleri ülkenin çalışma yaşındaki vatandaşlarından daha düşük bir eğitime sahiplerse, vatandaşların gelir oranlarında artış yaşanmasına, tam tersi durumda ise azalış yaşanmasına neden olmaktadırlar (Burzynski, Docquier and Rapoport, 2018). Türkiye'de ise göç ve refah ilişkisi henüz üzerinde pek çalışılmayan bir konu olarak işlenmeyi beklemektedir. Bu başlık altında Avrupa ve Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisi tartışmaya açılacaktır.

2.3.1.Avrupa'da Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi

Avrupa refah devleti ve uluslararası göç üzerine ilk tartışmalar güçlü refah devletinin sosyal sigorta planlarının zayıf refah devletlerinin ciddi ölçüde gelir yoklamasına/testine (means-tested) dayalı planlarından daha az kırılgan olduğu temelinde karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmaktadır (Banting, 2000). Sosyal sigorta veya gelir testine bağlı yardımlar sosyal içermenin farklı politik dinamiklerini oluşturmaktadır. Borjas da bu görüşü destekler şekilde göç ve refah arasındaki ilişkiyi, refah koşullarının göçün yönünü belirleme etkisine vurgu yaparak açıklamaktadır. Buna göre göçmenlerin hedef ülke tercihlerinde refah devletinin cömertliğinin belirleyici olduğunu belirten Borjas bu durumu "refah çekim etkisi" (welfare magnet effect) olarak nitelendirmektedir (1998).

[22] Yirmi ülkenin on beşi Avrupa Birliği ülkesidir. Diğerleri ise, Amerika, Kanada, Avustralya, İsviçre ve Japonya'dır.

Diğer bir yaklaşım, refah devletinin istihdam temelli bir fayda veya iş kaynaklı katkılarla finanse edilmesine dayanmaktadır (Menz, 2006). Ancak bu oldukça eksik bir bakış açısını yansıtmaktadır. Çünkü işgücü piyasasına yüksek katılım bu tip bir refah devletinin ön koşulu olduğundan, göçmenler işgücüne katılmadıklarında refah devletinin temeli çürümektedir (Sainsbury, 2012). Diğer yandan dil, çevre, iklim ve kültürel yakınlık gibi ekonomik olmayan bir dizi faktörün de göç kararında oldukça belirleyici olduğu belirtilmektedir (Pedersen vd, 2006).

Sainsbury göç ve refah ilişkisini refah devletinin göçmenlerin sosyal hakları, ekonomik refahı ve sosyal içerilmeleri üzerindeki etkiler bakımından ele almaktadır. Bunu yaparken de refah devleti modelleri ve göçmen hakları ilişkisine odaklanmaktadır. Sainsbury göçmenlerin sosyal haklarının üç temel sebepten ötürü önemli olduğunu belirtmektedir. Birincisi, yabancı doğumluların nüfus içindeki payı refah devletinin yerleşik olduğu ülkelerde artmaktadır ve 21 yaş altı nüfus içerisindeki göçmen çocuk oranı tüm nüfus içerisindeki göçmenlerin oranından daha yüksektir (2012). Yani göçmenlerin nüfus yoğunluğu giderek artmaktadır.

İkincisi, refah devletinin gerek riskler sonucu ortaya çıkan gerekse hak temelli temel ihtiyaçların karşılanmasına dayandığı belirtilmektedir. Üçüncüsü ise, göçmenlerin sosyal içerilmeleri toplumda ortaya çıkabilecek kalıcı sosyal ve politik anlaşmazlıkların önüne geçmeyi sağlamaktadır (Sainsbury, 2012). Dolayısıyla devletin göçmenlere yönelik refah politikalarında bu üç temel nedeni dikkate alarak bir anlaşma sağlaması gerekmektedir. Böyle bir anlaşma aynı zamanda göçmenlerin vatandaş olarak tanımlanmasının da önüne geçmesi açısından önemli görülmektedir.

Wallerstein'ın (2015) pasif haklar olarak nitelendirdiği sosyal haklar konusunda cömert davranan ülkeler, aynı cömertliği siyasal haklar söz konusu olduğunda göstermemekte, bu konuda göçmenler açısından çekinceli bir tutum sergilemektedirler. Bu sebeple vatandaşlık kavramı yerine ulus-sonrası üyelik kavramı yaratılmıştır. Ulus-sonrası üyeler -göçmeler- yaşadıkları ülkenin sosyal haklarından yararlanmakta ve vatandaşı oldukları ülkenin siyasetinde belirleyici olma konusundaki etkileri devam ederken, göçmen olarak bulundukları ülke siyasetinde pasif bir rol üstlenmektedirler (Alkan, 2015). Elbette ki bu anlaşma

devletin, göçmenler için altın tepside sunduğu birtakım fırsatlar anlamına gelmemektedir. Aksine Sainsbury'nin de üçüncü neden olarak belirttiği gibi göçmenlerin var olan koşullar karşısında kendi yaşam fırsatlarını geliştirmek için devlet politikalarını ne derece etkilediğiyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3.1.1.Avrupa'da Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi: Tarihsel Perspektif

Öncelikle, Avrupa göçmenlerin entegrasyon süreci önemli bir konu olarak gündemde kalmayı korurken, modern toplumdaki göç probleminin üzerinde durmak önemlidir. Ulusal göç, sosyal hareketliliğin ulus devlet içerisindeki bir formu olarak ifade edilmektedir. Bu sosyal olarak beklenen ve desteklenen bir durumdur. Ulusal sınırları aşan uluslararası göç ise, coğrafi hareketliliğin bir sonucu olarak sosyal içermeyi geliştirmek için sarf edilen bir tür çabadır. Ancak uluslararası göç söz konusu olduğunda, ulus devlet egemenliğinin üç temel bileşeni olan halk, egemenlik alanı (ülke) ve gücün fiziksel araçları ile çatışan potansiyel bir sorun söz konusu olmaktadır (Bommes and Geddes, 2000).

Egemenlik iddiasında bulunan ve devletin egemenlik alanına girişi kontrol eden ulus devletlerin, halk (vatandaşlık) üzerinden ayırt edilmesi elbette ki normaldir. Ulus devletlerin egemenliği hala refahın politik temini ile diğer ülke vatandaşlarının ulusal bağlılığının değiş tokuşuna dayanmaktadır. Bağlılığı, olayın bir yüzü olarak kabul edilecek olursa diğer yüzünde de ulusal sınırları dışa kapatma (external closure) yer alacaktır (Bommes and Geddes, 2000). Bu gelişmeler tüm dünyada ulus-devlet oluşumunun yaşandığı bir döneme denk düşmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, hedef ülkeye girişin anahtarı ancak ulusal politika, ekonomi ve kültüre koşulsuz bağlılık ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlılık aynı zamanda hedef ülkenin refah devleti uygulamalarından ve sosyal haklardan yararlanmanın bir ön koşulu olarak kabul edilebilir. Böyle bir koşulsuz bağlılık anlaşmasının olmaması durumunda ulus-devlet sınırlarını kesin bir şekilde kapatmakta ve göçmenler devletin refah hizmetlerinden dışlanmaktadır.

Ulus devletler göçten tarihsel olarak refah rejimleri ve ulus inşasının oluşturulmasında olduğu gibi her bir devletin uluslararası politik ilişkileriyle bağlantılı olarak-sömürge geleneği, rekabetçi ulus-inşası sürecine dahil olma gibi-farklı etkilenmektedir. Ulusal refah devletinin, göçmenlerin sosyal katılım imkanını fark etmeleriyle birlikte yürüttükleri arabuluculuk çabaları politik bir filtre olarak düşünülebilir. Bu filtreler, refah hakları farklılaşmış ve bunun sonucu olarak ülkeye girişin seçenekleri belirlenmiş olan istenmeyen göçün bazı formlarının dışlanmadığı ve yerleşimin yasal koşullarının bir türü olarak tanımlanabilir (Bommes and Geddes, 2000). II. Dünya Savaşı sonrası oluşan işgücü açığını kapamak amacıyla karşılıklı anlaşmalarla düzenlenmiş olan "misafir işçilik" programları bu filtreye örnek olarak gösterilebilir.

Kuzey Avrupa'da 1947-1960 yıllarına denk düşen endüstriyel ve ekonomik yeniden yapılanma sürecinde ağır sanayi ve maden sektöründe ortaya çıkan işgücü ihtiyacının işsizliğin yaygın olduğu ülkelerdeki işgücü ile giderilmesi yönünde adımlar atılmıştır (Martiniello, 2006; Castles ve Miller, 2008). Nitekim bu adımlar sonucunda 1970'li yılların başında Norveç'te Pakistanlılar ve Danimarka'da Türkler işgücü piyasasındaki önemli göçmen gruplarını oluşturmaktadır (Brochmann vd., 2012). Göçmenlerin bu ülkelerde ekonominin ateşleyici gücü olduğu açıktır. Bu durum göç ile ekonomi arasındaki ilişkinin somut bir göstergesidir. Bu durumu yansıtan bir başka önemli örnek olarak Türkiye'den başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine gerçekleşen işgücü hareketliliği gösterilebilir (Lordoğlu, 2007). Bu bağlamda misafir işçilik çizgisi altında gerçekleşen göçler, işgücü talep eden ülkelerde toplumsal refahın yaratılmasında ve iyileştirilmesinde önemli bir role sahiptirler.

İşgücü göçü olarak nitelendirilen ve ülkeler arasında belirli bir süre geçerliliği olan anlaşmalara dayalı olarak gerçekleşen bu göç akışları, göçmenler için anlaşma süresi içerisinde ve çalışmaya bağlı sosyal haklar üzerinden bir refah getirisi sağlamakla birlikte hedef ülkenin vatandaşları ile eşit bir bölüşüme işaret etmemektedir. İtalya buna güzel bir örnektir. İtalya'da yabancıları ve yasal olarak ikamet eden (düzenli) göçmenlerin aile üyelerini kayıtlı olarak istihdam etmek için yasal düzenleme hazırlanmış (Kanun 40 olarak bilinen) fakat yabancıların çoğu

işlerini kaybetmeleri veya izinlerinin yenilenmemesi sonucu yasal oturma izinlerini kaybetmişlerdir. Bu nedenle yasallaşma süreci birkaç kez tekrarlanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 114).

20. yy boyunca refah devletinde olduğu gibi ulus devletin evrimi, 19. yy Avrupa'sının karakteristik özelliği olan "minimal devlet müdahalesi" dönemini sona erdirmiştir. Artan ve gelişen refah koşulları, toplumda refahtan pay almayı mümkün kılan (kolaylaştıran) vatandaşlık hakkı gibi politik çabalarla kombine edilmiştir. Marshall ünlü eserinde (1950) vatandaşlığın kurumsallaşmasını, zincirleme bir düzen olarak ve sivil, politik ve sosyal hakların genişlemesi olarak tasvir etmektedir. Marshall vatandaşlık kavramı ile devletin refah sağlama potansiyelinin toplumun tüm bireyleri için eşitlik temelinde ele alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Sarıipek, 2006). Dolayısıyla maddi ve maddi olmayan refaha ulaşmak vatandaşlık ile özdeşleştirilmektedir.

Bu bağlamda modern vatandaşlık, devletin vatandaşların ulusal birlik ve toplumsal içerilmesinde sorumluluk almayı üstlendiği sosyal beklentilerin kurumsallaşmasını temsil etmektedir. Modern bir perspektiften bakıldığında bu yorum, çeşitli nedenlerle tartışmalı görülebilir, ancak Avrupa refah devletinin kendini algılaması ve bunun altında yatan kavramsal çerçeveyi -ulus devlet- vurgulamaktadır (Halfmann and Bommes, 1998'den aktaran Bommes and Geddes, 2000). Böylelikle ulus devlet ve vatandaşlık birçok hak ve menfaati beraberinde getirmektedir. Ancak asıl soru böyle bir düzende göçmenlerin nasıl konumlandırılacağıdır.

Refah devleti politika ve uygulamalarının oldukça genişletilmiş olduğu "altın çağ" süresince tahmin edilenin aksine işgücü göçü engellenememiş ve minimum devlet müdahalesinin sonu göçün sonunu getirmemiştir. 1945'ten 1970'lerin ortalarına kadar göç alan ülkeler arasında göç sürecinin kontrolü, yönetimi ve idaresine sahip olunduğuna dair varsayım hüküm sürmektedir. Uluslararası göçe yönelik böyle bir yaklaşımın yansıması olarak aynı periyodda ulusal refah devleti, refaha erişim sağlayan haklardan vatandaş olmayan göçmenlerin yararlanmasını

engellememektedir (Nuhoğlu-Soysal, 1994). Ancak bu bakış açısı bir takım sorunları beraberinde getirmektedir.

Vatandaş olmayanların refah haklarından yararlanması durumunda devlet, kendi refah sağlama kapasitesi konusunda vatandaşlarının hak sahipliği ve göçmenlerin yasal olarak içerilmesine ilişkin beklentiler ile karşı karşıya kalmaktadır. Aslında bu durum ulusal refah devletlerinin uluslararası göçün zorluklarına karşı duruşuna işaret etmektedir (Bommes ve Geddes, 2000). Yukarıdaki tartışma günümüzde refah şovenizmi olarak nitelendirilen ve yaratılan refahın vatandaşlar ile vatandaş olmayanlar arasındaki paylaşımını betimleyen kavram (Menz, 2006) ile de paralellik göstermektedir. Özellikle Avrupa'da son on yıllık süreçte popülist siyasetin bir parçası haline gelen refah şovenizmi göçmenler için ciddi bir sosyal dışlanmanın da habercisi olarak yorumlanabilir.

Küreselleşmeyle birlikte ulusal refah devleti zaman içinde değişime uğramış ve uluslararası eşitsizliğin eşiklerine evirilmiştir. Bu bağlamda uluslararası göç bu eşikleri aşma çabaları olarak kabul edilebilir. Genel anlamda hedef ülkenin verili koşullarına bağlılık ve refahının dağılımının boyutları göçmenler ve devlet arasındaki yapısal alış-verişi ifade etmektedir. Göçmenlerin gelişi, refah talepleri veya politik bağlılıkları hakkındaki soruların (aslında her ikisinin de) bir sonucu olarak potansiyel bir problem olarak görülmektedir (Brochmann vd., 2012). Bu problem elbette ki gelişmiş refah rejimlerinin hâkim olduğu Avrupa ülkeleri için geçerlidir. Ancak 1990'lı yıllar itibariyle uluslararası göçün yeni eğilimleri bu uluslararası değerlerin standartlarını belirleyen ve benimseyen çoğu ülkeyi problemi ele alış biçimleri bakımından eleştirilerin odağına taşımaktadır.

1970'li yılların ortalarından itibaren İskandinav ülkeleri başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi aile birleşmeleri ve sığınmacı başvuruları nedeniyle daha önce karşılaşmadıkları büyük bir göçmen kitlesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin Danimarka nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u Türkiye, Irak, Almanya ve son dönemlerde Polonya'dan gelen göçmenlerden oluşmaktadır (Brochmann vd., 2012). Bu sebeple 1970'li yıllar itibariyle Kuzey Avrupa ülkeleri göçü sınırlandıran vize uygulamalarına başlamışlardır. Bu uygulamaların temelinde göçmenlerin refahtan

aldıkları pay önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim yoğun göç alan Avrupa ülkelerinden biri olan Almanya'da 1980 yılında göçmenlerin gelir desteği alanlar arasındaki oranı yüzde 8,3 iken bu oran 1989'da yüzde 23,8'e, 1992'de yüzde 34,8'e yükselmiştir. 1994 yılından itibaren sığınma başvurularındaki yeni düzenlemeler ile yüzde 20 dolaylarında seyretmektedir (Riphahn, 2004: 5).

Danimarka'da aile göçü ve mülteci göçü 2000'li yıllarda hayata geçirilen sıkı önleyici göç düzenlemeleri ile önemli ölçüde azalmıştır (Brochmann vd., 2012). Ancak bu önlemler uzun vadede çok başarılı olamamış ve göç sürecinin kontrolünü artırmak amacıyla göçmenlerin maddi destek sağlanarak sınır dışına taşınması gibi pek çok uygulama ile desteklenmiştir (Lordoğlu, 2007). Böylelikle göç kontrolü ve göçmenlerin içerilmesi politikaları, göç sürecini ve ulusal bütünlüğü bölgesel olarak sınırlandırmanın dahilinde ulus devlet hak sahipliği ve bağlılık konusundaki sosyal sonuçlarına çözüm aramaktadır (Bommes and Geddes, 2000). Bu arayışın somut bir göstergesi olarak tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da uzun bir süredir göç politik gündemin en üst sıralarında yer alan konulardan biri haline gelmiştir.

Günümüzün Avrupa'sının göç ve refah ilişkisi bakımından yaşadığı ikilem, bugünün çok kültürlü yapısı altında yatan tarihsel süreçte, kendi menfaatlerini ulusal ideoloji ile yükseltmiş olmasıdır. Bu bağlamda Avrupa'da göç ve refah ilişkisini ortaya koyma adına göçmenler açısından iki önemli çıkarım yapmak mümkündür. Birincisi, Avrupa ülkeleri için göçün kontrol edilmesi yaşamsal bir öneme sahiptir. Tüm kapsayıcı ve cömert ilkelerini korumakla birlikte, beklenenden daha büyük bir göçmen kitlesiyle karşı karşıya kaldıklarında bu ülkeler, ulusal sınırlarına dahil olacak potansiyel yeni üyeleri için sınırlayıcı ve seçici bir uygulamaya gitmektedirler. İkincisi, göçmenlerin özellikle çalışma yaşamında ve bunun yanında toplumsal yaşamda entegrasyonlarını sağlamaktır (Brochmann vd., 2012). Sonuç olarak Avrupa'da başarılı bir refah devletinden beklenti, düzenli çalışma yaşamını alt üst edecek, sosyal bütçenin aşılmasına neden olacak veya en nihayetinde toplumsal birliği bozacak büyüklükte kitlesel insan hareketliliğinin önlenmesidir.

2.3.2. Türkiye'de Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi

Uluslararası göç ve refah ilişkisini ele alan çalışmalara bakıldığında genel olarak tartışmışların refah devleti ve göçmen hakları üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Bu tartışmaların temel argümanları, "Uluslararası göç refah devletini nasıl etkiler? İnsan hareketliliğinin artmasının sebebi küreselleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ulus aşırı alanlar mı?" soruları etrafında şekillenmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2019). Böyle bir yaklaşım refah mevzuunu sadece devlet-vatandaş ilişkisi üzerinden tanımlamaktadır. Bu yaklaşım refah devletinin "altın çağı" olarak nitelendirilen dönem için geçerli olabilir. Ancak günümüzde tüm dünyada refah devletinin işlevinin küresel kapitalizmin yoğun katkılarıyla erozyona uğradığı gerçeği kabul edilmektedir.

Dünya üzerinde güçlü refah devleti uygulamalarının birkaç ülkeyle sınırlı olması bu bağlamda açıklanabilir. Ancak refahın paylaşımı ya da refah temini konusuna salt bu bakış açısıyla bakmanın pek çok kişiyi refah balonunun dışında bırakacak olması sebebiyle eksik bir değerlendirme olacağı düşünülmektedir. Nitekim birinci bölümde detaylı olarak ele alındığı üzere farklı ülkelerin farklı refah rejimlerine sahip olması devletin refah sağlamadaki rolünde belirleyici olmaktadır. Esping-Andersen'ın sınıflandırmasında sosyal demokrat refah devleti modelinde bahsedildiği üzere sosyal hakların meta olmaktan çıktığı bir uygulama elbette ki en ideal olanıdır. Ancak korporatist ya da liberal modele karşılık gelen ülkelerde, devletin refah sağlamadaki rolünün muhtaçlık temelinde ve ücretli çalışma ilişkisi üzerinden şekillendiği bir refah paylaşımının söz konusu olduğu görülmektedir.

Genel görüş itibariyle Türkiye'nin de içinde kabul edildiği Güney Avrupa Refah Rejimi Modeli'nde, devletin refah sağlamadaki işlevi daha çok popülist siyaset ile ilişkilendirilmektedir (Koray, 2015). Muhtaçlık temelinde refah temininin, gelir-testi yoklaması ön koşullu olması ve prosedürün yıldırıcı bir hiyerarşiyi izliyor olması nedeniyle yoksulların bir kesiminin bu yardımlardan yararlanamadığı görülmektedir (Kutlu, 2015). Refah, ücretli çalışmayla ilişkili kılındığında da işgücünün dışında kalan önemli bir kesimin refahtan pay alması çok mümkün olamamaktadır. Oysa ki pek çok ülke için göçmenler refahın üretilmesine kayıtlı,

kayıtdışı, geçici veya kalıcı bir biçimde katkı sağlamaktadır (Atasü-Topcuoğlu, 2019). Bu durumda refahın üretilmesine aktif olarak katkı sağlarken devlet eliyle dağıtılan refahtan pay alamayanlar için alternatif bir refah temini söz konusu olabilir mi? Bu başlık altında Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisi bu bağlamda ele alınmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de uluslararası göç ve refah arasındaki ilişki üzerine düşünüldüğünde bir genelleme yapmanın oldukça zor olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin uluslararası göç deneyimine bakıldığında çeşitli itici ve çekici güçlerin göç sürecini hazırladığı söyleyebilir. Bu bağlamda Türkiye'ye gelen uluslararası göç akışları düzenli ve düzensiz göç olmak üzere iki sınıfta toplanabilir. Düzenli göç Tekeli'nin "Balkanlaşma" olarak nitelendirdiği Türk-Yunan mübadelesi ve Bulgaristan'dan gelen soydaş göçü, düzensiz göç ise 1990 sonrası eski Sovyet ülkelerinden gelenler ile 2011 itibariyle Arap Baharı'nı deneyimleyen Suriye göçü üzerinden tartışmaya açılabilir.

2.3.2.1.Düzenli Göç Dönemi

Türkiye'nin düzenli göç deneyimlerinde, Türk-Yunan mübadelesi ve soydaş göçünün ön plana çıktığı söylenebilir. Düzenli göçe bu çerçeveden bakıldığında "ulusal kimlik" başlığının ön plana çıktığı görülmektedir (İçduygu vd., 2014). Ulusallık kavramı birkaç farklı şekilde tanımlanabilir. Sosyal anlamda ulusal kavramı, yasalar önünde eşit yurttaşlık olarak ifade edilirken, tarihsel anlamda ise geçmişi ve geleceği olan insan grubu olarak tanımlanmaktadır (Nora, 1988'den aktaran Wallerstein, 2015: 190). Türkiye'nin düzenli göç politikası da ulusallığın sosyal ve tarihsel anlamı üzerine inşa edilmiştir.

Bu süreçte çıkarılan İskân Kanunu ile Türk soyundan olmayan veya Müslüman olmayanların ülkeye girişi engellenerek göçmen kitlesi sınırlandırılmıştır (Erder, 2014). Bu bağlamda göç ve refah ilişkisine Balkan göçmenleri açısından bakıldığında konunun Avrupa'dakiyle benzer bir şekilde göçmen refahının vatandaşlık bağı ile kurulması gibi bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Nitekim Balkan

göçmenleri için Türkiye'ye geldiklerinde yerleşecekleri şehirler ya da köyler göçmenlerin önceki mesleklerine ve uğraşlarına göre planlanmıştır (Emgili, 2014; Erder, 2014; Arı, 2008). Gerek çiftçilik gerek sanatkarlık olsun hangi işi yapmak istiyorlarsa göçmenlere bu konuda destekleyici çeşitli yardımlar yapılmıştır.

Dönemin mesleki istatistikleri çiftçi ve sanatkâr şeklinde sınıflandırıldığı için bu meslekler için sağlanan imkanlara bakılacak olursa çiftçilikle uğraşmak isteyenler için toprak yardımı, kredi, tohumluk ve tarım araçları gibi üretim araçları yardımlarının yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde tarımsal faaliyetlere yönelik yüklü bir bütçe ayrılmasının ve göçmenlerin önemli ölçüde desteklenmesinin nedeni, tarımdaki işgücü eksikliğini kapatmaktır (Özbay ve Yücel, 2001). Nitekim Yunanistan'dan gelen göçmenlerin tarım teknolojisi ve gelişmiş ürün yetiştirme bilgisi Türkiye'de zeytin yetiştiriciliği ve bağcılığın geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. (Emgilli, 2014).

Tarımsal alan konusunda yapılan yardımlar oldukça geniş bir kitle için söz konusu olmuştur. Örneğin 1923-1933 yılları arasında 157 bin 736 aileye toplam 6,258,928 dekar toprak (bağ-bahçe) verilmiştir. Bu da aile başına 39,6 dekar toprak verildiğini göstermektedir. 1934-1949 yılları arasında aile başına düşen toprak 45,6 dekara çıkarken 1950-1967 yılları arasında ailelere dağıtılan topraklar hane başına 54,2'ye yükselmiştir. Yine benzer bir yardım olarak tarımsal faaliyetlerle yaşamlarını idame ettiren 242 bin göçmen hanesine 1923-1960 arasında 43 bin tonu aşan tohumluk dağıtılmıştır (Arı, 2014).

Göçmen ailelerin tarımsal üretim gerçekleştirebilmeleri için bir diğer destek T.C. Ziraat Bankası tarafından verilen 'Donatım Kredisi' ve 'Çevirme Kredisi' dir. Donatım Kredisi işletme açma giderleri için verilen bir kredi türüyken Çevirme Kredisi ise tohumluk ya da gübre gibi tarımsal üretim için gerekli olan malzemenin temini için verilen bir kredidir. Bu yardımlar sayesinde tarımsal üretimden beklenen artış kısa sürede gerçekleşmiştir (Arı, 2014). Sanatkarlara yapılan yardımlar da daha çok döner sermaye gereklerini karşılamak için verilen krediler şeklinde gerçekleşmiştir (Geray, 1970). Fakat bir süre sonra kaynak kısıtlılığı nedeniyle bu yardımların sürdürülebilirliği mümkün olmamış ve göçmenler için verilen yukarıda

belirtilen yardımlar kaldırılıp iskanlı göç yerine serbest göç politika olarak benimsenmiştir.

1960 öncesi iskanlı göçün toplam göç içerisindeki oranı ortalama yüzde 57,2 iken, 1960-2007 arasında bu oran ortalama yüzde 1,6'ya düşmüştür (Erder, 2014). Her ne kadar Yunanistan'dan gelen göçmenler Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin gelişmesine katkı sağlamışsa da bu gelişmenin her alanda gerçekleşmediği görülmektedir. Türkiye bir tarım ülkesi olduğundan sanayisi gelişmemiş durumdadır. Göç eden Rumların yüzde sekseninin kent merkezli olması ve çeşitli sanayi faaliyetlerinde çalışıyor olması mübadele sonrası Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Arı, 2008). Örneğin mübadele ile Rumların Türkiye'den ayrılması sonucunda Bursa'daki ipek üretiminde ciddi bir gerileme yaşanmıştır.

Bursa'da 1914 yılında 41 adet ipek fabrikası varken bu sayı 1926 yılına gelindiğinde 12'ye düşmüştür. Fabrika sayısında olduğu gibi ipek üretiminde çalışan işçi sayısında ciddi bir azalma yaşanmıştır (Keyder, 1982). Hatta mübadele sonrası bazı işler artık yapılamaz hale gelmiştir. Örneğin Mudanya'daki bağlardan şarap ve rakı üretimi gerçekleştiren Rumların mübadele ile Yunanistan'a gitmesiyle bağlar sadece üzüm yetiştiriciliği için kullanılmış ya da bağlar sökülerek tarlalara dönüştürülmüştür (Düvenci Karakoç, 2008).

Türkiye'nin düzenli göç dönemlerine ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, eksiksiz olmamakla birlikte sürecin planlı yürütüldüğü görülmektedir. Göç sonrası Türkiye'ye gelenlerin nerede yaşayacakları, kalacakları konutlar, çalışacakları işler ve istihdam olanakları plan dahilinde gerçekleşmiştir. Uzun süreli olmasa dahi bu destek ve yardımların, göç sonrası uyum sürecini oldukça kolaylaştırıcı bir etki yarattığı söylenebilir. Böylelikle ulusallığın sosyal anlamı karşılanmıştır.

Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta da göç sürecini ve sonuçlarını kolaylaştırıcı etki sağlayacak bir planlama yapılmasının temel nedenidir. Avrupa Birliği göç politikasının kırmızı çizgisi olarak nitelendirilebilecek olan vatandaşlık üzerinden hak sağlama izlencesi, Türkiye'de düzenli göç döneminin bir yansıması

olarak görülebilir. Nitekim düzenli göçlerin yönetiminde ortak kimlik ve ortak inancın etkili olduğu pek çok araştırmacı tarafından vurgulamaktadır. Bu bağlamda da ulusallığın tarihsel anlamı karşılanmıştır diyebiliriz.

2.3.2.2.Düzensiz Göç Dönemi

Türkiye'nin göçmenlerin hedefindeki Avrupa ülkeleriyle sınırlarının olması transit bir geçiş ülkesi olmasına ve dolayısıyla düzensiz göçün uğrak noktası olarak haline gelmesine neden olmaktadır (Erder, 2015b, 89). Nitekim uzun yıllar AB üyelik sürecinin tartışmalı noktalarından biri de Türkiye'nin istenmeyen göçmenleri barındırmasıdır (Erder, 2015a: 78). Bu açıdan Türkiye düzensiz göçmenlerin uğrak noktası olarak nitelendirilebilir. Ancak özellikle son yıllarda Türkiye'nin göçmenler için hedef ülke konumuna gelmesi düzensiz göçü yoğun olarak deneyimlemesi ile sonuçlanmıştır (İçduygu ve Aksel, 2012: 7; Erder, 2015c: 125). Ekonomik refahın yükselmesi amacıyla Türkiye'ye yönelen yoğun göçün birkaç nedeni bulunmaktadır.

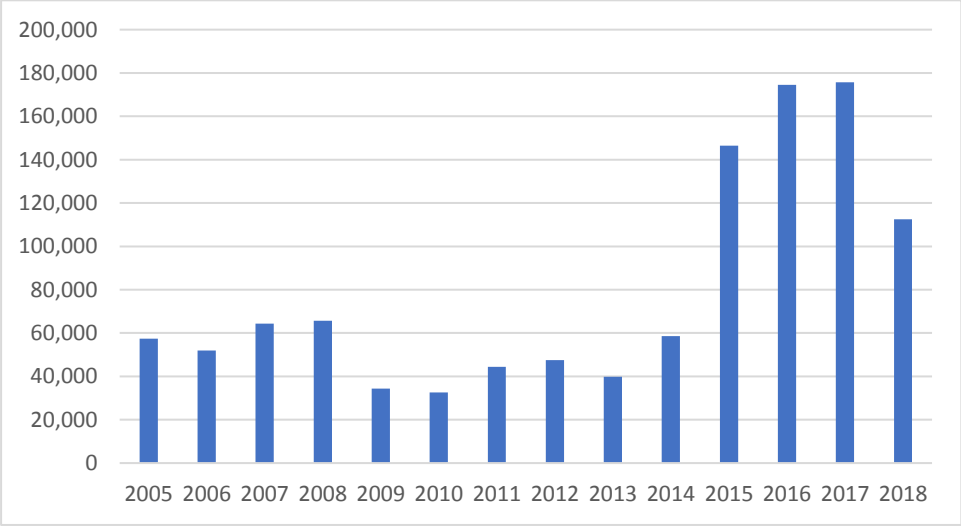
Öncelikle Türkiye'nin esnek bir vize sisteminin olması Türkiye'ye olan insan hareketliliğini artırmaktadır. Bunun yanında coğrafi yakınlık ve kolay ulaşım imkanları da Türkiye'yi öncelikli bir seçenek olarak göstermektedir. Türkiye'deki sosyal ağlar da bu bölgeye olan göçü etkilemektedir. Nitekim Türkiye'de çalışan aile yakınları ya da tanıdıklar enformel olarak çalışmanın garantörü olarak düşünülmektedir (İçduygu, 2004: 48-49). Türkiye'nin kendine özgü koşullarının yanında AB'nin göçmenlere yönelik uyguladığı katı sınır politikaları da göçmenleri kolay iş bulabilecekleri esnek göçmen geçişi sağlayan ülkelere yöneltmiştir. Enformel istihdamın neredeyse norm çalışma haline dönüştüğü Türkiye ise bu anlamda özellikle düzensiz göçmenler için bir fırsat ülkesi olarak görülmektedir (Toksöz ve Ünlütürk, 2011).

Türkiye'ye yönelen düzensiz göç akışlarında iki gelişme öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1990'lardan itibaren eski sosyalist ülkelerden gelen göç akışlarıdır. İkincisi ise, Arap Baharı rüzgarının etkilerinin ortaya çıktığı ve Suriye'de bir iç savaş yaşanması sonrası gerek rejim ve

rejim karşıtlarının yarattığı çatışma ortamından gerekse de bu karmaşık ortamdaki otorite zafiyetinden faydalanıp ortaya çıkan grupların (Irak Şam İslam Devleti-IŞİD) zulmünden kaçan binlerce insanın göçüdür.

Grafik 2'ye göre, 2009-2018 arasında Türkiye'de bulunan düzensiz göçmenlerin sayısı toplam 866 bin 633'tür. Bu göçmen grubunun yüzde 70'i 2015 sonrasındaki istatistiklerde görülmektedir. Bu durumda en önemli etkenin Suriyeli göçü olduğu söylenebilir. Nitekim 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenlerin toplam sayısı 175 bin 752 iken bunların 50 bin 217'si yani yüzde 29'u Suriyeli, yüzde 26'sı da Afganistanlı göçmenlerden oluşmaktadır (GİGM, 2018).

Grafik 2: Yıllara Göre Düzensiz Göçmen Sayıları

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, er. tar: 25.06.2018, http://www.goc.gov.tr/icerik3/duzensiz-goc_363_378_4710.

Düzensiz göç çok farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir. Nitekim düzenli olarak nitelendirilen bir göç süreci vize süresinin dolması gibi bir nedenle düzensiz hale dönüşebilmektedir. Bunun yanında ülkeye belgesiz olarak giren ya da kayıtdışı çalışanlar da düzensiz göçmen olarak kabul edilmektedir (Toksöz vd, 2012). Uluslararası insan hareketliliğindeki çeşitlenmede tetikleyici bir unsur da

kapitalizmin küreselleşmesidir. 1980'li yıllarla birlikte dünyada gün geçtikçe büyüyen bir sığınmacı ve mülteci kitlesi ortaya çıkmıştır (Castles ve Miller, 2008).

Türkiye de hem coğrafi konumu hem de konuya ılımlı yaklaşımı nedeniyle bu göç deneyimiyle karşı karşıya kalmış ve özellikle son yıllarda en çok mülteci barındıran ülke konumuna gelerek tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Böylelikle 1990 öncesi dönemde göçmen olarak tanımlanan kitle yerini artık günümüzde yabancı olarak nitelendirilen bir kitleye bırakmıştır. Bu durum Türkiye'nin uluslararası göç arenasındaki konumu etkilemiş ve Türkiye'den dışarı gerçekleşen yoğun göç hareketlerine istinaden göç veren bir ülke olarak anılırken şimdilerde göç alan ve aynı zamanda geçiş sağlayan bir köprü ülke haline gelmiştir (İçduygu vd, 2014).

Eski Sovyet ülkelerinden ve Suriye'den gelen göç akışlarını öne çıkaran bu göçlerin niteliğidir. Eski Sovyet ülkelerinden gelen göç akışların geçici olmakla birlikte bu geçici göçmenlik durumunda süreklilik görülmektedir. Suriye'den gelen göç akışı ise, son dönemlerde görülen en büyük kitlesel göç hareketi olarak önem kazanmaktadır (UNHCR, 2018). Düzenli göç akışlarında göçmenler için yerleşim ve iş planları gibi hazırlıkları içeren bir göç politikası izlenirken düzensiz göç akışlarında benzer bir yaklaşım söz konusu değildir. Eski Sovyet ülkelerinden gelen göçmenlerin ekonomik kaygılarla çalışmak amacıyla ve döngüsel göç[23] olarak nitelendirilen bir kategoride yer aldığına işaret eden araştırmalar bulunmaktadır (Dedeoğlu ve Ekiz-Gökmen, 2011; Dedeoğlu, 2011; Lordoğlu, 2007).

Nitekim bu bölgeden gelen göç akışlarının sürekliliğin nedeni de Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra Sovyet ülkelerindeki toplumsal sorunların artması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yüksek işsizlik oranlarıdır (Lordoğlu, 2007). Suriyeli göçmenlerin düzensiz olarak kabul edilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Suriye'den gelenlerin bir kısmı açılan sınır kapılarından giriş yapmış olsa da bir kısmının da kaçak olarak ülkeye giriş yaptığı bilinmektedir. İkincisi, Türkiye'de yaşamalarına rağmen hala geçici kimlik belgesine sahip olmayan Suriyelilerin olması ihtimali bulunmaktadır. Üçüncüsü ise, Suriyeli göçmenlerin

[23] Döngüsel göç, göçmen işgücünün belirli bir süre için ve geçici olarak hedef ülkede yaşaması ve çalışması olarak tanımlanmaktadır (Göç Terimleri Sözlüğü, No.31, IOM).

sadece 37 bininin çalışma izni bulunmaktadır (İBGİGM, 2019), yani büyük çoğunluğu kayıtdışı istihdam edilmektedir. Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin çoğu düzensiz göçmen kategorisindedir.

Suriye göçü, siyasal ve toplumsal bir çatışma sonucu başlamıştır. Ancak çatışma ortamının yaklaşık on yıl gibi bir sürece yayılması hayati nedenlerle göç edenlerin yanında bir süre sonra ekonomik kaygıların da göç sürecinde ön plana çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Suriyelilerin yüzde 80'inin yoksulluk içinde ve yüzde 30'unun da açlık sınırında yaşadıkları ve Suriye'de eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal refah sisteminin çöktüğü belirtilmektedir (Kaya ve Kıraç, 2016). Dolayısıyla Türkiye'ye yönelen uluslararası düzensiz göçlerin siyasi ve ekonomik motivasyonlardan birlikte beslendiği söylenebilir.

Göç İdaresi'nin istatistiklerine baktığımızda Suriyeli göçmenlerin neredeyse Türkiye'nin her şehrinde yaşadıkları görülmektedir. Türkiye'nin düzenli göç deneyimlerinde göçmenlerin hangi bölgelere ve hangi şehirlere yerleşecekleri çok başarılı sonuçlar alınmamakla birlikte önceden planlandığı için böyle bir dağılım söz konusu olmamıştır. Ancak Suriye göçünün hazırlıksız bir şekilde karşılanması göçmenlerin yerleşimlerinin de dağınık olmasına neden olmuştur. Her ne kadar Kilis ve Hatay gibi sınıra yakın şehirler Suriyelilerin nüfus içerisindeki yoğunlukları nedeniyle artık bir "Suriyeli kenti" olarak nitelendirilse de Suriyeli göçmenlerin Türkiye içerisindeki göçleri devam etmektedir. Bu nedenle Suriye göçünü değerlendirirken uluslararası hareketlilik ve iç hareketliliğin birlikte deneyimlendiği çift katmanlı bir göç olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Türkiye sınırları "açık kapı politikası" kapsamında Suriyeli göçmenler için açılmış olmasına rağmen, şehirler arası hareketlilik konusunda sınırlayıcı bir işleyişin olduğu görülmektedir. Suriyeli göçmenler bulundukları şehrin göç idaresi il müdürlüğünden aldıkları geçici kimlikler ile sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerden yararlanabilmektedirler. Ancak bulundukları şehirden başka bir şehre yol izni olmadan göç ettiklerinde eskiden yaşadıkları yerde almış oldukları geçici kimlik belgeleri geçersiz kabul edilmektedir. Dolayısıyla formel olmamakla birlikte Suriyelilerin Türkiye'de iç göçü sınırlandırılmış olmaktadır.

Türkiye'nin düzensiz göç deneyimini genel olarak değerlendirmek gerekirse, plansız, kontrolsüz, esnek ve dolayısıyla kolay öngörülemeyen bir süreç olarak tanımlanabilir. Eski Sovyet ülkelerinden gelen düzensiz göçmenler ile Türkiye arasındaki çıkar ilişkisi, sürecin esnek olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Sovyet ülkesinden gelen göçmenler için Türkiye işgücü piyasası çekici bir faktör iken, göçmenler de piyasanın ihtiyaç duyduğu eğreti istihdam için biçilmiş kaftandır. Bu bağlamda Sovyet göçmenleri ile Türkiye arasında üstü kapalı bir anlaşmanın olduğu söylenebilir. Bu anlaşma ile Sovyet göçmenleri Türkiye'de yarattıkları refahı kendi ülkelerine taşıyarak bir ulus aşırı alan yaratmakta ve ulus aşırı para transferi yoluyla refahın paylaşıldığı görülmektedir.

Suriyeli göçmenler için de aynı yolla refah paylaşımı yapıldığı görülmektedir. Ancak süreç biraz daha farklı işlemektedir. Nitekim diğer düzensiz göçmenlerin hem sayıları azdır hem de Türkiye'de kalıcı olmak gibi bir niyetleri yoktur. Ancak Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kalış sürelerinin uzaması literatürde refah şovenizmi olarak nitelendirilen ve refahın paylaşımında vatandaşlık bağının öne çıktığı bir ayrımcılığa dönüşmektedir. Dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de iş bulma olanakları ve istihdam koşulları zorlaşmaktadır. Ayrıca bireysel bir göç değil de hanehalkı göçü söz konusu olduğundan istihdam kaynaklı gelirin hanenin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması söz konusudur. Dolayısıyla Suriyeli göçmenler geçimlerini sağlayabilmek için yurtdışındaki akrabalarından maddi yardım almaktadırlar. Bu nedenle Suriyeli göçmenlerin oluşturdukları ulus aşırı alanlarda gerçekleşen para transferleri diğer düzensiz göçmenler ile ters yönlü gerçekleşmektedir.

2.3.2.3.Uluslararası Göç ve Refah İlişkisi: Enformelleşme Dönemi

Türkiye'de 1990'lı yıllarda yoğunlaşmaya başlayan ve günümüze dek giderek artan düzensiz göç hareketleri sonucu refahın paylaşılması önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Düzensiz göçmenler için Türkiye'nin kolay ulaşılabilir bir hedef olması (İçduygu, 2004) bu yoğunlaşmanın nedeni olarak görülürken, göçün düzensiz niteliğinin belli sonuçlarını yönetme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu

sonuçlardan en önemlisi son dönemde hem dünyanın hem Türkiye'nin gündeminde olan göçmenlerin toplumsal refahtan alacakları paya ilişkin tartışmalardır.

Bu tartışmalar biraz geriye götürüldüğünde, Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra ulus-devlet yaratma çabalarının göç politikalarında belirleyici olduğu görülmektedir. Nitekim Türk soyundan olanlar ile Müslüman olanların Türkiye'ye kabulünde oldukça kolaylaştırıcı bir yol izlenerek ülkeler arasında karşılıklı çıkar sağlayan anlaşmalar yapılmıştır. Göçmenlerin kabulünden sonra da yaşamlarını kolaylaştırıcı bir dizi düzenlemenin yer aldığı İskân Kanunu uygulanmıştır. Bu bağlamda göçmenlerin refahının temininde devletin önemli bir aktör olduğu söylenebilir.

1980'li yıllarda Türkiye'nin de kapıldığı küreselleşme dalgasıyla birlikte ulus-devlet algısında bir zayıflama ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyle birlikte sermaye akışı kadar hızlı ve geniş kapsamlı olmasa da insan hareketliliği de artmıştır. Bu da beraberinde yaratılan refahın bölüşümünden kimlerin nasıl ve ne kadar pay alacağı sorununu ortaya çıkarmıştır (Atasü-Topcuoğlu, 2019). Bu sebeple pek çok ülke göç politikalarını ve yasal düzenlemelerini[24] yeniden gözden geçirmeyi tercih etmiştir. Buna göre, bazı Avrupa ülkeleri arasında hareket özgürlüğü üzerinde anlaşılmıştır. Böylelikle Avrupa vatandaşları tarafından yaratılan refah yine Avrupa vatandaşları arasında dağıtılacağı planlanmıştır.

Türkiye için ise böyle bir revizyon söz konusu olmamıştır. Avrupa'da insan hareketliliği konusundaki sınırlayıcı ve sıkı denetimin aksine Türkiye'deki esnek vize uygulamaları Türkiye'nin düzensiz göçmenlerin uğrak noktası haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan beri eski Sovyet ülkelerinden Türkiye'ye çalışmak amacıyla pek çok kişinin düzensiz olarak geldiği bilinmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz-Gökmen, 2011). Son yıllarda kitlesel olarak yaşanan Suriye göçü ise, Türkiye'nin göç politikası ve yasal düzenlemelerindeki yetersizlik nedeniyle tamamen hazırlıksız olarak karşı karşıya kaldığı, iyi yönetilemeyen bir göç süreci

[24] 14 Haziran 1985 tarihinde Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında Schengen Anlaşması imzalanmıştır. İlerleyen yıllarda diğer Avrupa ülkelerin de katılımıyla Schengen bölgesi giderek genişlemiştir.

olarak nitelendirilebilir. Bu durum Türkiye'de göç ve refah ilişkisini Avrupa ülkelerinden biraz daha karmaşık bir hale getirmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte Türkiye'de refahın temininde piyasa ve aile ilişkilerinin ön plana çıktığını görülmektedir. Devletin refah sağlamadaki sınırlı rolü ise özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetleri döneminde sosyal yardımlar ile özdeşleştirilmiştir (Urhan ve Urhan, 2015; Kutlu, 2015). Ancak göçmenlerin büyük bir bölümünün bu yardımlara ulaşması gerek prosedürün aşılması zorluğundan gerekse de yardım alma sürecinin bilgisine sahip olmamaktan kaynaklı mümkün olamamaktadır. Hele ki düzensiz göçmenlerin bu yardımların tamamen dışında kaldığı söylenebilir. Dolayısıyla göçmenlerin refahının temininde piyasa ve aile ilişkileri belirleyici olmaktadır.

Bu durumda göçmenlerin piyasayla kurduğu ilişkinin niteliği önem kazanmaktadır. Nitekim refah, ücretli çalışmaya indirgendiğinde bireyin yaşamına devam edebilmesi ancak piyasa-para ilişkisiyle sağlanabilmektedir (Arın, 1997'den aktaran Urhan ve Urhan, 2015). Türkiye'de kayıtdışı çalışmanın yaygın bir istihdam biçimi olması ve özellikle düzensiz göçmenlerin kayıtdışı çalışmaktan başka alternatiflerinin olmaması göçmenler ile piyasa arasındaki ilişkiyi enformel kılmaktadır. Bu bağlamda piyasa ile göçmenler arasındaki kayıtdışılık ilişkisi, göçmenlerin refahını olumsuz yönde etkileyecek faktörlerden biri olarak belirtilebilir. Nitekim kayıtdışılık ilişkisi, çalışmaya bağlı elde edilebilecek güvenceleri olumsuz etkilemektedir (Standing, 2009). Ancak bu düzende dikkatten kaçmaması gereken asıl nokta, Asef Bayat'ın (2016) "açık hava ekonomisi" olarak nitelendirdiği yeni refah mekanizmasıdır.

Açık hava ekonomisi özellikle göçmenlerin formel yollarla ulaşamadıkları refah olanaklarını kamusal alanları kişisel kazanç noktalarına dönüştürerek elde ettikleri bir sistemi ifade etmektedir. Böyle bir yöntem, Esping-Andersen'ın refahın rejiminin bir unsuru olarak nitelendirdiği meta olmaktan çıkarma ile taban tabana bir zıtlık içermektedir. Bayat bu durumu "sıradan olanın sessiz tecavüzü" olarak ifade etmektedir. "Sessiz tecavüz" bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmek amacıyla sermayeye, kamuya ve belli ölçüde refahtan pay alabilenlere karşı uzun vadeli, sessiz

ve yayılarak ilerleyen bir hareket olarak tanımlanmaktadır (Bayat, 2016: 82). Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar gecekondulara tapu verilmesi, kaçak elektrik ve/veya su kullanımına gösterilen müsamaha kırdan kente göç edenlerin kentlerde tutunmalarını sağlayan örtülü bir yardım işlevini görmüş ve devletin refah sağlamadaki yükünü hafifletmiştir. Üstelik bu karşılıklı bir çıkar ilişkisi üzerinden gerçekleştirilmiştir (Urhan ve Urhan, 2015). Bu anlamda açık hava ekonomisi devletin de örtülü desteğiyle gerçekleşmektedir.

Hükümetler bu tür örtülü yardımları siyasi destek karşılığında yapmakta, dolayısıyla refah, klientalist-popülist bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Türkiye'de sessiz tecavüzün geçmişi daha eskilere dayanmakla birlikte 1980 sonrası benimsenen neo-liberal iktisadi politikalar ile hız kazandığı görülmektedir. Bu dönem aynı zamanda geleneksel olarak nitelendirilebilecek sınıf temelli hareketlerin zayıfladığı döneme denk düşmektedir (Bayat, 2015: 134). Nitekim sosyal sınıf eşitsiz bir sistem olarak nitelendirilmekte (Marshall, 2015: 26) ve neo-liberalizm bu eşitsiz sistemden beslenerek büyüyüp gelişmektedir.

1980 sonrası refahın bölüşümündeki eşitsizlikler artmasına rağmen bu örtülü ilişki hayırseverlik anlayışına dayalı yardımlar aracılığıyla cemaatler üzerinden gerçekleştirilmektedir (Koray, 2015). Düşük gelir grupları için yapılan yardımların devletten cemaatlere devredilmesi, bir anlamda hükümetin benimsediği neo-liberal politikaların bir gereği olarak görülmektedir (Bayat, 2015: 114). Ancak göçmenlerin böyle karşılıklı çıkara dayalı bir ilişki ağı içerisinde bulunmaları oldukça zordur. Çünkü klientalist ilişkinin öncelikli olarak vatandaşlar üzerinden gerçekleştiğini belirtmek gerekmektedir. Oysa ki göçmenler "yabancılar" olarak kabul edilmektedir.

Göçmenlerin özellikle "yabancı" olarak nitelendirilmesi klientalist ilişkinin devamı açısından önemlidir. Eğer vatandaş olan ya da olmayan herkes klientalist ilişkiye dahil edilirse, bu durumda istenmeyen gruplar bir anda popülist siyasetin parçası haline gelebilir (Wallerstein, 2015). Dolayısıyla bu ilişkiyi sadece sosyal haklar açısından değil, aynı zamanda siyasi haklar açısından da değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda göçmenlerin böyle bir ilişki kurması istenmediğinden bu durum onları kendi alternatif refah temin yöntemlerine yönlendirmektedir.

Bu bağlamda göçmenler, şehirler ile şehirdekilerin ortak tüketimine, iş bulamadıkları için geçimlerini sokaktan sağlayanlar olarak kamusal alanlar ile esnafların iş imkanlarına dahil olma yolunu tercih etmek zorunda kalmaktadırlar (Bayat, 2016). Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi kitabında bahsettiği üzere eşit haklara sahip vatandaşların olduğu bir ülkede egemen olanlar (yurttaşlar) dışlamaya, üzerlerinde egemenlik kurulanlar (yabancılar) da dahil olmaya çalışırlar (2015). Bu kimseler esasen modern olmadıkları için değil, bulundukları koşullar onları kayıtdışı bir yaşama zorladığı için modern toplumun formel işleyişinin dışında kalmaktadırlar. Nitekim modern yaşam oldukça maliyetli bir seçenektir (Bayat, 2015).

Bu bağlamda göçmenlerin bu türlü dahil olma biçimleri bir anlamda refahın paylaşılması sorunu olarak tanımlanabilir. Göçmenler refahın paylaşılmasında yabancılar olarak dikkate alınmadıklarından bir nevi kendi başlarının çaresine bakmanın yolunu bulmak zorunda kalmışlardır. Böylelikle refahın temini yeni ve enformel bir içerik kazanmıştır.

Türkiye'de refahının temininde önemli bir diğer kaynak aile ilişkileridir. Nitekim Türkiye'nin de içerisinde kabul edildiği Güney Avrupa Refah Rejiminde aile, rejimin temel dayanaklarından biri olarak görülmektedir (Moreno, 2015). Bu bağa dayalı ilişkilerden refah sağlamak göçmenler için çoğu zaman bir seçenek değil bir mecburiyete dönüşmektedir. Bu mecburiyet beraberinde ulus aşırı alanları oluşmakta ve bu alanlar aracılığıyla göçmenler ile aile üyeleri arasında nakit transferi gerçekleşmektedir (Faist, 2003). Elbette ki hükümetler de bu ilişkileri, refah paylaşımının yükünü tek tek bireylere devrederek, devletinin yükünü azaltması ve sosyal devletin açıklarını kapatması nedeniyle desteklemektedir (Bayat, 2016; Urhan ve Urhan, 2015). Ancak devletin bu enformel ilişkiye göz yummasının bir diğer nedeni de siyasi haklar açısından istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına engel olmaktır.

Aile ilişkileri bir yanıyla nakit transferleri ile göçmenlerin refahında önemli bir etken olarak karşımıza çıkarken diğer yanıyla refahın temininde doğrudan etkili olabilmektedir. Nitekim feminist araştırmacılar kadının aile-içi ücretsiz emeğinin hanenin refahının başlıca unsuru olduğunu belirtmektedir (Marshall, 2015). Özellikle

hanenin gider kalemlerinden olan bakım hizmetlerinin kadınlar aracılığıyla aile içinde gerçekleştiriliyor olması bunun en belirgin örneklerindendir.

Nitekim Türkiye'de hala kadınların evlendiklerinde ücretli çalışma ilişkisinin dışında kalmaları gerektiğine dair yaygın bir görüş mevcuttur. Bu görüşü destekleyecek yasal düzenlemelerden de bahsedilebilir. Kadın işçinin evlendikten sonra bir yıl içerisinde işten ayrılması durumunda kıdem tazminatını alabilmesine bu duruma örnek olarak verilebilir. Bir diğer örnek 2016 yılında kadınların doğumdan sonra yarı zamanlı çalışmasını yasalaştıran düzenlemedir.

Bu düzenlemeler feminist araştırmacılar tarafından kadının toplumdaki konumunu ataerkil bir bakış açısıyla ele aldığı ve kadınların kendilerine atfedilen rolleri yerine getirmeleri gerekçesiyle işgücü piyasasından kopup, böylece kamusal özgürlük alanları da daralmış olmaktadır, evlerine geri dönmelerini destekleyen bir yaklaşımın sonuçları olarak değerlendirilmektedir (Ecevit, 2012; Dedeoğlu, 2015; Toksöz, 2012; Gökbayrak, 2009; Memiş vd, 2012; Dedeoğlu, 2000).

Türkiye'de özellikle son yirmi yılda kadınları ev ve aile içindeki rolleri üzerinden tanımlayan siyasi bir duruşun hâkim olması, kadınların ücretsiz aile işçileri olarak devletin refah teminindeki rolünün önemli bir kısmını yerine getirdikleri ve daha da önemlisi kadınlara bu görevin devlet tarafından yüklendiği söylenebilir. Böylelikle aile ve daha da özelde kadının ücretsiz emeği, hanenin refahının üretilmesinde enformel bir araca dönüşmektedir.

2.4. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLER

Çalışmanın temel amacı olan uluslararası göç ve refah ilişkisini Türkiye'deki Suriyeli göçmenler üzerinden ortaya koyabilmek için öncelikle Suriyeli göçünü anlamamız gerekmektedir. Bu doğrultuda bu başlık altında öncelikle Suriyeli göçünün önemli bir kısmının neden Türkiye'ye yöneldiği ve Suriyelilerin Türkiye'ye geliş süreci anlayabilmek için Suriye göçünün temel dinamikleri ve göç sürecinin nasıl işlediği açıklanmaya çalışılacaktır. Sonrasında kitlesel göç eden bu grubu daha

yakından tanımak amacıyla Türkiye'deki Suriyelilerin nicel ve nitel özellikleri detaylandırılarak toplumsal yaşama nasıl ve ne derece entegre olduklarından bahsedilecektir. Son olarak da Suriyelilerin göç sonrası süreçteki refah düzeylerini önemli ölçüde etkileyecek bir etken olan yasal statüleri tartışmaya açılacaktır.

2.4.1. Göçün Temel Dinamikleri ve Süreç

Yaşanan iç savaşın getirdiği çatışma ortamından kaçışları kaçınılmaz olan Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Türkiye'de olması, neden Türkiye'ye göç ettiklerine ilişkin soruyu da beraberinde getirmektedir. Bu konuya ilişkin yaygın kanaat Türkiye ile Suriye arasındaki coğrafi yakınlıktır. Suriye, Türkiye'ye güney sınırı olan komşu bir ülkedir. Bu nedenle Suriyelilerin çoğu Türkiye'ye yönelmektedir. Nitekim Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı'nın (AFAD) kampta yaşayan 219 ve kamp dışında yaşayan 2 bin 461 kişiyi kapsayan bir araştırmasına göre, Suriyelilerin Türkiye'yi seçmelerinde yüzde 53,7 ulaşım kolaylığının etkili olduğu görülmektedir (2017: 31). Ancak Suriyelilerin göçünü, sadece coğrafi yakınlıkla açıklamak eksik bir bakış açısına işaret etmektedir.

Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinin tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Bu anlamda ortak geçmişin getirdiği kültürel benzerlik de Türkiye'de yaşamayı kolaylaştıracak etkenlerden biri olarak görülebilir. Suriyeli nüfusun yüzde 90'ı Araplardan ve yüzde 74'ü Sünnilerden oluşmaktadır (Dinçer ve Coşkun, 2011: 20). Bu anlamda Suriyelilerin çoğunlukla Türkiye'ye göç etmelerinde coğrafi yakınlık kadar dini yakınlığın da etkili olduğu söylenebilir. Aynı araştırmada görüşmecilerin yüzde 27,1 Türkiye'ye olan güven, yüzde 11 diğer ülkelere göre şartların daha iyi olması ve yüzde 6,6 dini yakınlık faktörünün Türkiye'nin tercih edilmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir (AFAD, 2017: 31).

Suriyelilerin Türkiye'ye göçü, Suriye'deki iç karışıklığa neden olan çatışmaların ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra 2011 Nisan ayında başlamıştır. İlk gelen gruplar sınır bölgelerinde kurulan çadır kentlere yerleştirilmiştir. Ancak Suriye'deki krizin zamana yayılması ve gittikçe şiddetlenmesi göç sürecini uzatmış

ve göç akışlarını yoğunlaştırmıştır. Bunun bir sonucu olarak barınma merkezi sayısı 2012 Mart ayında yediden 2014 Ocak ayında yirmi ikiye çıkartılmıştır. 2011 Mayıs ayında barınma merkezlerindeki Suriyelilerin sayısı 260 iken, 2014 Nisan ayında 221 bin 442'ye yükselmiştir (AFAD, 2014: 18). Ancak 2014 yılı itibariyle Türkiye'deki toplam Suriyeli sayısı 1 milyon 519 bin 286'dır (İBGİGM, 2019). Gelen göçmen sayısının kamplardaki kapasiteyi aşması nedeniyle Suriyelilerin bir kısmı sınır bölgelerinden Türkiye'nin iç bölgelerindeki kentlere doğru yayılmaya başlamışlardır (Erdoğan, 2017: 10).

Günümüzde ise Suriyeli göçmenlerin çok büyük bir kısmı geçici barınma merkezleri dışında ikamet etmektedirler. 2019 yılı Ağustos ayı itibariyle Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı 3 milyon 649 bin 750'ye ulaşmıştır. Bunların 3 milyon 585 bin 417'si (yüzde 98,2) geçici barınma merkezi dışında ve sadece 64 bin 333'ü (yüzde 1,8) geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadırlar (GİGM, 2019). Suriyeli göçünün zaman içerisinde sınır bölgelerinde geçici süreyle koruma sağlama amacını aşarak Suriyelilerin Türkiye'nin çeşitli kentlerinde yaşam mücadelesi verdiği bir aşamaya evrildiği söylenebilir.

Bu doğrultuda Suriyeli göçünün yönetilmesi konusunda görevli aktörlerde de değişme yaşanmıştır. Öncesinde Suriyeli göçmenlere yönelik hizmetler ve Suriyelilerin geçim kaynaklarının desteklenmesi konusunda sorumlu tutulmayan belediyelere 2014 yılı itibariyle bu konularda aktif bir rol verilmiştir (Erdoğan, 2017: 11). Bu anlamda Suriyeli göçünün kentlerde yönetiminin sistematik bir bakış açısıyla ele alındığı söylenebilir. Nitekim belediyeler kentlerdeki Suriyelilerin sorunlarına ve yaşamlarını en yakından gözlemleme şansına sahip olan yönetim birimidir.

2.4.2. Türkiye'deki Suriyeli Göçmenler: Nicel ve Nitel Görünüm

Suriyeli göçü sonrasında dünya üzerinde en fazla mülteci statüsünde göçmen barındıran ülke konumunda olan Türkiye açısından Suriyelilerin nicel büyüklükleri ve sosyo-demografik özellikleri hem toplumsal yapıda yaratacakları değişiklikler hem de Türkiye'de tutunma çabaları açısından oldukça önemlidir. Ağustos 2019

tarihi itibariyle Türkiye'deki Suriyeli sayısı 3 milyon 649 bin 750'e ulaşmıştır. Böylesine büyük bir göçmen grubunu daha yakından tanımak hem bu grubun ihtiyaçlarını anlayıp bunları giderme çabaları hem de entegrasyon politikaları açısından gereklilik olarak görülebilir. Suriyelilerin işgücü piyasasındaki konumları da bu demografik özellikler ekseninde okunabilir. Ancak ileriki başlıklarda Suriyelilerin işgücü piyasasındaki konumları detaylı olarak ele alınacağından bu başlık altında bu konuya değinilmeyecektir.

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yaş ve cinsiyet açısından istatistiksel dağılımına bakıldığında neredeyse yarısının genç nüfusa karşılık geldiği görülmektedir. Tablo 3'teki veriler üzerinden bakıldığında 18 yaş ve altı Suriyelilerin Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfus içindeki yoğunluğu yüzde 46,5'tir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise, Suriyeli kadınların Suriyeli nüfusa oranının yüzde 45,81 olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Geçici Koruma Kapsamında Olan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (15.08.2019)

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	280.597	261.930	542.527
5-9	255.158	240.257	495.415
10-14	200.011	185.268	385.279
15-18	150.606	123.372	273.978
19-24	320.563	229.855	550.418
25-34	375.799	271.251	647.050
35-54	305.510	266.157	571.667
55-64	56.129	57.118	113.247
65+	33.189	36.980	70.169
Toplam	1.977.562 (%54,18)	1.672.188 (%45,81)	3.649.750 (%100)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Suriyeli göçmenlerin neredeyse tamamının (yüzde 98) geçici barınma merkezleri dışında ikamet ediyor olmasında, zaman içerisinde Suriyelilerin Türkiye'deki konumlarına ilişkin çıkarılan yasal düzenlemeler ile Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşullarının etkili olduğu söylenebilir. Suriyelilerin Türkiye'ye gelişlerinin dördüncü yılında, çalışma izni düzenlemesi en azından Suriyelilerin işgücü piyasasında bulunmalarını hukuksal bir zemine taşımış ve böylece daha çok

Suriyelinin geçici barınma merkezi dışında yaşamasının önünü açmıştır diyebiliriz. Ancak bu aynı zamanda geçici barınma merkezlerinin koşulları bir kenara bırakıldığında Suriyelilerin Türkiye'deki yaşamlarının kendi çabalarına terk edildiği görülmektedir.

Suriyelilerin coğrafi dağılımını göçün başladığı ilk yıllar ve son yıllar olmak üzere iki ayrı dönemde ele almak gerekmektedir. Göçün ilk yıllarında Suriyelilerin genellikle sınır illerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Ancak son yıllarda gerek iş bulma kaygısı gerekse de daha önce daha iç bölgelerdeki kentlere yerleşen tanıdıkların olması çoğunun büyük kentlere doğru ikinci bir göç sürecini deneyimlemelerine neden olmuştur.

2019 yılı itibariyle Suriyelilerin en fazla yaşadığı şehir 547 bin 943 kişi ile İstanbul'dur. İstanbul'u Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay ve Adana izlemektedir. Coğrafi dağılım konusunda önemli bir diğer nokta nüfus yoğunluğudur. Suriyelilerin nüfus içerisindeki yoğunluğunun bazı şehirlerde oldukça yüksek olması bu yerleşim yerleri için artık bir Suriyeli şehri olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Nitekim Kilis Suriyelilerin nüfus içerisindeki oranının yüzde 81,6 ile en yüksek olduğu şehirdir (Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Bazı Kentlerdeki İkamet ve Nüfus İçindeki Yoğunluk Durumları (14.08.2019)

İller	Kayıtlı Suriyeliler	Toplam Nüfus	Suriyelilerin Nüfus İçindeki Payı (%)
İstanbul	548.134	15.067.724	3,64
Ankara	93.292	5.503.985	1,69
İzmir	145.521	4.320.519	3,37
Bursa	175.193	2.994.521	5,85
Gaziantep	446.564	2.028.563	22,01
Hatay	434.676	1.609.8560	27,00
Şanlıurfa	428.811	2.035.809	21,06
Adana	239.510	2.220.125	10,79
Kilis	115.760	142.541	81,21

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma İstatistikleri, 2019.

Sağlık Bakanlığı, AFAD ve WHO'nun araştırmasına göre (2016) Türkiye yaşayan ve 18-69 yaş aralığında olan Suriyelilerin eğitim yılı ortalama olarak 8,7'dir. Bu durumda Suriye'deki temel eğitimin altıncı sınıfa kadar olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu veriden Türkiye'deki Suriyelilerin çoğunun lise veya altı eğitim düzeyinde olduğu çıkarımı yapılabilir. Türkiye'de yaşayan 5-18 yaş arası ilköğretim ve lise çağında olan Suriyeli çocuk ve genç sayısı 1 milyon 152 bin 117'dir (Tablo 3).

2016-2017 eğitim-öğretim döneminde eğitime katılan Suriyeli sayısı 492 bin 544'tür. Ancak bunların önemli bir kısmı (yüzde 65) geçici eğitim merkezlerinde eğitim almaktadır (Eğitim Reformu Girişimi Raporu, 2016). Bu halde Türkiye'de eğitime entegre olabilen Suriyeli çocuklar, ilköğretim ve lise çağındaki Suriyeli çocuk nüfusunun yüzde 47'sini oluşturmaktadır. Yani Suriyeli çocuk ve gençlerin yarısından fazlası eğitim faaliyetlerinden mahrum kalmaktadır. Bunda en etkili faktörlerden biri Suriyeli çocuk ve gençlerin düşük ücretler karşılığında yevmiye usulü çalışmak zorunda kalmalarıdır (Emin, 2016).

Eğitime ulaşım imkanları açısından değerlendirildiğinde Suriyelilerin yasal statüleri hala geçici koruma kapsamında olmasına rağmen Türkiye'de kalış

sürelerinin beklenen uzun sürmesi bu konuda otoriteleri bazı kararlar almaya yöneltmiştir. Önceleri eğitim fırsatları geçici koruma merkezlerindeki imkanlar ile sınırlıyken Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nın bir girişimiyle 2016-2017 eğitim-öğretim yılının sonuna kadar geçici eğitim merkezlerinin kapatılacağına dair okullara gönderdiği yazı (Cumhuriyet Gazetesi, 2017) Suriyelilerin MEB'in eğitim sistemine dahil edilmesini resmileştirmiştir.

Suriyeli öğrencilerin MEB eğitim sistemine dahil edilmesiyle birlikte Türkçe'ye yeterince hâkim olmamaktan kaynaklı uyum sorunlarının ortaya çıktığını belirten MEB Bakanı Ziya Selçuk, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Suriyeli öğrenciler için "uyum sınıfları" açılacağını belirtmektedir. Uyum sınıflarının ilk örneği 569 Suriyeli öğrencinin eğitim aldığı Avcılar Leyla Bayram İlkokulu'nda uygulanmaya başlanmıştır[25]. Bu adımların önemli ancak yetersiz olduğu söylenebilir. Nitekim eğitim çağındaki Suriyelilerin önemli bir kısmı hala devlet okullarına kayıt yaptıramamaktadır (UNICEF, 2017; Kaygısız, 2017; Kalkınma Atölyesi, 2016; Kaya ve Kıraç, 2016). Ayrıca bu oranlar fiili olarak kaç Suriyeli çocuğun eğitim hayatına devam ettiğine dair herhangi bir izleme yapılmamaktadır.

2.3.3.Yasal Statüleri

Türkiye, tarihinin her döneminde göç akışlarını yoğun bir şekilde deneyimleyen bir ülke olması sebebiyle uluslararası hukuksal çerçeveye de bağlı kalmaya çalışarak bu konuda çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler hali hazırdaki göç akışlarıyla Türkiye'ye gelmiş olanlar için çıkarılmış olsa da sonrasındaki göç süreçlerini ve deneyimlerini de etkilemiştir. Ancak elbette ki tek taraflı bir etkiden söz edilemez. Benzer şekilde yaşanan farklı göç deneyimleri de yasal düzenlemeleri genişletmiş ya da yeni bir forma kavuşturmuştur. Bu başlık altında Türkiye'nin yaklaşık son on yıldır kucakladığı Suriyeli göçmenlerin yasal statüsü tartışmaya açılacaktır.

[25] https://www.haberler.com/avcilar-da-suriyeli-ogrenciler-icin-uyum-siniflari-12581161-haberi/

Türkiye'nin göçe ilişkin yasal düzenlemelerinin ilki 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'dur. İskân Kanunu, kimlerin göçmen olarak Türkiye'ye kabulünün mümkün olduğuna dair bir tanımlama getiren ilk yasal düzenleme olması açısından önemlidir. Buna göre, Türk kültürü ve diliyle yakınlık içerisinde olan kimseler göçmen olarak kabul edilmiştir (Dedeoğlu, 2016a). Bu düzenleme daha çok Tekeli'nin de "Balkanlaşma" olarak tanımladığı Balkan ülkelerindeki Türk kökenlilerin Türkiye'ye gelişleri için hazırlanmıştır diyebiliriz. Bu anlamda göçmen tanımlamasında ortak geçmişe sahip olma vurgusunun ön plana çıktığı söylenebilir. Böylesine dar bir tanımlama, göç sürecini gönüllü veya zorunlu olarak deneyimleyen birçok kişiyi göçmen statüsünün dışında bırakmaktadır.

1951 yılında Türkiye'nin de taraf olduğu *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme* Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin temel motivasyonu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin herkesin insan haklarından ayrım yapılmaksızın yararlanması ilkesi doğrultusunda, çeşitli zorunlu nedenlerle vatandaşı olduğu ya da ikamet ettiği ülkede yaşayamayan, o ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişiler için uluslararası bir korumanın sağlanmasıdır (md. 1/ 2). Türkiye bu sözleşmeye coğrafi bir sınırlama ile taraf olmuş ve sadece Avrupa'dan gelenler için mülteci statüsünü kabul etmiştir. Avrupa ülkeleri dışından gelenler için ise "şartlı mülteci" [26] statüsü uygulanmaktadır. 1994 yılında çıkarılan bir yönetmelik [27] ile de mülteci statüsünü karşılamayanlar için "sığınmacı" statüsü verilmiştir.

Yukarıda bahsedilen yasal düzenlemeler çerçevesinde Türkiye'deki Suriyeliler göçmen ya da mülteci statüsünde kabul edilmemektedir. Mültecilik, uluslararası

[26] Şartlı Mülteci (YUKK, md.62): Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü.

[27] 1994 tarihli Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar il Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

koruma kapsamında bireysel başvurular için verilen bir statüdür (İBGİGM, 2016: 75). Bu nedenle Suriye'den Türkiye'ye göç sürecinin ilk yıllarında uzunca bir süre Suriyeliler "misafir" olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu göç akışlarının kitlesel olarak gerçekleşmesi, uzun bir sürece yayılması ve özellikle bazı şehirlerde Suriyelilerin nüfusun önemli bir kısmını oluşturur hale gelmesi sonucunda 2013 yılında 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" (YUKK) kabul edilmiştir. Bu düzenleme Suriyelilerin statülerine ilişkin belirsizliği ortadan kaldırmanın yanında Türkiye'nin göç mevzuatındaki boşlukları dolduracak kapsayıcı bir yasal düzenlemeye olan ihtiyacı da karşılama konusunda atılan önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Nitekim Türkiye bulunduğu coğrafyadaki siyasi istikrarsızlıkların kendini devam ettiren bir işleyişe sahip olması dolayısıyla göç alma potansiyelini uzunca bir süre koruma eğilimindedir.

YUKK'nun geçici koruma başlıklı 91. maddesi doğrultusunda 2014 yılında 6883 no'lu "Geçici Koruma Yönetmeliği" (GKY) kabul edilmiştir. Bu yönetmeliğe göre, Suriyeliler için geçici korunan statüsü tanımlanmıştır. Geçici koruma sağlanan Suriyeliler mültecilik gibi uluslararası koruma statülerinden birini doğrudan elde etmiş sayılmamaktadır (GKY, md. 7/3). Ayrıca aynı yönetmeliğin 16. maddesinde geçici koruma kapsamında olanların uluslararası koruma başvurularının geçici koruma tedbirlerinin etkili bir şekilde uygulanabilmesi gerekçesiyle işleme konulmayacağı belirtilmektedir. Bu durumda siyasi ve sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle kendi ülkelerine dönme ihtimali olmayan Suriyeliler için Türkiye'de geçici koruma aldıktan sonra başka bir ülkeye gitme şansları da bulunmamakta ve bu anlamda Türkiye'de sıkışıp kalmaktadırlar (Şahankaya-Adar, 2019: 18).

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin bir kısmı geçici koruma kapsamındadır. Ancak önemli bir kısmı da Türkiye'ye yasal olmayan yollarla giriş yapmıştır. Bazıları da özellikle İstanbul başta olmak üzere kimi şehirlerde geçici koruma belgesi alamamaktadır. Bu durumdaki Suriyeliler ikamet izni olmaksızın ve sınır ihlali yaparak yaşamlarını devam ettirmektedirler. YUKK'na göre, Türkiye'ye yasal olmayan yollarla giriş yapan ve ikamet veya çalışma izni olmayanlar düzensiz göçmen statüsünde kabul edilmektedir (YUKK, md 3/1). Böyle bir durumda Türkiye'deki Suriyelilerin önemli bir kısmı düzensiz göçmen olarak nitelendirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN REFAHINDA ÜCRET VE ÜCRET DIŞI GELİRLERİN ETKİSİ

Tezin bu bölümünde temel olarak iki ana başlık mevcuttur. Birinci ana başlık çalışmanın alan araştırmasını destekleyecek bir literatürü ortaya koyulmaktadır. İkinci ana başlık ise, çalışmanın alan araştırmasının amacı, yöntemi, örneklemi ve bulgularını ortaya koymaktadır. Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisinin neden ücretli çalışmayla yakından ilişkili olduğu anlamak için önemlidir. Bu doğrultuda araştırmayı destekleyecek literatür refah rejimi ve ücretli çalışma ilişkisini tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak değerlendirmektedir. Sonrasında Türkiye'de Suriyeli göçmenlerin hangi işlerde ve hangi koşullarda çalıştığını anlayabilmek amacıyla daha önce yapılmış araştırmalar incelenmektedir.

Bu bölümde alan araştırmasında hangi yöntemin neden tercih edildiği, araştırma örnekleminin nasıl ve neden sınırlandırıldığı, alan araştırması sürecinde karşılaşılan zorlukların neler olduğu ve alan bulgularının değerlendirmesi yer almaktadır. Araştırma bulguları temel bulgular ve refaha ilişkin bulgular olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Temel bulgular araştırma örneklemini tanımaya ilişkin bilgiler sunarken refaha ilişkin bulgular araştırma kapsamında refahın temel belirleyicileri olarak kabul edilen faktörler üzerinden açıklanmıştır. Son olarak araştırma örnekleminin Suriye ve Türkiye'deki refahları belirlenen kriterler bakımından karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

3.1.REFAH REJİMİ VE ÜCRETLİ ÇALIŞMA İLİŞKİSİ

Önceki başlıklarda bahsedilen farklı dinamiklere sahip refah rejimlerinin bir şekilde dengede durabilmesi için üç temel unsurun belirleyici olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi işgücü piyasası, ikincisi aile ve demografik yapı ve üçüncüsü de devletin refahı sağlama konusunda üstlendiği sorumluluktur (Mingione, 2006: 265). Günümüzde bahsedilen her bir unsurun değişim ve dönüşümüne şahit olunmuştur. İşgücü piyasasının dünya genelinde küreselleşmenin beraberinde taşıdığı esnekleşme adı altında yaşadığı 'kuralsızlaşma' dönüşümünün yanında işgücü havuzu da değişmiştir (Onaran, 2000). 'Eve ekmek götüren erkek' modelinden kadınların işgücüne daha yüksek oranda katıldığı bir tablo ortaya çıkmıştır (Standing, 1999; Ecevit, 1998). İkinci unsur olarak ele alınan aile ve demografik yapıda da önemli değişiklikler izlenmiştir. Özellikle artan yaşam süresiyle birlikte bağımlı nüfusun genişlemesi, hane yapılarının çocuksuz aile, tek ebeveynli aile gibi çok çeşitli biçimlere bürünmesi çekirdek ailenin yeniden üretim işlevini olumsuz etkilemiştir (Mingione, 2006).

Üçüncü unsur olan devletin düzenleyici rolü ve kamu harcamaları, kapitalizmin küreselleşmesi ve ihtiyaçların artıp çeşitlenmesiyle birlikte yetersiz kalmaya başlamıştır (Koray, 2011). Burada sınırlı bir bakış açısıyla ele almış olduğumuz refahın temininde etkili olan temel unsurlardaki dönüşüm, ücretli çalışma ve refah rejimi ilişkisini güçlendirmiştir. Şöyle ki tüm bu dönüşümler, refah rejiminin bir ayağı olan devletin toplum refahını sağlamadaki işlevini etkilemiştir. Bu etkinin negatif yönlü gerçekleştiği birçok çalışmada vurgulanmıştır. Bu durumda, bireylerin refahı ile ücretli çalışma ilişkisi güçlenmiştir. Bu anlamda ücretli çalışma ve refah ilişkisine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Çalışma ve refaha ulaşma pratikleri arasındaki bağ tarihin farklı dönemlerinde çeşitli tezahürlere sahip olmakla birlikte belirli zaman aralıklarında gevşeme yaşasa da-aslında her dönem yeni bir forma bürünüyor da diyebiliriz- nihayetinde hiçbir zaman kopmamıştır. Bu çalışma kapsamında bu ilişkinin sanayi öncesi toplumlarda, sanayi toplumunda ve sanayileşme sonrası toplumda nasıl ortaya çıktığı ele alınacaktır.

Sanayi öncesi toplumlarda yardımların bir ön koşulunu olan çalışma ödevini yerine getirmeyenlerin çoğu yardım sahasının dışına itilmekteydi. Yoksulluk ve muhtaçlık, yardımdan yararlanabilmeyi sağlamıyordu. Ancak çalışamayacak durumda oldukları için kendi ihtiyaçlarını karşılayamıyor olanlar için yardımlar yapılıyordu (Castel, 2017). Çalışabilir durumda olanlar, bağımsız emekçiler olarak kabul edilmekteydi. Bu anlamda sanayi öncesi toplumlarda refah ile çalışma arasında sıkı bir bağın olduğu söylenebilir. Burada her ne kadar ücretli bir çalışmadan söz edilmiyor olsa da mülksüzleşmenin beraberinde getirdiği yoksulluğu azaltmak amacıyla hayatta kalabilmek için "çalışma zorunluluğu" nun söz konusu olması günümüzdeki ücretli çalışma ile benzeşmektedir.

Sanayileşmeyle birlikte ve hatta sanayileşmeye bir tepki olarak nitelendirebileceğimiz istihdamın serbestleşmesi ile ücretli çalışma tutarlı ve yaygın bir çalışma biçimine dönüşmüştür. Ücretli çalışmayla birlikte bireylerin/hanelerin refahı yerine kitlesel bir refah yoksunluğu gündeme gelmiştir (Castel, 2017). Bu durum çalışmanın özgürleşmesi ile toplumun büyük bir kısmının korunmasız kalmasından kaynaklanmaktadır. Böylece sanayileşme öncesi dönemde çalışmama ile ilişkilendirilen ve hatta tembelliğin sonucu olarak görülen yoksulluk artık ekonomik olarak aktif olan toplumun geniş bir kesimini nitelemek için kullanılır hale gelmiştir (Osmani, 2002).

Çalışmanın sözde özgürleşmesi için kişinin kendi durumunu iyileştirme isteğine vurgu yapılmış ve bu sanayinin vazgeçemeyeceği bir motivasyon olarak kabul görülmüştür (Castel, 2017: 167). Böylelikle her ne şekilde ve koşulda olursa olsun sürekli çalışmanın güvencesi sağlanmış olmaktadır. Bireylerin/hanelerin refahının ücretli çalışma ile ilişkisi sadece çalışmanın özgürleşmesinin sonuçları olarak gösterebilecek olan devletin çalışma yaşamı ve sosyal sorunlara müdahalesinin asgari düzeyde kalması sonucu gelir miktarı ve çalışma koşulları ile açıklanmaya çalışılan yoksulluk ile sınırlandırılamaz. Bununla birlikte bu yeni çalışma pratiğinin toplumsal yaşamda meydana getirdiği dönüşüm de ücretli çalışma ve refah ilişkisini açıklamada dikkate alınmalıdır.

Sanayileşmeyle birlikte yaşanan tarımdaki çözülme ve aile yapılarındaki değişim ile birincil toplumsallık bağı dediğimiz yoksulluk, hastalık, engellilik gibi sosyal sorunların kendi içerisinde (kendi içerisinde denilen bir aile, bir cemaat ya da bir topluluk olabilir) telafi edildiği bağın zayıflaması söz konusu olmaktadır. Devletin refah sağlama rolünün oldukça sınırlı olduğu çalışma özgürlüğü döneminde toplumsal dayanışma ağlarının da zayıflaması ile sosyal sorunların ciddi bir toplumsal yıkıma neden olma potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda sosyal sorunların çözümü için hastane, kimsesizler yurdu, yaşlı bakım evleri gibi kurumsal bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır (Castel, 2017: 46). Böylelikle refahı sağlama görevi kurumsal bir niteliğe kavuşmakta ve refah devleti olgusu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki başlıklarda bahsedilen refah rejimi yaklaşımlarının ücretli çalışmayla ilişkisine bakıldığında, sosyal demokrat modelin bireylerin refah düzeyinin artırılmasına Keynesyen bir bakışla yaklaşarak tam istihdam hedefi üzerinde durduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu modelde çalışma yaşamının yüksek ölçüde merkezileşmesiyle ilişkili bir yapı ön plana çıkmaktadır. İşgücü piyasasına ilişkin düzenlemeler, toplu iş sözleşmeleri, devlet, işveren birlikleri ve işçi sendikalarının dahil olduğu üçlü yapı, aktif işgücü piyasası politikaları aracılığıyla hayata geçirilmekte ve ölçülü esneklik ve yüksek beşerî sermaye ile verimli ekonomiler sayesinde yaşam boyu refah güvencesi sağlamaktadır (Brochmann vd., 2012).

Özellikle İskandinav ülkelerindeki güçlü işçi hareketleri, çalışma yaşamındaki görece düzenli olan ilişkileri sürdürme, diğer modellere göre daha az olan sosyal eşitsizliklere müdahalede önemli rol oynamanın yanında ücretleri belirleme konusunda oldukça güçlü bir etkileye sahiptir (Esping-Andersen, 1990). Ancak bu model aynı zamanda sosyal koşullar ve ücret düzeylerinin yüksek olduğu bir düzene işaret ettiğinden işsizlik oranlarının bu modeli uygulayan ülkelerde daha yüksek olacağını belirten araştırmacılar da mevcuttur (Leibfried, 2000).

Koorporatist refah modelinde, bireyin refahı ücretli çalışma üzerinden elde edebileceği haklar üzerinden kurgulanmaktadır. Nitekim ücretli çalışmaya bağlı

sosyal sigorta sistemi ve işsiz kalma durumunda devreye giren işsizlik sigortası uygulamalarının ön plana çıktığı görülmektedir (Esping-Andersen, 1990). Liberal refah modelinde ise, istihdam ekonomik kalkınmanın tetikleyicisi olarak görülmekle birlikte özel sektör istihdamının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu modelin uygulandığı ülkelerde ücret düzeyleri görece düşük olduğundan işgücü maliyetlerini düşürmekte ve işsizlik daha düşük düzeyde görülmektedir (Esping-Andersen, 2002).

Devletin refah sağlamadaki işlevini kapitalizmin devamlılığı için katlanılmak zorunda olunan bir mesuliyet olarak tanımlayan araştırmacılar bulunmaktadır (Battomore ve Marshall, 2006; Buğra, 2016; Standing, 2007; Copeau, 1787'den aktaran Castel, 2017: 169). Bu görüş kapitalizmin devamlılığını sağlamak amacıyla belirli bir refah hizmeti sunmayı ifade eden ve süreklilik vurgusu yapan refah kapitalizmi kavramına işaret etmektedir (Ünlü, 2017). İsveç, Norveç ve Danimarka gibi güçlü bir refah devletinin ön plana çıktığı ülkelerde refah ve ücretli çalışma ilişkisinin düşük bir anlam düzeyinde gerçekleştiğini, buna karşılık Polonya ve Litvanya gibi refah devleti uygulamalarının sınırlı olduğu ülkelerde ise, ücretli çalışma ve refah düzeyi ilişkisinin çok daha güçlü olduğunu belirten araştırmalar mevcuttur (Grasso ve Canova, 2008).

Özellikle 1980 sonrası tüm dünyada yeni bir evrenin başlangıcı olarak kabul edilebilecek küreselleşme refah ve ücretli çalışma ilişkisinin gelişimini izleyebilmek için önemli eşiklerden biri olarak gösterilebilir. Küreselleşen kapitalizm beraberinde refah rejimlerinin 'esnekleşmesi' olarak nitelendirebileceğimiz bazı değişimleri getirmiştir. Bu konuda iki yaklaşım söz konusudur. Birincisi, Avrupa ülkelerinde sosyal vatandaşlık kavramına karşılık gelen haklarda erime olduğunu, ekonomi politikaları ve sosyal politikalar arasındaki ilişkinin zayıfladığı ve dolayısıyla devletin refah sağlamadaki işlevinin geri çekildiğini öne süren ve küresel kapitalist sistemdeki refah devletine kuşkuyla bakan yaklaşımdır (Beck, 2000'den aktaran Koray, 2011: 220).

İkincisi ise, refah devletinin yaşadığı tüm zorluklara rağmen yeni koşullara uyabilecek esnekliğe sahip sağlam bir kurum olduğunu ileri süren görece iyimser bir yaklaşımdır (Esping-Andersen, 2015b). Nasıl yaklaşılırsa yaklaşılsın küresel

kapitalizmin refah devletinin rolünü bir şekilde dönüştürdüğü söylenebilir. Bu dönüşüm refah harcamalarında kesintiye gidilmese bile sosyal güvenlik sisteminin piyasalaşması veya sınırlandırılması, başka bir deyişle esnekleşmesi ve çalışma-ücret bağının güçlendirilmesi yönündeki politikalara yönelinmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır.

Devlet ise, sınıflar arası bölüşüm ilişkilerinde etkili bir düzenleyici olmaktan uzaklaşıp gündemine yoksullukla mücadeleyi alarak sosyal politika yaklaşımında önemli bir değişim yaşamaktadır. Bu yöndeki eğilimler eşitsiz bir sosyal refah anlayışını yansıtmaktadır (Boratav, 2004; Koray, 2011: 220). Böyle bir gelişme refah devletinin günümüzdeki genel formunun temel özelliklerinden birinin refahın sağlanmasında işgücünün yeniden üretimine dayalı bir model yerine çalışmayı esas alan bir modele dayanıyor olmasıdır (Jessop, 2009). Bu durumda düz bir mantıkla ücretli çalışmayanların refahtan pay alamayacakları düşünülebilir. Ancak refaha kavuşmadaki ücretli çalışma kriteri toplumdaki her birey için söz konusu olamadığı gibi günümüzün tüm dünyada yaygın bir eğilimi olarak tanımlayabileceğimiz işsizlik gibi yapısal bir sorun da bahsedilen ilişkideki çıkmazlardan biri olarak kabul edilebilir.

McGee ve Robin Cohen'in proto-proletarya, Peter Worsley'in kent yoksulları olarak nitelendirdiği çalışmayan ve mülksüz proletaryanın refahını nasıl tartışabiliriz? Çalışmayan proletarya Marx tarafından "yedek işgücü ordusu" olarak nitelendirilmiş ve böylece bir bakıma çalışma ilişkisi içine dahil edilmiştir. Ancak Worsley bu kimselerin yedek olmanın aksine kapitalist birikim süreciyle bütünleşmiş olduğunu belirtmektedir. Kent yoksullarının önemli bir kısmını oluşturan işsizler ordusu "açık hava ekonomisi" olarak nitelendirilebilecek bir alandan ekonomik çıkar sağlayarak kendi refahını yaratmaktadır (Bayat, 2016). Asef Bayat'ın "sıradan olanın sessiz tecavüzü" olarak nitelendirdiği bu durum, yoksulların yoksullukla başa çıkabilmek için geliştirdiği dilencilik, hırsızlık gibi çeşitli biçimlerde mülk sahiplerine veya kamuya karşı bir mücadele olarak ortaya çıkmaktadır. Kent yoksullarının gecekondu inşası ya da aydınlatma için belediyenin elektrik direklerinden kayıtdışı elektrik almaları buna örnek olarak verilebilir (2016). Gözümüzün önünde ve hayatın tam da

içinde süregiden böyle bir gerçeklik, refahı ücretli çalışmayla ilişkilendiren yaklaşımların oldukça sınırlı bir bakışla ve eksik kaldığını göstermektedir.

3.2.TÜRKİYE'DE SURİYELİ GÖÇMENLERİN İSTİHDAM FIRSATLARI VE KOŞULLARI

UNHCR'nin 2017 sonu istatistiklerine göre, dünya üzerinde 68,5 milyon insan zorla yerinden edilmiştir ve bunların 25,4 milyonu mültecidir. Türkiye de 2011 yılından beri Suriye'den gelen yoğun göç akışı nedeniyle dünya üzerinde en fazla mülteci barındıran ülkelerden biri konumundadır (UNHCR, 2018a). Geçici koruma altında yaklaşık 3,6 milyon Suriyelinin çok büyük bir kısmı (yüzde 98'i) barınma merkezlerinin dışında olmak üzere Türkiye'de ikamet etmektedir (GİGM, 2019). Bu durum Suriyeli göçmenlerin neredeyse tamamını her ne koşulda olursa olsun işgücü piyasasına girmeye zorlamaktadır. Suriyelilerin Türkiye'de hangi işlerde çalıştıklarına dair kapsamlı bir veri bulunmamakla birlikte sınırlı sektör ve şehirlerde yapılan araştırmalar bize bu grubun işgücü piyasasındaki durumlarını değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin özellikle son birkaç yılda çeşitli sektörlerde çalıştıkları bilinmekle birlikte yoğunluklu olarak tekstil, hazır giyim, inşaat ve tarım sektöründe çalıştıkları görülmektedir (Dedeoğlu, 2016a; Dedeoğlu, 2016b; Kaya ve Kıraç, 2016: Kalkınma Atölyesi, 2016; Lordoğlu ve Aslan, 2016; Akdeniz, 2014). Murat Erdoğan tarafından İstanbul'da Suriyelilerin en yoğun yaşadıkları ilçelerde gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçlarına göre, Suriyeli göçmenler yukarıda belirtilmiş olan sektörlere ek olarak yoğun olarak geri dönüşüm yani kâğıt toplayıcılığı, berberlik ve Suriyelilere öğretmenlik yapmaktadırlar (2017).

Özellikle sayılan sektörlerde Suriyeli göçmen istihdamın yaygın olmasının en temel nedeni çalışırken Türkçe konuşma ihtiyacının çok olmamasıdır. En az bunun kadar önemli bir diğer neden ise eğitim düzeylerinin genel olarak düşük olması ve görece iyi eğitimli olanların da iş bulamıyor olmalarıdır (Kaygısız, 2017). Bu sektörlerde çalışan Suriyeli göçmenlerle yapılan araştırmaların sonuçlarının belirli

noktalarda ortaklaştığı söylenebilir. Bu ortak noktalar aynı zamanda bize Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumlarını değerlendirebilmek için önemli bir tasvir sunmaktadır. Suriyeli göçmen işçileri odak kabul eden çalışmalarda (Şahankaya-Adar, 2018) Suriyelilerin Türkiye'nin yeni prekaryası olduğuna dair vurgu bu tasvirin altını çizmektedir.

Türkiye git gide enformel istihdamın norm çalışma haline geldiği bir ülke olarak Suriyeli göçmenler için işgücü piyasasında formel istihdam sağlayacak yapısal temele sahip değildir. Türkiye'de kalan Suriyeli göçmenlerin önemli bir kısmının düşük eğitimli ve düşük vasıflı olması bu durumu Suriyeliler aleyhine daha da zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla beklenildiği üzere Suriyelilerin işgücü piyasasındaki istihdamı eğreti gerçekleşmektedir. 750-950 bin civarındaki Suriyeli göçmenin kayıtdışı istihdam edildikleri tahmin edilmektedir (ICG, 2018). Nitekim çalışma izni olanların sayısı düşünüldüğünde önemli bir kısmının kayıtlı istihdam içinde yer almaları mümkün gözükmemektedir.

2018 yılı itibariyle 128 bin 296 Suriyeli göçmen çalışma izni için başvurmuş, bunlardan 81 bin 468'inin (yüzde 63,5) izni onaylanmış 4 bin 52'sinin (yüzde 3,1) başvurusu reddedilmiştir. Nedenleri bilinmemekle birlikte çalışma izni başvurularının 20 bin 504'ü (yüzde 15,9) iptal edilirken 21 bin 932'si (yüzde 17) işlemden kaldırılmış ve 274'ünün (yüzde 0,2) de dosya iadesi yapılmıştır. Bazı başvurular eksik evraklar nedeniyle memur izni ile veya müdürün onayına sunularak değerlendirilmektedir. Tablo 5'te görüleceği üzere memur izni ile 28 kişinin çalışma izni onaylanmış, müdüre izin için sunulan 22 başvurunun 6'sı onaylanırken 16'sı reddedilmiştir. Yine müdüre ret için sunulan 8 kişinin çalışma izni başvurusu da reddedilmiştir.

Tablo 5: Suriyeli Göçmenlerin Çalışma İzni Başvuru Sonuçları

Başvuru sonucu	**Cinsiyet**		**Toplam**
	Erkek	Kadın	
Bilinmeyen	8	0	**8**
Dosya iade	244	30	**274**
İptal	18.136	2.368	**20.504**
İşlemden kaldırma	19.786	2.146	**21.932**
Memur-izin	28	0	**28**
Memur-ret	0	0	**0**
Müdür-izin-onay	6	0	**6**
Müdür-izin-ret	14	2	**16**
Müdür-ret-ret	8	0	**8**
Onay	75.634	5.834	**81.468**
Red	3.422	630	**4.052**
Toplam	**117.286**	**11.010**	**128.296**

Kaynak: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) yabancıların çalışma izinleri istatistiklerinden derlenmiştir.

Belirtilen yıl için başvuruda bulunanlar ile çalışma izni alanların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında çalışma izni onaylananların yüzde 93'ü erkek iken sadece yüzde 7'sinin kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu oranlar oldukça çarpıcıdır. Ancak cinsiyete göre değerlendirildiğinde başvuruların da neredeyse tamamının erkekler tarafından yapıldığı görülmektedir. Nitekim çalışma izni başvurularının yüzde 91,5'inin erkeklerden ve sadece yüzde 8,5'inin kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Her iki cinsiyetin çalışma izin durumlarını kendi içlerinde değerlendirdiğimizde oransal farkın daraldığı görülmektedir. Nitekim erkeklerin yapmış olduğu 117 bin 286 başvurunun yüzde 64,4'ü onaylanırken kadınların yapmış olduğu 11 bin 10 başvurunun yüzde 52,9'u onaylanmıştır. Genel olarak çalışma izni onaylananların yüzde 93'ü erkek yüzde 7'si kadınlardan oluşmaktadır (AÇSHB online veritabanı).

Tablo 6: Çalışma İzni Başvurusu Yapan Suriyeli Göçmenlerin Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

	Erkek	Kadın	Toplam
Okuryazar	6.582	424	7.006
İlkokul	2.170	82	2.252
Ortaokul	4.366	232	4.598
Lise	23.098	1.610	24.708
Önlisans	2.484	198	2.682
Lisans	26.154	3.272	29.426
Yüksek lisans	494	68	562
Doktora	208	18	226
Okul öncesi	0	0	0
Bilinmeyen	51.730	5.106	56.836
Toplam	117.286	11.010	128.296

Kaynak: AÇSHB yabancıların çalışma izinleri istatistiklerinden derlenmiştir.

Çalışma izni başvurusunda bulunanların eğitim durumlarına bakıldığında eğitim durumu tespit edilenlerin[28] (71 bin 460) yüzde 46'sı üniversite ve lisansüstü mezunu, yüzde 34,5'i lise mezunu, yüzde 1'i lisansüstü ve yüzde 20'si de lise altı eğitimi veya hiç eğitim almamış olanlardan oluşmaktadır. Çalışma izni başvurularının çoğunlukla lise ve üzeri eğitime sahip Suriyeliler tarafından yapılmış olması, Suriyeli göçmenlerin genel eğitim durumlarını yansıtmamaktadır. Ancak görece iyi eğitimli olanların izin başvuru süreçlerine ilişkin prosedürleri daha kolay aşabildikleri söylenebilir. Çalışma izni onaylanan Suriyelilerin eğitim durumlarında da benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Hem kadınlar hem de erkekler için çalışma izni olanların büyük çoğunluğunun (yüzde 79) lise ve üniversite eğitime sahip göçmenlerden oluştuğu görülmektedir. Lisans üstü eğitime sahip olanların oranı yüzde 1 iken lise altı eğitime sahip olanların oranı ise yüzde 20'dir (AÇSHB online veritabanı).

[28] 128 bin 296 kişiden 56 bin 836 kişinin eğitim durumuna ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 7: Çalışma İzni Onaylanan Suriyeli Göçmenlerin Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

	Erkek	Kadın	Toplam
Okuryazar	4.622	268	4.890
İlkokul	1.545	62	1.607
Ortaokul	3.337	130	3.467
Lise	17.666	1.004	18.670
Önlisans	1.609	96	1.705
Lisans	17.436	1.695	19.131
Yüksek lisans	314	32	346
Doktora	154	8	162
Okul öncesi	0	0	0
Bilinmeyen	28.951	2.539	31.490
Toplam	75.634	5.834	81.468

Kaynak: AÇSHB Yabancıların çalışma izinleri istatistiklerinden derlenmiştir.

Çalışma izni için bölgesel dağılım incelendiğinde en yüksek başvuru ve en yüksek onayın İstanbul'da olduğu görülmektedir. Nitekim İstanbul'da 41 bin 120'si erkek 3 bin 810'u kadın toplam 44 bin 930 Suriyeli göçmen tarafından çalışma izni başvurusu yapılmıştır. Buna göre İstanbul'da yapılan başvurular Türkiye genelinin yüzde 35'ine denk gelmektedir. İstanbul'da başvuru yapan Suriyeli göçmenlerin 30 bin 199'u (yüzde 67'si) çalışma izni alabilmiştir. Yaşa göre dağılıma bakıldığında çalışma izni olanların yüzde 53'ünün 25-39 yaş aralığında, yüzde 13'ünün 15-24 yaş aralığında, yüzde 33'ünün 40-64 yaş aralığında ve yüzde 1'inin de 65 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir (AÇSHB online veritabanı).

Çalışma izni olanların çalıştıkları mesleklere göre dağılımına bakıldığında aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere en yoğun olarak yöneticilikle ilgili işlerde (yüzde 40), sonrasında satış danışmanlığı başta olmak üzere hizmet sektöründe (yüzde 13) ve nitelik gerektirmeyen işlerde (yüzde 13) çalıştıkları görülmektedir (AÇSHB online veritabanı). Çalışma izni olanların yanında 2017'den itibaren kendi işini kurmak isteyen 360'dan fazla Suriyeliye de girişimcilik ruhsatı verildiği belirtilmektedir (UNHCR, 2018b). Çalışma izni olanların büyük bölümünün yöneticilik gibi nitelik gerektiren işlerde istihdam ediliyor olmaları eğitim

düzeyleriyle doğru orantılı işlerde çalışabilme imkânı bulduklarına dair bir çıkarımı desteklemektedir.

Tablo 8: İstanbul'da Suriyeli Göçmenlerin Mesleklere Göre Çalışma İzin Durumları

	Onaylananlar	Başvuru sayısı
Yöneticiler	13.810	16.976
Profesyonel meslek grupları	1.677	3.020
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel	1.039	1.642
Büro hizmetlerinde çalışanlar	3.187	5.052
Hizmet ve satış elemanları	4.769	7.084
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	0	941
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	0	1.698
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	1.367	2.428
Nitelik gerektirmeyen meslekler	3.407	7.022
Bilinmeyen	2	2
Toplam	30.199	44.930

Kaynak: AÇSHB, Yabancı Çalışma İzni İstatistiklerinden derlenmiştir.

Suriyeli göçmenlerin insana yakışır işlerde çalışabilmeleri için olumlu kabul edilebilecek bu gelişmelere rağmen Suriyelilerin çalışma durumunu belirleyen yasal düzenlemede işgücü piyasasıyla formel bir ilişki kurabilmelerinde bariyer olarak nitelendirilebilecek çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Çalışma izni için başvuruda bulunan Suriyeli göçmenler ile başvuruları sonuçlandırılanlar arasındaki uçurum bu sorunlardan biridir. İstihdam kotası uygulaması, çalışılacak il ve sektörlerin Türkiye işgücü piyasasının talepleri doğrultusunda yönlendirilmesi çalışma izni alabilmenin önündeki zorluklar arasında sayılabilir.

Bu sınırlandırmalar da Suriyeli göçmen nüfusun önemli bir kısmını kayıtdışı ekonomi içerisinde yer almaya mecbur bırakmaktadır. Kaldı ki Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yapılan bir araştırmaya göre, çalışma izni olan Suriyeliler kendilerinin ucuz işgücü olarak görüldüklerini belirtmişlerdir (Erdoğan, 2018). Çalışma izninin

olması Suriyeli göçmenler için çalışmanın koşullarını yerli işgücüyle eşitleyen bir etki yaratmamaktadır.

Türkiye işgücü piyasasının bir süredir kayıtdışılık üzerinden işliyor olması, arızi olarak kabul edilebilecek bir istihdam biçimi olan kayıtdışılığı kalıcı hale dönüştürmektedir. Dolayısıyla kayıtdışılık sadece Suriyelilerin maruz kaldığı bir çalışma biçimi değildir. Ancak göçmen olmak kayıtdışılığın sonuçlarını ağırlaştıran bir etki yaratmaktadır. Özellikle Suriyeli nüfusun çoğunlukta genç ve kadınlardan oluşuyor olması (yüzde 47'si 0-18 yaş aralığındadır ve nüfusun yaklaşık yüzde 46'sı kadındır) (İBGİGM, 2018) bu gurup için istihdamın koşullarını daha da kötüleştirmektedir.

Dedeoğlu'nun mevsimlik tarım işçileriyle yaptığı araştırmalarda, farklı illerde ve çeşitli tarımsal üretim alanlarında Suriyeli göçmenlerin yerli ve diğer yabancı işçilere göre ücretlerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2015; Kaya ve Kıraç, 2016; Dedeoğlu, 2016a; Dedeoğlu, 2016b). Ancak yerli ve Suriyeli işçilerin ücret farkları arasındaki makasın vasıf düzeyleri arttıkça azaldığı belirtilmektedir (Kaygısız, 2017). Kayıtdışı çalışma ve düşük ücretler Suriyeli göçmenlerin en temel sorunları arasında gösterilmektedir (ILO, 2016). Ücretlerin düşüklüğünün yanında bir de ücretlerin ödenmemesi, eksik ödenmesi veya zamanından sonra ödenmesi gibi sorunlarla karşılaşılabilmektedir (Akdeniz, 2014; Dedeoğlu, 2016a). İşveren karşısında ücret için pazarlık yapma imkânı olmayan Suriyeliler için bu koşullarda çalışma bir hayatta kalma mücadelesine dönüşmüşken işveren için de bulunmaz bir düşük maliyetli işgücü rezervi anlamına gelmektedir.

Suriyeli göçmen emeğinin sömürüsünü derinleştiren ve istihdamını işveren açısından çekici kılan bir diğer faktör yerli işgücünün çalışmak istemediği işler için Suriyelilerin gönüllü olmalarıdır. İşverenlerin özellikle bazı sektörlerde çalışacak işçi bulamadıkları şeklindeki şikayetleri için Suriyeli göçmenler yedek işgücü olarak görülmektedir (Erdoğan, 2018; Dedeoğlu, 2016a). Başbakan yardımcısı Veysi Kaynak'ın Hürriyet Gazetesi'nden Hande Fırat'la yaptığı görüşmede çoğu ilde Suriyeliler olmasa çalışacak işçi bulunamayacağına ilişkin açıklaması buna somut bir

örnek olarak gösterilebilir (Hürriyet, 2017). Böylelikle Suriyeli göçmenler istenmeyen işlerin can simidi olarak işgücü piyasasındaki yerlerini almaktadırlar.

Şimdiye kadar Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamında karşı karşıya kaldıkları zorluklar yasal ve ekonomik bir çerçeve üzerinden değerlendirilmiştir. Oysa ki toplumsal tepkiler de Suriyelilerin çalışma yaşamındaki varlıkları konusunda belirleyici olmaktadır. 26 şehirde çok 2 bin 89 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ile yapılan araştırma sonucunda Suriyeli göçmenlerin çalışma durumlarına ilişkin görüşler, yaklaşık yüzde 55 oranında Suriyelilere "kesinlikle çalışma izni verilmemelidir" şeklinde iken yaklaşık yüzde 24'ü belirli işlerde çalışmaları için geçici çalışma izni verilmesi yönündedir. Her türlü işte çalışmaları için kalıcı çalışma izni verilmeleri yönündeki görüş ise yaklaşık yüzde 6'dır (Erdoğan, 2018).

Bu araştırmanın bize açık şekilde gösterdiği üzere Türkiyeliler Suriyelilerin çalışma yaşamındaki varlıklarından hoşnut değildirler. Bu hoşnutsuzluk sadece araştırma sonuçlarında gizli kalmamakta ve medyaya yansıyan haberlerle bir çığ etkisi yaratarak giderek artmaktadır. CNNTürk'ün 8 Ağustos 2018 tarihli haberine[29] göre, İstanbul'da Suriyeliler tarafından kayıtlı ve kayıtdışı açılan berberler İstanbul Umum Berberler Odası tarafından haksız rekabete yol açtıkları gerekçesiyle protesto edilmektedir.

Türkiye'de "uzun süren mülteci durumu" nda olan Suriyeli göçmenler için çalışma yaşamında karşılaştıkları bu sorunların en azından şimdilik kalıcı nitelikte olduğu söylenebilir. Her ne kadar Suriyelilerin işgücü piyasasına girişlerini ve çalışma koşullarını düzenleyen bir yönetmelik çıkarılmış olsa da yukarıda sıkça dile getirildiği üzere çoğu Suriyelinin bu düzenlemelerin dışında kalması sorunların kronikleşeceği izlenimi yaratmaktadır. Ayrıca düzenleme kapsamında olanlar için de çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar konusunda pek bir ilerleme kaydedilemediği çeşitli araştırmalarla sabittir. Her ne kadar Suriyeli göçmenlerin Türkiye halkı tarafından kabul edildiğine dair geniş bir algı yaratılmaya çalışılsa da Erdoğan'ın (2017) yukarıda da belirtilen araştırmasının sonuçları bunun aksine işaret

[29] CNNTürk, 8 Ağustos 2018, "İstanbul'da Yarı Fiyatına Çalışan Suriyeli Berberlere Tepki", https://www.cnnturk.com/video/turkiye/istanbulda-yari-fiyatina-calisan-suriyeli-berberlere-tepki

etmektedir. Suriyelilere yönelik yasal düzenlemelerin ve sosyal politikaların sınırlı olduğu ve Türkiye halkının olumsuz tepkilerinin her geçen gün arttığı bir ortamda Suriyeli göçmenlerin insana yakışır işlerde istihdam edilmeleri uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir.

3.3.ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Tezin bu bölümünde çalışmanın amacı ve alan araştırmasında hangi yöntemin neden tercih edildiği açıklanmaya çalışılacaktır. Tercih edilen yöntem doğrultusunda araştırmanın örneklemini belirlemek amacıyla hangi ölçütlerin dikkate alındığı ve örneklem grubun nasıl belirlendiği açıklanacaktır.

3.3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye uluslararası göç akımları bakımından hala transit bir ülke olma konumunu korurken (İçduygu, 2004; Kolukırık, 2014), günümüzde mültecilerin gelmek ve kalmak istedikleri bir hedef ülke konumunu da gün geçtikçe güçlendirmektedir. Türkiye'ye yönelen göç akışlarındaki yoğunlaşma, rutin göç hareketleri olarak kabul edebileceğimiz işgücü göçü, göç veren ülkelerdeki refah olanaklarının azlığı, güvensizlik ve belirsizlik, küresel üretim rejimleri, nitelikli işgücüne olan ihtiyacın artması (Gökbayrak, 2008) gibi nedenlerden kaynaklanabileceği gibi, özellikle Türkiye'ye yakın coğrafyalardaki istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerdeki krizlerden de doğrudan etkilenmektedir (Ayhan ve Erdoğan, 2015; Danış, 2004). Nitekim Ortadoğu'da Arap Baharı olarak nitelendirilen iç karışıklıklar sonucu Türkiye'ye yoğun bir göç akışı başlamıştır. Yaklaşık on yıldır Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göç akışları ve özellikle Suriyeli göçü ile birlikte Türkiye dünyada en çok mülteci barındıran ülke durumundadır (UNHCR, 2017).

Türkiye'nin tarihinde deneyimlediği göç akışlarına bakıldığında, soydaş göçü ve bunun tetiklediği göçlerin ön planda olduğunu görülmektedir. Türk-Yunan

mübadelesi ve Bulgaristan göçü bunun en büyük örnekleridir. Bu göçler nitelikleri itibariyle düzenli göç kategorisindedir. Göçmenlerin Türkiye'ye geliş süreçleri ile Türkiye'de nereye yerleşecekleri, hangi işlerde çalışacakları, vatandaşlığa kabul ve bunların devlet tarafından nasıl destekleneceğine dair bir dizi yasal düzenleme çerçevesinde belirlenmiştir. Bu düzenlemeler ile göçmenlerin göçten önceki refah düzeylerinin bir miktar da olsa korunması amaçlanmıştır. Ancak yaklaşık on yıldır Arap Baharı olarak nitelendirilen (kendileri özgürlük baharı olarak belirtiyor) halk ayaklanmalarının beraberinde getirdiği ve yoğun olarak deneyimlediği düzensiz göç konusunda Türkiye'nin hazırlıksız bir süreci yönetmeye çalıştığı görülmektedir. İzlenen açık kapı politikası ve göçmenler için uygun görülen "misafir" tanımlaması uzunca bir zaman Türkiye'ye gelenlerin belirsiz bir statü ve ekonomik koşularda yaşamalarına neden olmuştur.

Düzenli göç örneklerinde görüldüğü üzere, belirli bir yerleşim yeri ve iş imkanları sağlanmayan ve mülteci kamplarının kötü koşullarına mecbur bırakılan göçmenlerin çoğu bu süreçte yaşam koşullarını kendilerinin belirleyecekleri bir adım atarak kamplardan ayrılmışlardır. Kamplarda sunulan yardımların dışında kalan bu grup, şehirlerde ve özellikle de metropol şehirlerde bir şekilde işgücüne dahil olmaktadırlar. Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasında giderek artan bir grubu oluşturması sonucu ve kendi girişimleriyle kurdukları işler nedeniyle Türkiyelilerin tepkilerine maruz kalmaları siyasi liderlerin bu konuda belli adımlar atmalarına ve özellikle Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki statülerini belirleyici düzenlemeler yapmalarına neden olmuştur. Ancak bu düzenlemeler, göçmenlerin işgücü piyasası aracılığıyla elde edebilecekleri refah koşullarını sağlama konusunda oldukça sınırlı olmakla birlikte, uygulamada da pek geçerliliği olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, uluslararası göçün bireylerin refah düzeyini nasıl etkilediğini Türkiye özelinde ortaya koymaktır. Bu amaçla Türkiye'nin son dönemde deneyimlediği en büyük göç akışı olarak kabul edilebilecek olan Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki refah düzeyleri, ücret ve ücret dışı gelirleri üzerinden ele alınmaktadır. Ücret gelirleri, işgücü piyasasıyla ilişkilerini ortaya koymayı hedeflerken ücret dışı gelirleri ise, göçmenlerin işgücü piyasası dışındaki geçim

kaynaklarını betimlemeye yönelik olarak ele alınacaktır. Türkiye'de Suriyeli göçmenlere ilişkin 7-8 yıl gibi kısa bir sürede pek çok araştırma yapılmıştır (Erdoğan, 2017; Dedeoğlu, 2016a; Dedeoğlu, 2016b; İnce, 2017). Bu araştırma önceki çalışmalardan farklı olarak Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki refah düzeylerini ücret ve ücret dışı gelirleri üzerinden öğrenme amacındadır. Araştırmanın ücret ve ücret dışı gelirleri dikkate almasının temel nedeni Türkiye'nin özellikle son 15 yıldır benimsediği refah rejiminde gizlenmektedir. Meryem Koray ve Aziz Çelik'in (2015) editörlüğünü yaptığı Himmet, Fıtrat, Piyasa kitabı bu dönemin özeti olarak kabul edilebilir.

Kitapta belirtilen dönemde sosyal politika, eğitim, sağlık, işgücü piyasası ve sosyal yardımlar gibi pek çok alanda devletin denetim ve hakimiyetindeki dönüşüm oldukça şeffaf bir biçimde aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle toplumsal refahın temel taşlarından kabul edilen sağlık, eğitim ve sosyal politika alanlarında devletin refah sağlayıcı rolünün oldukça zayıflamış olduğuna vurgu yapılmakta ve sosyal yardımların da devlet yerine vakıf ve cemaatler üzerinden gerçekleştirildiğine değinilmektedir. Böyle bir ahvalde bireylerin refahının temel belirleyicisi olarak elbette ki işgücü piyasasındaki konum ve koşulları ile ulaşabildikleri sosyal yardımlar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda bu araştırma ücret ve ücret dışı gelirler üzerine tasarlanmıştır. Bu amaçla araştırma soruları demografik özellikler, göç deneyimi, işgücü piyasası deneyimi ve refah düzeyindeki değişim olmak üzere dört temel başlık altında toplanmıştır.

Uluslararası göçün hem bireysel hem de ulusal refaha etkisini araştıran çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmalar daha çok Avrupa ülkeleriyle sınırlıdır (Sainsbury, 2012; Schierup vd., 2006; Bommes ve Geddes, 2000; Parsons and Smeeding, 2006). Türkiye'de ise uluslararası göç konusu daha çok Türkiye'nin kaynak ülke olma konumunu vurgulayan ve diğer ülkelere gerçekleşen göçler, Türkiye'ye yönelik düzenli göçler ve entegrasyon üzerinden ele alınmıştır (Abadan-Unat, 2017; Erder, 2006; Erdoğan, 2018; Erdoğan, 2017; Kaya ve Kıraç, 2016). Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki durumlarını analiz etmeye yönelik çalışmalar (Lordoğlu ve Aslan, 2016; Dedeoğlu, 2016a, Dedeoğlu, 2016b; Akdeniz, 2014; Ciğerci, 2012) mevcut olmakla birlikte doğrudan bu grubun refah düzeylerinin

göçten nasıl etkilendiğine ilişkin bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda bu araştırmanın alana özgün bir katkı yapacağı umulmaktadır.

3.3.2. Araştırmanın Yöntemi

Göç çalışmalarında kullanılan yöntemlere bakıldığında, iki yönelimin ön plana çıktığını görülmektedir. İlk eğilim, göçü beraberinde getirdiği sonuçlar ve etkiler bakımından ele alan ve göçün makro dinamiklerini tespit etme amacındaki çalışmalardır. İkinci eğilim ise, göç deneyiminin göçmenler açısından nasıl algılandığını ve onların dünyasında nasıl bir değişim yarattığını ortaya çıkarma amacındaki çalışmalardan oluşmaktadır (Kümbetoğlu, 2012). Bu çalışmada, ikinci eğilim ağır basmaktadır. Nitekim göçü sadece belirli istatistikler üzerinden değerlendirmek yerine, göçmenlerin kendi deneyimlerinin ön plana çıktığı, göçmen odaklı yaklaşımın benimsendiği bir alan araştırmasının yapılması tercih edilmiştir.

Bu bağlamda nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşmeler kullanılarak, Suriyeli göçmenlere ilişkin genel değerlendirmeler yapmak yerine, sınırlı bir kesiti ele alan ve ayrıntılı bilgiler sunan bir araştırma yapılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinde nitel araştırmanın tekli olay çalışmalarından karşılaştırmalı modellere kadar pek çok araştırma modelini ve derinlemesine görüşmeden katılımcı gözleme kadar çeşitli araştırma tekniklerini kapsaması etkili olmuştur (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2019). Böylelikle toplumsal araştırmaların çok disiplinliğinden kaynaklanan karmaşayı anlamak kolaylaşmaktadır. Çalışmada aynı zamanda göç edenlerin niceliği ve demografik özellikleri de ele alınarak göç ve refah arasında kurulan ilişkinin ne kadar büyüklükte ve nasıl bir kitleyi etkilediğine ilişkin bir yorum yapabilme imkânı elde edilmeye çalışılmıştır.

3.3.2.1.Örneklemin Seçimi

Örneklem belirleme, öne sürülen teori kapsamında her bir örneğin incelenmesinin mümkün olmaması nedeniyle her tür araştırma için önemli bir

aşamadır (Becker, 2014). Nicel araştırmalarda örneklem belirlenirken örneklemin temsil gücü öne çıkarken nitel araştırmalarda örneklemin toplumsal yaşama ne derece ve nasıl ışık tuttuğu önem kazanmaktadır (Neuman, 2016: 320). Bu çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi benimsendiğinden örneklemin evreni temsil gücü dikkate alınmayarak uluslararası göç ve refah arasındaki ilişkiyi derinleştirecek potansiyele sahip bir örneklem belirlenmiştir.

Göç araştırmalarında ele alınan literatür, araştırmanın yöntemi üzerinde etkili olduğu gibi örneklemi üzerinde de belirleyici olmaktadır. Özellikle göçmen odaklı araştırmalarda ele alınan göçmen kategorisini açıklama gereği doğmakta ve mevcut kategorileri sorgulama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin geldikleri ülke, ırkları ve etnik kökenlerinin yanında göç örüntüleri (düzenli/düzensiz, geçici/sürekli, döngüsel vb.) göç nedenleri (ekonomik, siyasi, zorunlu vb.) göçmenlerin hukuki statüleri (vatandaşlık alanlar, mülteciler, sığınmacılar, geçici koruma kapsamında olanlar, kayıtlı/kayıtsız vb.) ve işgücü piyasasındaki konumları (çalışma izni olan olmayan, kayıtlı/kayıtdışı çalışan vb.) göçmenlerin herhangi bir kategoride değerlendirilip ele alınmasını güçleştirmektedir (Zappata-Barrero veYalaz, 2019). Türkiye'deki Suriyeli göçmenler yukarıda sıralanan kategoriler açısından değerlendirildiğinde, pek çok kategorinin kesişim noktasında olduğu görülmektedir. Bu sebeple araştırmanın örneklemi yukarıda sıralanan pek çok kategoriyi içerecek şekilde belirlenmiştir.

Kimi göç çalışmalarında örneklem olarak göç eden bireyler seçilirken kimilerinde hanehalkını seçmektedir. Bu seçim göçün niteliğinden de etkilenmektedir. Bu çalışmanın örneklemi, İstanbul'un Esenyurt ilçesinde yaşayan Suriyeli göçmen hanehalkı ile sınırlandırılmıştır. Bireyler yerine hanehalkının analiz birimi olarak tercih edilmesinde, özellikle araştırma amacının ön plana çıktığı söylenebilir. Araştırmanın temel amacı, göçün Suriyeli göçmenlerin refahına etkisini ortaya koymaktır. Burada uluslararası göç ve refah ilişkisini bireyler değil hanehalkı üzerinden kurmak için birkaç neden sıralanabilir.

Birincisi, Suriyeli göçü ekonomik kaynaklı göçlerde olduğu gibi bireysel bir göç değil, hanehalkının göçüdür. Suriye'de yaşanan iç karışıklık nedeniyle göç,

hanehalkı refahını artırmak motivasyonuyla gerçekleşen bireysel bir göç değil, kitlesel bir kaçış şeklinde gerçekleşmektedir. Bazen hanehalkından tek bir kişinin göç etmesi de söz konusu olabilmektedir. Ancak bu durumda da ulus aşırı ağların özellikle nakit para akışı nedeniyle aktif olarak kullanılması göç ve refah ilişkisinin hanehalkı bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

İkincisi, hanehalkının refahını etkileyen ücret geliri dikkate alındığında işgücü piyasasına farklı biçimlerde eklemlenmiş hanehalkını birlikte değerlendirme imkânı doğmaktadır. Üçüncüsü, hanehalkının ücret geliri elde etmesinde ücretsiz emeğin katkısını tartışma olanağı sunmaktadır. Bu anlamda göç ve refah ilişkisini toplumsal cinsiyetin ırk ve etnisite kesişiminde yorumlamak daha anlamlı olacaktır. Dördüncüsü ise, ikinci bir değişken olarak ücret dışı gelirlerin refaha etkisinin hanehalkı genelinde değerlendirmesi yapılabilecektir. Ücret bireysel bir emek sonucu elde edilen bir gelir türü iken ücret dışı gelirler daha çok hanehalkı düzeyinde ele alınmaktadır.

Araştırma örnekleminin belirlenmesinde oranlı küme/ grup örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Evrenin çok büyük olması ve yayıldığı alanın genişliği bu yöntemin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Kümelere göre örnekleme yönteminde, evren gruplara ayrılmakta ve her bir grup örneklem birimi olarak kabul edilmektedir. Oranlı küme örneklemede, araştırma için önemli görülen bir değişkene göre evren alt evrenlere ayrılıp, bu alt evrenin evrendeki oranları dikkate alınarak bir örneklem seçilmektedir (Şahin, 2014). Bu bağlamda bu çalışma kapsamında İstanbul evren ve İstanbul ilçeleri alt evren olarak tanımlanmaktadır.

Esenyurt'ta yaşayan Suriyeli göçmen sayısının diğer ilçelerdeki sayılarla karşılaştırılması yapılarak, en yüksek araştırma örneklemi, oranlı küme örnekleme yöntemi ile tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, kamp dışında İstanbul'un Esenyurt ilçesinde yaşayan kayıtlı ve kayıtlı olmayan göçmenleri örneklem olarak belirlemektedir. Dolayısıyla bu çalışma özelinde Suriyeli göçünün mekânsal bağlamı yerel düzeyde ele alınmaktadır. Böylelikle araştırmada ırk ve etnisitenin belirlediği ulusal gerçeklikler yerine daha çok günlük yaşantının toplumsal gerçeklikleri dikkate alınmaktadır.

İstanbul'un tercih edilmesinde Suriyeli göçmenlerin en yüksek sayıda İstanbul'da ikamet ediyor olması etkili olmuştur. Ayrıca araştırmacının İstanbul'da yaşıyor olması da bu tercihte etkili olmuştur. Başka bir şehirde yapılacak alan araştırmalarında sadece görüşmeler üzerinden bir değerlendirme yapma imkânı söz konusuyken araştırmacının yaşadığı şehirde yapacağı gözlemlerin araştırmanın amacını ortaya koyma açısından daha etkili olacağı düşünülmektedir. Suriyeli göçmenlerin İstanbul'daki dağılımına bakıldığında Avrupa yakasında yoğunlaştıkları görülmektedir. 2016 yılında İstanbul'da ikamet eden Suriyeli göçmenlerin yüzde 86'sı Avrupa yakasında yüzde 14'ü Anadolu yakasındadır. Suriyeli göçmenlerin ikamet ettikleri ilçeler arasında bir sıralama yapılırsa Esenyurt 29.177 kişi ile İstanbul genelinde beşinci sırada ve Avrupa yakasında da dördüncü sırada yer almaktadır (Erdoğan, 2017).

Esenyurt'un Suriyeli göçü öncesi 2010 yılındaki nüfusu 446 bin 77 iken 2018 yılında nüfus 891 bin 120'ye çıkmıştır. Bu veriler bize Suriyeli göçü sonrası Esenyurt nüfusunun yüzde yüz bir artışla yaklaşık 2 katına çıktığını göstermektedir. Bu veriler Esenyurt'un tercih edilme sebeplerinden biridir. Bir diğer sebep ise, araştırmacının yaşadığı ilçenin Esenyurt'a çok yakın olması ve Esenyurt'ta çalışıyor olmasıdır. İstanbul'un tek bir ilçesinin örneklem olarak tercih edilmesinde, maliyet ve zaman kısıtı gibi etkenler de belirleyici olmuştur.

3.4.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma bulguları başlığı altında öncelikli olarak araştırmanın alan görüşmeleri sırasında karşılaşılan güçlükler ve bu alanda nitel görüşme yapmanın zor yanlarına değinilecektir. Sonrasında alan görüşmeleri sonucu elde edilen veriler araştırmanın temel bulguları ve refaha ilişkin bulgular olmak üzere iki temel başlık altında toplanarak değerlendirilecektir. Temel bulgular başlığı altında, Suriyeli göçmenleri tanımaya ilişkin demografik özellikler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun yanında göç sürecinin nasıl işlediği ve bu süreçte karşılaşılan zorlukların neler olduğu göçü deneyimleyenlerin anlatıları üzerinden ele alınacaktır. Ayrıca araştırma

alan çalışmasının yapıldığı Esenyurt özelinde İstanbul'da göçmen olarak yaşamanın ne kadar mümkün olduğu tartışmaya açılacaktır.

3.4.1. Araştırma Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler ve Araştırmanın Zor Yanları

Bu çalışmanın alan araştırması için İstanbul'un Esenyurt ilçesinde yaşayan geçici koruma statüsü kapsamında olan 20 Suriyeli göçmen ile görüşülmüştür. Devam eden başlık altındaki tabloda görüleceği üzere görüşmecilerin on dördü erkek ve altısı kadından oluşmaktadır. Çalışmanın alan araştırması planlanırken 35 erkek 15 kadın göçmen ile görüşüleceği belirtilmiştir. Ancak hem örneklem olarak belirlenen Esenyurt ilçesinin sosyo-demografik yapısı nedeniyle hem de Suriyeli göçmenlerin görüşme yapma konusundaki çekinceli tutumları nedeniyle görüşmeci sayısı alana çıkıldıktan sonra 20 ile sınırlı kalmıştır. Esenyurt, Arapların yoğun olarak yaşadığı bir ilçe olması sebebiyle Türkiyeliler ile Araplar arasında kendi kültürel değerlerini günlük pratiklerine aktarmadan kaynaklı sürekli bir çatışma havasının hissedildiği bir yerleşim yeridir.

Bu çatışma havasının bazı günlerde somutlaştığını haberlerden de takip etmek mümkündür. Evrensel Gazetesi'nin 10 Şubat 2019 tarihli haberine göre, Esenyurt'ta Suriyeli göçmenlerin de arasında bulunduğu bir grup arasında çıkan çatışma sonucu 2 Suriyeli 2 Sinoplu'nun yaralandığı belirtilmektedir[30]. Esenyurt'ta bu tür olaylar Suriyelilerin kendi aralarında da yaşanmaktadır. T24 Gazetesi'nin 28 Mayıs 2019 tarihli haberine göre, Esenyurt'ta Suriyeli iki grup arasında şiddet araçlarının da kullanıldığı bir kavga yaşandığı belirtilmektedir[31]. Böylesine gergin bir ortamda alana çıkmanın zorluğu yadsınamaz.

[30] https://www.evrensel.net/haber/373230/esenyurtta-cikan-kavga-provokasyona-donustu-yaralilar-var

[31] https://t24.com.tr/haber/esenyurt-ta-bicakli-satirli-sandalyeli-kavga,823441

Görüşmeci sayılarının sınırlandırılmasının bir diğer nedeni de Suriyeli göçmenlerin çeşitli nedenlerde görüşme yapma konusunda yaşadıkları çekincelerdir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, elimizde resmi bir veri olmamasına karşın alan araştırması süresince edinilen izlenimler doğrultusunda Esenyurt'ta yaşayan Suriyelilerin önemli bir kısmı İstanbul'da kayıtdışı olarak yaşadıkları tespit edilmiştir. İçişleri Bakanı'nın istisnalar hariç İstanbul'da Suriyelilerin kaydının alınmadığına dair yapmış olduğu açıklama da bu durumu kanıtlar niteliktedir [32] . Kaydı olmayanların sınır dışı edildiğinin [33] gündemde olduğu şu günlerde Suriyelilerin görüşme yapmayı kabul etmemeleri gayet anlaşılır bir durumdur. Bunun yanında alan araştırması sırasında Esenyurt'taki Suriyelilerin neredeyse hepsinin çalışma izni olmadan istihdam edildikleri gözlemlenmiştir.

Kayıtdışı çalışma Türkiye'nin yabancı olmadığı bir istihdam biçimi olmasına karşın Suriyelilerin kendileri için bu durumu Türkiyeli birine göre daha yüksek derecede bir tehdit olarak algıladığı söylenebilir. Bu tehdit hem işverenler hem de Suriyeli işçiler için geçerlidir. Özellikle çalışanlarla görüşmenin yolu işverenin onayına dayanmaktadır. Bu anlamda işverenlerin tutumu görüşme yapma konusunda belirleyici olmaktadır. Görüşme yapmak için gidilen işyerlerinde işverenlerin dükkanlar boş olmasına rağmen iş yoğunluğu nedeniyle görüşme yapılmaması yönündeki tavrı ile çalışanların işinden olmak ve sınır dışı edilme korkusunun birbirine geçmiş durumda olduğu gözlemlenmiştir.

Alanda yaşanan bir diğer zorluk, birçok araştırmaya da konu olmuş dil problemidir. Suriyeli göçmenler arasında Türkçe bilmemekten kaynaklı iletişim problemi birkaç sınıfta toplanabilir. Birincisi düşük eğitimli ve Suriyeliler ile evli gruptur. Bu gruptaki Suriyelilerin İstanbul'a gelişleri genel olarak başka bir şehir üzerinden gerçekleşmiştir. Özellikle kaçak giriş yapanlar önce sınır kentlerine oradan da İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'a geliş nedenlerine bakıldığında çoğunun bir akrabası ya da tanıdığı olması sebebiyle kendileri için görece güvenli bir yaşam alanı olarak İstanbul'u tercih ettikleri görülmektedir.

[32] https://tr.euronews.com/2019/07/06/suleyman-soylu-istanbul-suriyeli-kaydina-kapalidir

[33] https://t24.com.tr/haber/iddia-istanbul-da-yasayan-on-binlerce-kayitsiz-gocmen-sinir-disi-ediliyor-evinden-cikamayan-suriyeliler-var,831447

Bu anlamda Suriyeli göçmenlerin önemli bir kısmının gruplar halinde birlikte hareket ettikleri ve aynı ya da yakın yerlerde yaşamalarından kaynaklı ilk etapta Türkçe' ye çok ihtiyaç duymadıkları gözlemlenmiştir. Özellikle Suriyelilerin alışveriş ettikleri ve Suriyelilerin işlettiği işyerlerinde çalışanlar için Türkçe çoğu zaman bir sorun olarak bile görülmemektedir.

İkinci grup görece iyi eğitimli ve Türkiye'de Suriye'de yaptığı işi devam ettirmek isteyenlerden oluşmaktadır. Bu gruptakiler genellikle mühendis, mimar ve hemşirelik gibi mesleklerde ve genellikle Suriye'de kamuda çalışma deneyimi olan kişilerden oluşmaktadır. Türkiye'de benzer işlerde çalışmak istediklerinde Türkçe bilmemek en temel sorun olarak karşılarına çıkmaktadır. Bu sebeple bu kişilerin gerek belediyelerin yabancılar için dönemsel olarak açmış olduğu dil kurslarına gerekse de ücretli olarak özel dil kurslarına giderek Türkçe öğrenme çabaları ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla da birinci gruba göre Türkçe anlama ve konuşmaları daha iyidir.

Bir diğer grup Suriye'den gelip Türkiye'de bir Türk ile evlenmiş olanlardır. Bu kişiler de evlerinde eşleri ve eşlerinin aileleriyle sürekli iletişim halinde olmaktan kaynaklı görece daha iyi bir şekilde Türkçe anlayıp konuşabilmektedirler. Bu bağlamda görüşme sürecinde birinci grupla dil bilmemekten kaynaklı iletişim problemi yaşanırken ikinci ve üçüncü grupla görüşme kalitesi açısından daha iyi bir iletişim kurulduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen nedenler genel olarak tüm göçmen gruplarıyla yaşanabilecek ortaklaşan sorunlar olarak kabul edilebilir. Ancak Suriyeli göçmenler ile ilgili araştırma yapmanın diğer göçmen gruplarla araştırma yapmaktan farklı olarak bir diğer zor yanı, kurumların bu alanda yapılan araştırmalara karşı tutumudur. Alan araştırması için ilk etapta görüşmelerin Esenyurt ilçesinde seçilen bir mahallede yapılması düşüncesi hakimdi. Bunun için birkaç mahalle muhtarıyla iletişime geçilip görüşmecilere ulaşılmaya çalışıldı. Ancak muhtarlar bu alanda görüşme yapmanın güvenli olmadığına vurgu yaparak bu tür bir çalışma içinde kendileri de bulunmak istemediklerini belirttiler. Böyle bir tutumda muhtarların çeşitli sebeplerle

Suriyelilerle ilgili emniyete çağırılıp sorguya çekilmelerine dair anlattıkları olayların etkisi olduğu düşünülmektedir.

Alan araştırmasını Suriyeli göçmenlerle yapmanın diğer göçmen gruplarıyla kıyaslandığında bir diğer zor yanı, Türkiye'nin Suriyeli göçü konusundaki belirgin olmayan tutumudur. Arap Baharı rüzgârı Suriye'de esmeye başladığından beri Suriye'den Türkiye'ye sürekli bir göç akışı söz konusudur. Bu göç akışını mümkün kılan Türkiye'nin "açık kapı politikası" olarak nitelendirilen ve Suriyeli göçmenlerin sınırdan serbestçe geçişini sağlayan bir süreçtir. Sınırdan geçiş sürecine ilişkin detaylı bilgiye aşağıda değinileceğinden burada üzerinde durulmayacaktır. Ancak Türkiye'nin göç yasalarında Suriyeliler Türkiye'de göçmen veya mülteci statüsünde kabul edilmemektedir[34]. Bu nedenle duruma uygun olarak "geçici koruma" olarak nitelendirilen bir statü oluşturulmuştur. Ancak geçici koruma kapsamında olabilmek için Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra mutlaka geçici koruma belgesi almak için başvuru yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Böylelikle Suriyeliler geçici koruma kapsamında sağlık, eğitim ve kayıtlı çalışma imkanına sahip olabilmektedirler.

Ancak 2018 yılından itibaren belirli illerde (İstanbul, Hatay, Gaziantep vs.) Suriyelilerin geçici koruma kaydının alınma işlemlerinin durdurulması[35] ve kaydı olmayanların sınır dışı edilmeleri nedeniyle birçok Suriyeli yaşamlarını kayıtdışı olarak devam ettirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda sınır dışı edilme korkusuyla kamusal alana çıkma özgürlüklerinden vazgeçen Suriyeliler ile görüşme yapmak oldukça zor bir ihtimal haline gelmiştir. Nitekim alan araştırması kapsamında Esenyurt ilçesinde geçirilen sürelerde Suriyelilerin çoğunun iletişime geçme konusunda çekinceli bir tavır sergilediği gözlemlenmiştir.

[34] 1934 tarihli İskân Kanunu ile Türkiye göçmenlere ilişkin ilk yasal düzenlemesini yapmıştır. Kanun'da Türk kültürüne ve diline yakın olarak Türkiye'ye göç edenler "göçmen" olarak tanımlanmıştır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi kapsamında Türkiye'ye Avrupa'dan gelenlerin yasal statüleri tanımlanmıştır. 1967 tarihli ek protokol de sözleşmeye ek olarak coğrafi sınırlama getirmiş ve sadece Avrupa'dan gelenler için "mülteci" statüsü tanımlanmıştır. Avrupa dışından gelenler ise "şartlı mülteci" statüsü verilmektedir.

[35] https://www.hrw.org/tr/news/2018/07/16/320474

Suriyeli göçmenlerin yasal statüleri, ikamet yerleri, çalışma yaşamına katılımları ve Türkiye'de kalış sürecine ilişkin yasal düzenleme ve uygulamalar istikrarlı olmayan düzenlemeler doğrultusunda şekillenmektedir. Alan araştırması kapsamında yapılan görüşmelerin devam ettiği bir dönemde "geri gönderme" sürecinin başlatılması ve yakın bir zamanda da geri gönderileceklere ilişkin demografik özellikler üzerinden bir sınırlandırma getirilmesi Türkiye'nin Suriye göçüne ilişkin hala kalıcı ve sistematik bir politik bakışı olmadığını göstermektedir. Bu satırları yazarken bile Suriyeli göçüne ve Suriyeli göçmenlere ilişkin yeni yasal düzenleme ve uygulamaların ortaya çıkabilme ihtimali devam etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma telafi edilmeyi bekleyen pek çok eksikliği bünyesinde taşımakta ve gelecek araştırmaların bu eksiklikleri gidermesi ümit edilmektedir.

3.4.2. Temel Bulgular

Göçmenlerin refah düzeyleri göç ettikleri yerler, geldikleri yerler ve kendi niteliklerine bağlı olarak değişmektedir. Araştırma örneklemi göz önünde bulundurulduğunda Suriyelilerin refahında göç ettikleri ülkenin siyasi ve sosyo-ekonomik durumunun gelinen yerin refaha etkisini tüm görüşmeciler açısından nötrlediği söylenebilir. Ancak göç ile gelinen ülke ve şehrin göçmenlerin refahını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Nitekim araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, çoğu Suriyelinin ekonomik kaygılar nedeniyle ilk geldikleri şehirlerden ayrıldıkları görülmektedir. Bunun yanında araştırmanın temel odaklarından biri olan hanehalkı gelir düzeyi de refahın önemli belirleyicilerindendir. Bu bağlamda hanehalkı gelirine etki eden demografik özelliklerin de ayrıntılı bir şekilde tasnif edilmesi gerekmektedir. Bu başlık altında hem Türkiye'deki Suriyelileri daha yakından tanımamıza yardımcı olacak detaylı demografik özellikler hem de göç süreci ile gelinen ve yaşanan yerin temel sosyo-ekonomik dinamikleri açıklanmaya çalışılacaktır.

3.4.2.1. Suriyeli Göçmenler Kimdir?

Araştırma göç ve refah ilişkisini hanehalkı üzerinden değerlendirme amacında olduğundan görüşmeler sırasında sorular kişiler üzerinden değil hanehalkı üzerinden sorulmuştur. Bunun nedeni, Suriyelilerin Türkiye'ye göçü standart bir anlaşma dahilinde gerçekleşmediğinden göçün farklı görünümlere sahip olmasıdır. Bir savaştan kaçış durumu söz konusu olduğundan Türkiye'ye girişlerin önemli bir kısmı kaçak yollardan gerçekleşmiştir. Özellikle bu tür bir göç, hane üyelerinin bir kısmının geride bırakılmasını zorunlu kılmakta ve bu nedenle göç ve refah ilişkisi ulus aşırı bir alana da taşınmaktadır. Dolayısıyla sadece Türkiye'de bulunan göçmenler üzerinden değerlendirme yapmak bir anlamda eksik olacaktır. Bu bağlamda araştırma kapsamında 6 kadın 14 erkek olmak üzere toplam 20 Suriyeli göçmen ile hanehalkı görüşmeleri yapılmıştır.

Görüşmecilerin çoğu (yüzde 70) erkeklerden oluşmaktadır. Bunun nedeni, Suriyeli kadınların Türkiye'de kamusal alanda daha az görünür olmalarından kaynaklanmaktadır. Kadınların çoğu farklı nedenlerle işgücü piyasasından uzak kalmaktadır. Bu bazen bir tercih bazen de istemedikleri bir durumdur. Dolayısıyla daha çok evlerinde ve daha sınırlı alanlarla vakit geçirmektedirler. Kamusal alana çıktıklarında da Suriyeli kadınları eşlerinden ayrı görmek çok mümkün değildir. Böyle bir durumda konuya erkekler dahil olma eğilimindedir. Bu nedenle de görüşmeciler erkek ağırlıklıdır.

Tablo 9: Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Medeni	Çocuk	Hanede	Eğitim/
1	Kadın	36	Evli	3	5	Lise
2	Kadın	50	Eşi ölmüş	3	4	Üniversite
3	Kadın	38	Evli	3	4	Üniversite
4	Kadın	33	Evli	1	3	Üniversite
5	Erkek	52	Evli	4	6	Üniversite
6	Erkek	27	Bekar	-	1	Üniversite
7	Kadın	47	Evli	4	6	Üniversite
8	Erkek	26	Evli	1	3	Lise
9	Erkek	35	Evli	1	3	İlköğretim
10	Erkek	23	Evli	2	4	Lise
11	Erkek	21	Bekar	-	10	İlköğretim
12	Erkek	28	Bekar	-	7	Lise
13	Erkek	35	Bekar	-	6	İlköğretim
14	Erkek	16	Bekar	-	5	İlköğretim
15	Erkek	30	Bekar	-	4	İlköğretim
16	Erkek	54	Evli	6	8	İlköğretim
17	Erkek	33	Evli	4	10	İlköğretim
18	Erkek	25	Evli	2	10	İlköğretim
19	Erkek	29	Evli	-	2	Lise
20	Kadın	25	Evli	1	3	Lise

Görüşmecilerin yaş dağılımına bakıldığında hepsinin işgücü içerisinde değerlendirilen yaş grubunda oldukları görülmektedir. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi araştırma, göçmenlerin refahını ücret ve ücret dışı gelirleri üzerinden değerlendirme amacında olduğundan daha çok işgücü piyasasında yer alanlar ile görüşme yapılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda işgücü dışında kalan çocuklar ve yaşlılar görüşmelerin odağında tutulmamıştır. İkincisi ise 55 ve üzeri yaştaki Suriyelilerin hastalık veya yaşlılık durumuna bağlı olarak göç etme eğilimlerinin düşük olması nedeniyle Türkiye'deki nüfuslarının az olmasıdır. Dolayısıyla bu yaştaki kişilerle görüşülme ihtimali zayıflamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülenlerden 3 kişi 15-24, 9 kişi 25-34, 4 kişi 35-44, 4 kişi 45-54 yaş aralığındadır. Görüldüğü üzere görüşmecilerin yüzde 45'i 15-34 yaş aralığındadır. Bu oran Türkiye'deki Suriyelilerin yaş dağılımıyla benzerdir. Nitekim Göç İdaresi'nin verilerine göre, 1 Ağustos 2019 tarihi itibariyle geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yüzde 40'ı 15-34 yaş aralığındadır.

Medeni duruma bakıldığında görüşmecilerden 6 kişinin bekar 13 kişinin evli birinin ise eşinin vefat etmiş olduğunu görülmektedir. Medeni durum bilgisi araştırma için oldukça önemlidir. Görüşmelerin evli olması hanede çalışan sayısını artıracağından hane refahına doğrudan etki eden bir faktör olarak düşünülebilir. Ayrıca evli olmak, Türkiye'ye geliş sürecinde katlanılan maddi yükten ulus aşırı alanlardaki nakit para transferlerine kadar maddi refahın göstergesi olabilmektedir. Bekar olmak ise, görüşmecilerin bir evin kira ve fatura giderlerini ev arkadaşlarıyla paylaşmaları nedeniyle maddi refah düzeylerini etkilemektedir.

Refahın önemli belirleyicilerinden biri olan hanehalkı büyüklüğüne bakıldığında karşımıza üç farklı profil çıkmaktadır. Birincisi bekar olanlar, ikincisi Suriye'de evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş olanlar ve üçüncüsü de Türkiye'ye geldikten sonra evlenmiş olanlardır. Birinci kategoride olan bekarlar, Suriye'deki ailelerine nakit desteği sağlamak zorunda olduklarından genellikle bir evi ve bazen de bir odayı 8-10 kişiyle paylaşarak Türkiye'deki giderlerini önemli ölçüde düşük tutmaya çalışmaktadırlar.

İkinci kategoride olan Suriye'de evlenip çocuk sahibi olanların en az 3 çocukları vardır ve bu aileler hanehalkı en geniş olanlardır. Üçüncü kategorideki Türkiye'de evlenenler ise, yaş ortalamaları ikinci kategorideki Suriyeli göçmenlere göre daha küçüktür ve genellikle 1 veya 2 çocuk sahibi olan görece çekirdek ailelerden oluşmaktadırlar.

Görüşmecilerin eğitim durumuna bakıldığında Tablo 9'da da görüldüğü üzere, görüşmecilerin yüzde 60'ı lise ve üzeri eğitime sahiptir. Bu oran bize Suriyeli göçmenlerin genel profiline ilişkin bir bilgi sunmasa bile göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarına ve refah düzeylerine ilişkin değerlendirmelerde

bulunurken eğitim durumlarının ne derece belirleyici olduğunu tartışma imkânı sunmaktadır.

Görüşmecilerin yüzde 40'ının ilköğretim mezunu olmasında Suriye'de zorunlu eğitimin ilköğretim ile sınırlı tutulmasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim alan araştırması sırasında ilköğretim mezunu görüşmeciler, ilköğretimi bitirmek mecburiyetinde olduklarını ancak sonrasında çalışmak zorunda olduklarından eğitimlerine devam edemediklerini belirtmektedirler. Bu eğitim düzeyinde olanların Türkiye'ye aileleriyle gelme maliyetini kaldıramayacak olmalarından dolayı daha çok yalnız göç ettikleri görülmektedir.

3.4.2.2. Göç Süreci Nasıl İşliyor?

Suriye'den Türkiye'ye göç akışının nasıl gerçekleştiğinin detaylarını açıklamadan önce bu sürecin bir zorunlu göç sonucu yaşandığını belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar ekonomik koşullar nedeniyle refah düzeyini artırmak amacıyla yapılan göçler de zorunlu kategoride değerlendirilebilirse de Suriyelilerin göçü, bir hayatta kalma mücadelesine dönüşmüş durumdadır. Bu amaçla da 2011 yılından itibaren günümüzde değin Suriye'den sürekli olarak düzensiz bir göç akışı yaşanmaktadır. Göç İdaresi'nin 2019 Ağustos ayı tarihli güncel verilerine göre Türkiye'de geçici koruma kapsamında 3 milyon 643 bin 870 Suriyeli bulunmaktadır.

Verilere göre geçici koruma kaydı olan Suriyelilerin sayıca en çok ikamet ettikleri şehir 547 bin 943 kişi ile İstanbul'dur. Ancak Anadolu Ajans'ın 24 Temmuz 2019 tarihli haberine göre, Süleyman Soylu İstanbul'daki Suriyelilerin 1 milyon 69 bininin kaydı olduğunu belirtmektedir[36]. Buna göre İstanbul'daki Suriyelilerin 522 bininin de ikamet izni bulunmaktadır. İstanbul'u 445 bin 748 kişi ile Gaziantep, 432 bin 436 kişi ile Hatay ve 429 bin 735 kişi ile Şanlıurfa takip etmektedir (İBGİGM, 2019). Bu açıklanan verilerden başka alan araştırma sürecinde görüşmecilerin bir

[36] Anadolu Ajans, 24 Temmuz 2019, "İçişleri Bakanı Soylu: 'İstanbul'da kayıtlı Suriyelilerle problemimiz yok", https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/icisleri-bakani-soylu-istanbulda-kayitli-suriyelilerle-problemimiz-yok/1540154

kısmının geçici koruma kaydı başka şehirlerde olmasına bir kısmının da geçici koruma kaydı olmamasına rağmen İstanbul'da ikamet ettikleri öğrenilmiştir. Bu durumda İstanbul'daki Suriyelilerin sayısının resmi olarak açıklanandan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Görüşmecilerin sınırdan geçiş durumlarına bakıldığında 7 kişinin pasaport ve 13 kişinin kaçak yollarla Türkiye'ye geldiği görülmektedir. Kaçak giriş yapanlardan 13 kişinin 11'i erkeklerden oluşmaktadır. Bu durumda kadınların çocuklarıyla birlikte kaçak yollardan Türkiye'ye gelmelerinin güçlükleri etkili olmaktadır. Kaçak yollardan gelen Suriyeli erkeklerin çoğu ailesini bu sebeple Suriye'deki güvenli bölgelerde bırakıp öyle gelmiştir. 33 yaşındaki erkek görüşmecinin (görüşmeci 17) anlattıkları göç öncesi süreci net bir şekilde ortaya koymaktadır.

> "Türkiye'ye 2,5 yıl önce geldim. Daha önce gelmek isterdim, ama ailemi DEAŞ, PKK gibi örgütlerin istediklerini yaptığı bir ortamda bırakamadım. Bizim orda akşam altıdan sonra sokağa çıkarsanız kafanızı keserler. İsterlerse kaçırırlar isterlerse öldürürler. Hele bazı mahallelere girmek yasak. Kendilerine ayırmışlar. Oralardan geçerseniz yandınız. O yüzden önce ailemi Münbiç'e, Türklerin olduğu bölgeye yerleştirdim. Türkiye'nin hakim olduğu bölgelere gidenler ölüm korkusunu daha az yaşıyor. Ailemi oraya yerleştirdikten sonra gelebildim."

Sürecin niteliği itibariyle göç birkaç şekilde gerçekleşmektedir. Suriyelilerin bir kısmının iç savaşın alevlendiği ilk zamanlarda başka ülkelere gittiği, sonrasında oralardaki sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle Türkiye'ye geldikleri görülmektedir. 52 yaşındaki erkek görüşmeci (görüşmeci 5) bu durumu şöyle aktarmaktadır:

> "Savaş başlayınca 2011'de eşim ve çocuklarım önce Cezayir'e gittik. 3 yıl Cezayir'de kaldık. Ama Cezayir'de kalmayı hiç istemedik. Mecburiyetten… Cezayir'de uyuşturucu, başka pis işler oluyor. Çocuklar için uygun bir yer değil. Biz de 2014'te Türkiye'ye gelmeye karar verdik."

Bir kısmı ise, Türkiye'ye sınır kentlerinden pasaportlarıyla veya kaçak yollardan giriş yapmaktadır. İnsan kaçakçılığı çok yaygın ve birçok insan bu yolla Türkiye'ye giriş yapmaktadır. Bu süreç göçmenler için oldukça zahmetli işlemektedir. Öncelikle göçmenlerin kendilerini Türkiye'ye getirecek kişi/ kişilerle bağlantı kurması ve onlara yüklü bir miktar döviz ödemesi yapması gerekmektedir. Ancak bunu bireysel olarak yapmak kolay değildir. Genelde bir grup kendi arasında örgütlenip kendilerini sınır ötesine geçirecek kişiyle grup olarak iletişime geçmektedirler.

Suriye iç savaşının ilk yıllarında gerçekleşen göç akışlarında bu fiyatlar 100-200 dolar civarındayken 2019 yılına gelindiğinde geçişlerin daha kontrollü yapılması nedeniyle fiyatların oldukça yükseldiği görülmektedir. Görüşmeler sırasında kaçak geçiş fiyatlarının kişi başı 1000 dolara kadar çıktığı öğrenilmiştir. Göçün yüksek maliyeti özellikle düşük gelir grubundaki geniş ailelerde, hanehalkının genç ve erkek üyesinin göç etmesi ile sonuçlanmaktadır. Böylelikle Suriye'de kalan hanehalkının geçimi de garanti altına alınmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye girişini yasal olmayan yollardan sağlayan kişi aynı zamanda Türkiye'deki ilk birkaç günlerini idame ettirecek koşulları da temin etmektedir. Cep telefonu, açılmış bir hat, bir miktar Türk Lirası, giriş yapılan şehirden gidilecek şehre transfer biletleri gibi küçük bir organizasyon da geçiş ücretine dahildir. 33 yaşındaki erkek görüşmecinin (görüşmeci 17) İstanbul'a geliş süreci bu duruma örnek niteliğindedir.

> "Buraya gelirken 10 saat Suriye'de yürüdük. Sınırda biraz bekledik. Sonra 10 saat de Türkiye'de yürüdük. Kilis'e geldik. Sonra bizi getiren kişi bana bir telefon verdi. Kullanılabilir durumdaydı. Ben İstanbul'a gitmek istiyordum. Önceden söylemiştim. Bana bir otobüs bileti verdi. İstanbul'a geldiğimde gideceğim adresi de yazıp verdi. İstanbul'da kimseyi tanımıyordum. 8 Suriyelinin kaldığı bir evde bana kalacak yer ayarlamış. Ben oraya geldim."

Kaçak geçişin ikinci zorluğu uzun süre yürümek ya da koşmak zorunda kalmak gibi fiziksel bir çaba gerektirmesidir. Kaçak geçişlerin ulaşım araçlarıyla sağlandığı

görülmekle birlikte genellikle kişilerin fiziksel çabaları ön plana çıkmaktadır. Hatta bu durum yaşam mücadelesine dönüşebilmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın 25 Mart 2019 tarihli haberine göre, insan kaçakçılığı yapanların göçmenleri Erzincan-Erzurum yolu üzerinde Sansa mevkiinde bıraktığı ve bu kişilerin yoğun kar yağışı nedeniyle donma tehlikesi yaşadıkları belirtilmektedir[37].

Bunun yanında geçişlerde bekleme/ saklanma süreleri de olabilmektedir. Geçiş için tehlikeli durumlar oluşursa- örneğin askerler sınır nöbetindeyken- bir süre beklemek gerekmektedir. Geçişi sağlayan kişi uygun zamanı söylediğinde geçiş gerçekleşmektedir. Kaçak geçiş her ne kadar mevcut durumdan maddi olarak çıkar sağlamak isteyen kişiler nedeniyle bir şekilde mümkün olsa da bazen anlaşmalı olarak kaçak göçmenlerin ele verildiği/ yakalatıldığı durumlar da söz konusu olmaktadır. Özellikle kaçak geçişin engellendiğine dair bir izlenim bırakmak amacıyla askerler ile kaçak geçişi sağlayan kişinin anlaşmasına bağlı olarak bazı göçmenler bilerek sınırda yakalatılmaktadır. Bu durumu 54 yaşındaki erkek görüşmeci (görüşmeci 16) şöyle anlatıyor.

> "Sınırdan rahat ya da zor geçmek sizi geçiren kişiye bağlı. Eğer askerlerle anlaşıyorsa o zaman sizi görmezden geliyorlar. Sanki yokmuşsunuz gibi yapıyorlar. Ama biz sınırda 2 gün bekledik. Orada saklandık. Şöyle şeyler de duyuyoruz. Sınırdan kontrollü geçiş yapılıyor izlenimi vermek için Suriyelileri geçiren kişiyle asker anlaşıp bilerek yakalatıyorlarmış. Hepsi anlaşmalı bu işlerin."

Görüşmeler sırasında edinilen bilgilere göre, Esad çıkardığı bir yasal düzenleme ile Suriye'den ayrılan vatandaşların tüm mal varlığına el koymaktadır. Böyle bir uygulama tüm ailesiyle birlikte Suriye'den ayrılmış olanların geri dönüş konusundaki düşüncelerini negatif etkilemektedir. Görüşmecilerden bir kısmı ailesiyle birlikte göç ederken bir kısmı da özellikle çok çocuklu ve dar gelirli aileler ile aile büyüklerini bakmakla yükümlü olan hanelerde, genellikle hanehalkından genç ve erkek olanların göç ettiği görülmektedir. Aileden birinin göç etmiş olduğu durumda mülkiyete el koyma uygulaması önemini yitirmektedir.

[37] https://www.icisleri.gov.tr/jandarma-donmak-uzere-olan-gocmenleri-kurtardi

Görüşmecilerden edinilen bu bilginin Esad hükümeti tarafından çıkarılan bir yasaya dayandığı görülmektedir. 4 Nisan 2018'de imzalanan ve "on numaralı kanun" olarak bilinen yasaya göre, iç savaş süresince tahribata uğramış bölgelerin "yeniden imar alanları" kapsamına alınmasını düzenlemektedir. Bu bölgelerdeki mülk sahiplerinin ev, işyeri ve arazilerini kaybetmemek için yasanın çıktığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde mülkün kendilerine ait olduğunu bir belge ile göstermeleri gerekmektedir. Aksi halde herhangi bir karşılığı olmaksızın mülklere hükümet tarafından el koyulmaktadır.[38]

Bu durumda göç eden insanların geri dönme konusundaki yaklaşımları ister istemez olumsuz bir eğilim göstermektedir. Suriye'deki savaştan her şeylerini bırakıp kaçarak Türkiye'de 5-6 yıl içerisinde yeni bir hayat kurmaya çalışan göçmenler, Suriye'ye geri dönmek istediklerinde de orada da sil baştan bir hayata başlamak durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle Suriyelilerin ülkelerine geri dönebilmeleri için bu düzenlemede bir değişiklik yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Özellikle göç hanehalkı göçü olarak gerçekleşmişse bu konu geri dönüş süreci için daha da önemli bir hale gelmektedir.

3.4.2.3. Geçici Koruma Sağlayan Kimlik Belgesi: İstanbul'da Yaşamak Mümkün mü?

Çalışma izinleriyle benzer bir durum geçici kimlik belgeleri için de söz konusudur. Görüşme İstanbul'da yapıldığı için İstanbul düzeyinde değerlendirdiğimizde, görüşmecilerin önemli bir kısmının Türkiye'ye giriş yaptığı şehir İstanbul değildir. Bazıları giriş yaptıkları sınır şehirlerinde hiç beklemeden/ yaşamadan İstanbul'a gelmiştir. 21 yaşındaki erkek görüşmeci (görüşmeci 11) Türkiye'ye gelişini şu şekilde aktarmaktadır:

[38] Habertürk (06.04.2018) "Esad Rejimi Milyonlarca Suriyelinin Mallarına El Koymaya Hazırlanıyor", https://www.haberturk.com/esad-rejimi-milyonlarca-suriyelinin-mallarina-el-koymaya-hazirlaniyor-1908570

> "2014'te önce Antep'e geldim. Antep'te hiç kalmadım. Oradan otobüsle İstanbul'a geldim. İstanbul'da teyzem var. Onlar önce gelmişlerdi. Ben de onların yanına geldim. Başka kimseyi tanımıyorum. O yüzden teyzemin yanına geldim."

Bazıları ise geldikleri sınır şehirlerinde bir süre yaşadıktan sonra iş imkânlarının yetersizliği ve geçim kaygısı nedenleriyle İstanbul'a göç ederek çift katmanlı bir göç sürecinin aktörü haline gelmektedir. 28 yaşındaki erkek görüşmeci (görüşmeci 12) bu durumu aşağıdaki gibi aktarıyor:

> "Türkiye'de Urfa'da arkadaşlarım vardı. Önce kaçak olarak onların yanına gittim. Orada 3 ay kaldım. Ama sonra annemler para yok diye geri dönmemi istediler. Suriye'ye göndüm. Suriye'de sokağa bile çıkamaz hale gelmiştik. Sonra mecburen Türkiye'ye geri kaçtım. Önce Urfa'ya oradan Adana, Osmaniye, Antalya'ya gittim. Osmaniye'de kasaplık yaptım. Antalya'da odun kestim. Ama zor işler en çok 2-3 gün dayanabildim. Ondan sonra İstanbul'a geldim."

Görüşmecilerin İstanbul'da ilk gittikleri yer genellikle Fatih ilçesidir. Fatih'in tercih edilmesinde daha önceki İstanbul ziyaretlerinden burayı biliyor olmak etkili olduğu gibi daha çok görüşmecilerin akrabalarının yaşadığı bir bölge olması da etkili olmuştur. Bazı görüşmeciler ise Fatih'teki dükkanlarla daha önceden ticari bir ilişki içerisinde bulundukları için burayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşmecilerin sonrasında Esenyurt ilçesine taşınmasında ise, Fatih'teki evlerin eski ancak kiraların yüksek olmasına karşın Esenyurt'taki evlerin daha yeni ve kiraların daha ucuz olması gibi refah koşulları etkili olmuştur. Bu nedenle görüşmecilerin bir kısmı özellikle de ailesiyle birlikte yaşayanlar Fatih'te çalışmaya devam etmelerine rağmen Esenyurt'ta yaşamayı tercih etmektedirler. Kendi işyerini açmış bazı görüşmeciler ise, evlerini taşıdıkları için işyerlerini de Esenyurt'a taşımışlardır. 52 yaşındaki tuhafiyeci dükkânı işleten erkek görüşmeci (görüşmeci 5) İstanbul'da yaşama deneyimini şöyle aktarmaktadır:

> "Geldik önce Fatih'te dükkânı açtık. Ev Beyazıt'taydı. Beyazıt'ta Fatih'te kiralar çok yüksek. 5 yıl orada kirada oturduk. Kaldığımız ev çok eskiydi. Sonra arkadaşlar Esenyurt'ta evler ucuz hem daha güzel dedi. Biz de oradan ev baktık. Esenyurt'tan ev aldık 3 ay önce. Öyle olunca dükkânı da buraya taşıdık. Burada evler daha ucuz daha güzel."

Bekleme süresi olmadan İstanbul'a gelenler geçici kimlik kartı başvurusunu İstanbul'da yapmaktadırlar. Ancak belirli bir süre başka şehirde yaşadıktan sonra İstanbul'a gelenler için süreç biraz daha farklı işlemektedir. Öncelikle İstanbul'a gelebilmek için "yol izni" denilen bir seyahat belgesine ihtiyaç vardır. Bu belge olmadan İstanbul'a gelinmesi halinde yakalanan göçmenler için göz altına alınma ve kayıtlı oldukları illere gitme zorunluluğu gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla "yol izni belgesi" bir bakıma göçmenlerin Türkiye içinde serbestçe hareket edebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu anlamda Türkiye birincisi ülkeye giriş ve ikincisi ülke içindeki hareketlilik olmak üzere çift katmanlı bir göç kontrol süreci işletiyor diyebiliriz.

Yol izni olmadan İstanbul'a gelip kaydı başka şehirlerde olan Suriyelilerin her ay emniyete gidip imza atma zorunluluğu olduğundan görüşmecilerden bazıları geçici koruma kayıtlarının oldukları illere gidip imza atıp geri dönmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak şehirler arası yolculuk maliyeti nedeniyle bu yöntemin daha az maliyetli bir alternatifi olarak Suriyeli göçmenlerin bir kısmı geçici koruma kayıtlarının olduğu yerlerdeki kontrol memurlarıyla enformel bir ilişki kurmaya yönelmişlerdir. Ancak bahsedilen enformel ilişkinin kaç kişi tarafından tercih edildiği ve ne kadar uygulanabilir olduğuna dair bilgi eksikliği bu konuda genel bir çıkarım yapmayı engellemektedir. Nitekim duruma 33 yaşındaki erkek görüşmecinin (görüşmeci 17) anlattıkları bu enformel ilişkinin geçici nitelikte olabileceğini göstermektedir.

> "Kaydım Bursa'da. İstanbul'a iş için geldim. 2 yıldır İstanbul'dayım. İlk zamanlar Bursa'ya her ay gitmiyordum. 3-4 ayda bir gidiyordum. Gidince oraya para veriyordum. O zaman beni idare ediyorlardı. Geçen aylarda 2 aydır imza için gitmiyorum diye aradılar beni. Oradaki kişi değişmiş. Şimdi mecburen ayda bir gidip imza atıyorum. Şimdi para verip gitmeme yok."

Geçici kimlik belgesi Suriyeliler için öncelikle bulundukları şehirde yaşayabilme olanağı sağlaması açısından önemlidir. Ancak görüşmeler sırasında (görüşmeci ya da görüşmecinin çalıştığı işyerindeki diğer kişiler) pek çok Suriyelinin geçici kimlik belgesi olmadan Türkiye'de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu insanlar her gün günün her saatinde sınır dışı edilme korkusuyla yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Nitekim Human Rights Watch (HRW)'nin 2018'de Hatay, Gaziantep ve İstanbul'da 32 Suriyeli göçmen ile yaptığı görüşmeler sonucu geçici kimlik belgesi olmayanların yirmi şerli gruplar halinde sınır dışı edildiği belirtilmektedir[39].

Oysa ki Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 5. ve 6. maddelerinde Türkiye'ye resmi olmayan yollardan giriş yapanların kayıt yaptırmamaları durumunda idari para cezası ile cezalandırılabileceği ancak geri gönderme, sınır dışı etme gibi bir işleme onay verilmeyeceği belirtilmektedir[40]. İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklama da bu durumu doğrular niteliktedir. Soylu "İstisnalar dışında İstanbul'da Suriyeli kaydı almıyoruz. Suriyeli kaydına İstanbul kapalıdır" ifadelerini kullanmıştır[41]. Bu durumda kaçak yollarla İstanbul'a gelmiş Suriyeliler için kayıtdışı bir yaşamdan başka bir alternatif söz konusu değildir.

---

[39] https://www.hrw.org/tr/news/2018/07/16/320474

[40] GKY (2014) md. 5/1 "Bu yönetmelik kapsamındaki yabancıların Türkiye'ye giriş yaparken yetkili birimler tarafından tespit edilmeleri veya makul bir süre içerisinde kendiliğinden yetkili birimlere kayıt yaptırmak üzere başvurmaları halinde, Türkiye'ye yasa dışı girişleri Türkiye'de yasa dışı bulunuşlarından dolayı idari para cezası uygulanmaz." Md. 5/2 "Birinci fıkra kapsamı dışında kalanlar hakkında geçerli nedenleri bulunmaması halinde idari para cezası uygulanır."

Md. 6/1 "Bu yönetmelik kapsamındaki hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez."

[41] https://tr.euronews.com/2019/07/06/suleyman-soylu-istanbul-suriyeli-kaydina-kapalidir

3.4.3. Refaha İlişkin Bulgular

Bu çalışma kapsamında refah göstergesi olarak ücretli çalışma ile elde edilen gelirler ve ücret dışı gelirler dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda görüşmeler sonucu karşımıza ücretli çalışma durumu, ücret dışı gelirler ve refahın karşılaştırmalı analizi olmak üzere üç temel başlık çıkmaktadır. Ücretli çalışma durumu, Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasında işe ulaşma fırsatları ve çalışma koşulları üzerinden değerlendirilecektir.

Ücret dışı gelirler ise, devletin Suriyeli göçmenler için sağladığı nakit para transferleri ile göçmenlerin sosyal çevrelerinden elde ettikleri gelir getirici kaynakları değerlendirmektedir. Suriye ile Türkiye'deki refahın karşılaştırmalı analizi başlığı altında ise, göçmenlerin vatandaşı oldukları ülkedeki refah koşullarıyla geldikleri ülkedeki refah koşullarını belirli kalemler üzerinden tartışmaktadır.

3.4.3.1. Ücretli Çalışma Durumu

Yukarıdaki başlıklarda detaylı olarak açıklandığı üzere, genel anlamda gelir elde etme, özellikle de ücretli çalışma göç kararının alınmasında oldukça belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası göç deneyimlerine tarihsel perspektiften baktığımızda zaman zaman gelişmiş ülkelerin işgücü ihtiyaçlarını gidermek amacıyla işgücü göçünü destekledikleri ve buna ilişkin karşılıklı düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. Ücretli çalışmanın göç kararının belirleyicisi olmadığı durumlarda bile göçmenler hedef ülkede kalabilmek amacıyla işgücü piyasasına katılmak zorunda kalmaktadırlar.

Göçmenlerin ücretli çalışmaya dahil olmalarında gittikleri ülkenin yasal düzenlemeleri etkili olmaktadır. Göçmenlere hangi statünün verildiği işgücü piyasasında kalış sürelerinden hangi işlerde ve hangi koşullarda çalışabilecekleri gibi farklı düzenlemeleri beraberinde getirmektedir. Örneğin öğrenci statüsünde olan bir göçmen, öğrencilik süresi boyunca çalışma iznine sahip olabilir. Türkiye'deki Suriyelilerin yasal statüsü de işgücü piyasasına katılma koşullarında belirleyici

olmaktadır. Bu başlık altında Suriyeli göçmenlerin çalışma izni ve hangi işlerde ve koşullarda çalıştıklarına değinilecektir.

Tablo 10: Türkiye ve İstanbul'da Çalışma İzni Durumu[42]

	İstanbul			Türkiye Geneli
	Erkek	Kadın	Toplam	
Başvuru sayısı (Suriyeli)	41.120	3.810	44.930	208.614
Onaylanan (Suriyeli)	28.031	2.168	30.199	81.468

Kaynak: AÇSHB yabancıların çalışma izinleri istatistiklerinden derlenmiştir.

Suriyeli göçmenlerin çalışma izni için yaptığı başvuruların kümülatif dağılımına bakıldığında en çok başvurunun İstanbul'dan yapıldığı görülmektedir. Nitekim İstanbul'da Suriyelilerin çalışma izni başvuru sayısı 41 bin 120 erkek ve 3 bin 810 başvuru ile toplam 44 bin 930'dur. Türkiye genelinde yapılan başvuru sayısı ise, 208 bin 614'tür. İstanbul'daki başvurular toplam başvuruların yüzde 21,5'ini oluşturmaktadır. Bu oran çalışma izni onaylananlara bakıldığında artış göstermektedir.

Nitekim Türkiye genelinde çalışma izni olan Suriyeli göçmen sayısı 81 bin 468 iken İstanbul'da bu sayı 30 bin 199 ile çalışma izni olanların yüzde 37'sine karşılık gelmektedir (Tablo 10). Bu tablo üzerinden Suriyeli göçmenlerin çalışma hayatında nasıl var olduklarına geçmeden önce İstanbul'un göçmenler için sunduğu iş fırsatlarının neler olduğuna değinmek gerekmektedir.

İstanbul sanayi ve hizmetler bakımından Türkiye'nin en gelişmiş kentidir. Nitekim İstanbul'da istihdamın sektöre dağılımına bakıldığında nüfusun yüzde 32,20 sanayi, yüzde 66,62 hizmetler ve sadece 1,18 tarımda istihdam edildiği

[42] 2018 yılı itibariyle tüm başvurular ve sonuçları kapsamaktadır.

görülmektedir (TÜİK Veritabanı). Türkiye genelinde bu oranlar hizmetler sanayi sektöründe daha düşükken tarım sektöründe daha yüksektir. Bu sebeple özellikle sanayileşme çabalarının hızlandığı 1950'li yıllardan itibaren yoğun bir iç göç deneyimine sahiptir. 1950'lere kadar nüfus yerleşimi Suriçi olarak nitelendirilen Fatih, Eminönü ve Eyüp ile Üsküdar ve Kadıköy bölgelerinde yoğunlaşmaktayken sanayileşme çabalarıyla birlikte Surdışı olarak bilinen Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa ve Bakırköy (Ayhan, 2019) kentin yeni sanayi ve yerleşim mekanları olarak gelişmiştir. Günümüzde İstanbul hala iş fırsatlarının çeşitliliği nedeniyle iç göç almaya devam etmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren de özellikle eski Sovyet bloğu ülkelerinden dış göç alan İstanbul mekânsal genişlemesini sürdürmüş ve Bağcılar, Esenyurt, Sultangazi bölgelerinde yerleşimler başlamıştır (Ayhan, 2019). Son yıllarda ise, İstanbul Suriyeli göçmenlerin sayıca en fazla yaşadıkları kenttir. İstanbul'da 39 ilçede 2532 kişinin dahil edildiği yaşam kalitesi araştırması[43] sonuçlarına bakıldığında mülteci konumundaki göçmenlerin yaşam koşulları açısından dezavantajlı kabul edilebilecek Sultanbeyli, Sultangazi, Bağcılar, Esenler, Esenyurt ve Sancaktepe gibi ilçelerde yoğunlaştıkları görülmektedir (Erdoğan, 2017: 30).

Tablo 11: İstanbul ve Türkiye'de 15+ Nüfusun İşgücü İstatistikleri, Yüzde (2010-2018)

	2018		2010	
	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye
İşgücüne katılım	57,4	53,2	42,8	47
İstihdam	50,2	47,4	35,8	41,7
İşsizlik	12,5	11,2	16,6	10,4

Kaynak: TÜİK Veritabanı istatistiklerinden derlenmiştir.

[43] İBB tarafından yapılan yaşam kalitesi araştırmasında, yaşam kalitesini ölçmek için öznel (psikolojik/ bireysel) ve nesnel (sosyolojik/ toplumsal) belirleyenler dikkate alınmaktadır. Öznel belirleyenler, memnuniyet (aile yaşantısı, maddi konular, toplu taşıma, okul, park, belediye hizmetleri, yaşadığı çevre, yaşadığı ev, sağlık) ve kişinin kendi yaşam kalitesini değerlendirmesi ile yaşam kalitesinin gelecekteki haliyle değerlendirilmektedir. Nesnel belirleyenler ise, gelir düzeyi, sağlık, konut durumu, ev sahipliği, işsizlik, göç, kente aidiyet ve bağlılık, suçluluk oranı, güvenlik durumu üzerinden değerlendirilmektedir.

TÜİK verilerine göre 2018 yılında İstanbul'da 15+ yaş arası nüfusun işgücüne katılma oranı yüzde 57,4 istihdam oranı yüzde 50,2 ve işsizlik oranı yüzde 12,5'tir. Türkiye genelinde ise, aynı dönem aynı yaş aralığındaki nüfusun işgücüne katılım oranı yüzde 53,2 istihdam oranı yüzde 47,4 ve işsizlik oranı yüzde 11,2'dir. Bu istatistikleri 2010 yılı ile karşılaştırdığımızda Türkiye genelinde 15+ yaş arasındaki nüfusun işgücüne katılım oranı yüzde 47 istihdam oranı 41,7 ve işsizlik oranı 10,4'tür.

Aynı yıl aynı yaş grubunda işgücüne katılım oranı 42,8 istihdam oranı 35,8 ve işsizlik oranı 16,6'dır. 2010 yılında İstanbul'da işgücüne katılım ve istihdam oranları Türkiye ortalamasının altında seyrederken işsizlik oranı ortalamanın üzerindedir. 2018 yılına gelindiğinde ise, işgücüne katılım, istihdam oranlarında artış görülürken işsizlik oranında düşüş Türkiye ortalamasının üzerine çıkıldığı görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 12: İstanbul'da 4-1/a Kapsamındaki İşyerlerinin ve Sigortalıların Öne Çıkan Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (2017)

	İşyeri sayısı	Sigortalı Sayısı
Tekstil-konfeksiyon imalatı	32.549	353.011
Gıda ürünleri imalatı	7.191	65.272
İnşaat	42.993	498.561
Toptan ve perakende Tic.	146.703	755.498
Hizmet[44]	75.415	626.831
Toplam	304.851	2.299.173
Tüm Faaliyetler Toplamı	526.212	4.126.798

Kaynak: SGK, İstatistik Yıllığı 2017, İşyeri ve Sigortalılara Ait İstatistiklerden derlenmiştir.

Büyük bir istihdam potansiyeline sahip bir kent olmasına rağmen İstanbul'da kayıtdışı istihdam Türkiye genelindeki ortalamanın (yüzde 33,4) altında olmasına rağmen yüzde 21'i ile oldukça yüksektir. İstanbul'daki nüfusun çalışma statülerine

[44] Hizmetler; posta ve kurye faaliyetleri, konaklama, yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri, istihdam faaliyetleri, seyahat acentesi, tur hizmetleri, eğitim, insan sağlığı hizmetleri, yatılı bakım faaliyetleri, diğer hizmet faaliyetleri ve ev içi çalışanların faaliyetlerini kapsamaktadır.

bakıldığında işgücünde olanların önemli bir bölümünün ücretlilerden oluştuğu görülmektedir. 2018 yılı TÜİK verilerine göre 15+ yaş işgücünün yüzde 80,7'si ücretli, maaşlı veya yevmiyeli, 17,6'sı kendi hesabına veya işveren ve yüzde 1,5'i de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Tarım sektörünün oldukça sınırlı olması ücretsiz aile işçisi olanların işgücü içerisindeki payının düşük olmasında etkilidir.

Ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olduğu bir diğer sektör olan tekstil ve konfeksiyon imalatında istihdamın önemli bir ayağının kayıtdışı olması da bu oranın düşük olmasını açıklayan bir diğer etkendir. İstanbul'da sigortalı olarak ücretli çalışanların temel faaliyet kollarına göre dağılımına bakıldığında imalat sanayi, tekstil ve gıda imalatı, inşaat ve hizmetler sektöründe yoğunlaştıkları görülmektedir Nitekim bu alanlarda 4-1/a kapsamındaki işyerleri tüm faaliyet alanlarındaki işyerlerinin yüzde 58'ini oluşturmaktadır. Aynı faaliyet kollarında aynı kapsamdaki çalışan sayısı da tüm faaliyet alanlarındaki toplam çalışanların yüzde 56'sına denk düşmektedir (Tablo 12).

3.4.3.1.1.Çalışma İzni: Çalışmanın Göçmen Hali

Suriye'den Türkiye'ye 2011 yılı itibariyle kitlesel ve yoğun bir göç akışı başlamışsa da Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de çalışmasının yasal bir zemine kavuşması ancak 2016 yılında çıkarılan 8375 no'lu "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ile mümkün olmuştur. Ancak yönetmelik çalışma izninin alınması ve işgücüne katılma koşullarını oldukça sınırlayıcı bir şekilde düzenlemektedir. Öncelikle Suriyelilerin kayıtlı çalışması çalışma iznine tabi tutulmuştur. Diğer göçmenlerde olduğu gibi Suriyelilerin de çalışma izni olmadan işgücü piyasasına girişleri yasaklanmıştır (md. 4/1). Bu yasağa aykırı davranarak çalışma izni olmadan çalışan ve bunları çalıştıran işverenler hakkında ilgili yasal düzenleme [45] kapsamında idari para cezası uygulanacağı belirtilmektedir (md. 21).

[45] 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun

Çalışma izni ikili bir yapıya sahiptir. Hem Suriyeli işçiler hem de işverenler çalışma izni başvurusunda bulunabilmektedir. 8375 no'lu yönetmeliğe göre, geçici koruma kaydını yaptıran Suriyeliler kayıt tarihinden altı ay sonra AÇSHB'na çalışma izni için başvuruda bulunabilmektedir. Geçici koruma statüsünde yabancı çalıştırmak isteyen işverenler de çalışma izni için e-devlet üzerinden başvuruda bulunabilmektedirler (md. 5/1-2). Bu düzenlemenin uygulamada birkaç farklı sorunu doğurduğu görülmektedir. Birincisi, Suriyeli göçmenler için çalışma izni almak yasal olarak mümkünse de bu süreçte nasıl bir yol izleyecekleri, başvuru prosedürleri ve başvuruların nereye yapılacağıyla ilgili yeterli bilgilendirmenin olmaması pek çok Suriyelinin çalışma izni başvurusu yapmasının önünde engel olarak durmaktadır.

İkincisi, Suriyeli göçmenlerin önemli bir kısmının bulundukları şehirlerde kaydının olmaması ve bazılarının Türkiye'de kayıtsız bir yaşam sürdürüyor olmalarıdır. Çalışma izni için başvuruda bulunabilmek için geçici koruma kaydının aynı şehirde olması gerekmektedir. Oysa ki Suriyeliler önce sınır şehirlerine gelmekte, ancak buralarda yeterli iş imkânı olmaması nedeniyle enformel bir şekilde İstanbul başta olmak üzere daha geniş iş imkânı sağlayan büyük şehirlere göç etmektedirler. Dolayısıyla bu durumda olan Suriyelilerin çalışma izni başvurusu yapması mümkün değildir.

Üçüncüsü, Suriyeli göçmenler için çalışma izni almanın oldukça ağır işleyen bir süreç olarak işlemesidir. Yapılan görüşmeler sırasında görüşmecilerin bir kısmının çalışma izni için başvurduğu ancak henüz bir yanıt alınamadığı görülmektedir. Bu başvuruların üzerinden ortalama 1-2 yıl geçmesine rağmen herhangi bir cevap gelmemiş olması çalışma izni için başvuruda bulunacaklar için de umut kırıcı bir etki yaratarak Suriyeli göçmenler için kayıtdışı çalışmayı norm haline getirmektedir. Dördüncüsü, işgücü piyasasında olan Suriyelilerin bir kısmı özellikle de görece düşük eğitimli olanların tekstil, inşaat ve hizmet sektörü gibi kayıtdışı çalışmanın yaygın olduğu sektörlerde istihdam edilmesidir. Türkiyelilerin bile kayıtlı çalışma olanağı bulamadığı bu sektörlerde Suriyelilerin çalışma izni alabilmesi romantik bir beklentiden ibarettir.

Beşincisi ve en önemlisi, çalışma izni olmayan Suriyelilerin tespit edilmesi halinde özellikle geçici koruma kaydı olmayanların sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir durumda işverenler için herhangi bir yaptırımın uygulanmıyor olmasıdır. Alan görüşmeleri sırasında işverenlerle yapılan kısa görüşmelerde kayıtdışı Suriyeli çalıştıran işverenlere sadece sözlü uyarı yapıldığı ancak herhangi bir ceza uygulanmasının olmadığı öğrenilmiştir. Bu durumda çalışma izni başvuruları işverenler tarafından da yapılabiliyorken kayıtdışı istihdamın tüm sorumluluğu Suriyeli göçmenlerin üzerindedir.

8375 no'lu yönetmelikte Suriyelilerin çalışma izinlerine ilişkin istihdamı kotası gibi kısıtlama getiren hükümler de bulunmaktadır. Buna göre Suriyeliler işyerindeki çalışan sayısı ve sektördeki işgücü ihtiyacı dikkate alınarak istihdam edileceklerdir (md. 8/1-2-3). Alan görüşmeleri sırasında bu düzenlemenin amaçlananın tersine bir işleyiş gösterdiği görülmektedir. İşverenler Suriyeli göçmenleri sektörde çalışacak Türkiyeli bulamadıkları için değil daha çok sigorta primi gibi maliyetlerden kurtulmak için tercih etmektedirler.

İstanbul'da yaşayan Suriyelilerin önemli bir kısmının geçici koruma kaydının olmaması da sigortalı çalışma olanaklarını ortadan kaldırdığından işverenleri bu konuda zorlayacak herhangi bir müdahale söz konusu olmamaktadır. Nitekim görüşme yapılan yirmi kişinin on üçünün geçici koruma kaydı bulunmamaktadır. Geçici koruma kaydı bulunanlar açısından da durumun çok farklı olduğu söylenemez. Geçici koruma kaydı olan yedi görüşmecinin sadece ikisinin çalışma izni bulunmaktadır. Ancak çalışma izni olmayanlar arasında özellikle sağlık sorunu yaşayanların işverenlerinden kendilerini sigortalı yapmalarını talep ettikleri görülmektedir.

3.4.3.1.2.Yeni Prekaryanın İstihdam Alanları: Suriyeli Göçmenler Hangi İşlerde Çalışıyor?

Bu başlık altında İstanbul'da yaşayan Suriyelilerin geldikleri yerlerde ve Türkiye'deki toplumsal konumlarını anlayabilmek amacıyla hangi işlerde çalıştıkları ve bu işlerdeki değişim ortaya konulmaya çalışılacaktır. Üretim dağılımına

bakıldığında tarım ve hizmetler ağırlıklı bir üretim yapısına sahip ve gelişmemiş bir sanayisi olan ülkeden gelen göçmenlerin çalışma yaşamındaki yeni durumlarının refah düzeyleri açısından önemli bir değişim yaratma potansiyeli de incelenmiş olacaktır. Tablo 13'te görüşme yapılan 20 kişinin çalıştıkları işler ve bu işlerdeki statüleri cinsiyet, yaş, medeni durum değişkenleri de dikkate alınarak Suriye ve Türkiye'de karşılaştırmalı olarak görülmektedir.

Tablo 13: Suriyeli Göçmenlerin Yaş, Cinsiyet ve Eğitimlerine Göre Suriye ve Türkiye'de Karşılaştırmalı Çalışma Deneyimleri

	Cinsiyet	**Yaş**	**Eğitim/ mezuniyet**	**Çalışma Deneyimleri**	
				Suriye	**Türkiye**
1	Kadın	36	Lise	Ev hanımı	Çalışmıyor
2	Kadın	50	Üniversite	Mimar	Çalışmıyor
3	Kadın	38	Üniversite	Mühendis	Çalışmıyor
4	Kadın	33	Üniversite	Hemşire	Satış elemanı
5	Erkek	52	Üniversite	Mühendis	Tuhafiyeci (işletmeci)
6	Erkek	27	Üniversite	Anestezi uzm.	Satış elemanı
7	Kadın	47	Üniversite	Mühendis	Kuaför (işletmeci)
8	Erkek	26	Lise	İşçi (kamu)	Tercüman
9	Erkek	35	İlköğretim	Müteahhit	Galeri (işletmeci)
10	Erkek	23	Lise	Usta (döner)	Oto kuaförü
11	Erkek	21	İlköğretim	Öğrenci	Meze ustası
12	Erkek	28	Lise	Üni. Öğren.	Satış elemanı
13	Erkek	35	İlköğretim	Şoför	Seyyar satıcı
14	Erkek	16	İlkokul	Öğrenci	Garson
15	Erkek	30	İlköğretim	Ticaret	Fırın işletiyor
16	Erkek	54	İlköğretim	Bakkal	Bakkal işletiyor
17	Erkek	33	İlköğretim	Boyacı	Makineci (teks. atl)
18	Erkek	25	İlköğretim	İşçi (kamu)	Ortacı (teks. atl)
19	Erkek	29	Lise	Üni. Öğren.	Makineci (teks. atl)
20	Kadın	25	Lise	Üni. Öğren.	Çalışmıyor

Görüşmecilerin Suriye'deki çalışma deneyimleri üzerinden profiline bakıldığında iki temel grup ortaya çıkmaktadır. Birinci grup herhangi bir işte çalışmış olanlar ikinci grup ise, daha önce çalışma hayatına hiç katılmamış olanlar. Göçten önce çalışma deneyimi olanlar ücretli çalışanlar ve kendi işletmesi olanlar olarak iki kategoride sınıflandırılabilir. Ücretli çalışanlar ise, profesyonel mesleklerde çalışan

beyaz yakalılar ile görece düşük nitelik gerektiren işlerde çalışan mavi yakalılardan oluşmaktadır. Nitekim ücretli çalışma deneyimine sahip görüşmecilerin 7'si mühendis, mimar ve hemşirelik gibi beyaz yakalı işlerde, 4'ü kamu veya özel sektöre mavi yakalı işlerde boyacı, şoför, temizlik görevlisi olarak çalışmışlardır. Daha önce çalışma hayatına dahil olmamış olanlar ise, öğrenciler ve ev kadınlarından oluşmaktadır.

Göç öncesi çalışma deneyimlerinde cinsiyete göre bir değerlendirme yapıldığında kadınların profesyonel mesleklerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Suriye'de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşüklüğü göz önünde bulundurulduğunda Suriyeli kadınların göç öncesi süreçte işgücüne daha çok görece yüksek nitelikli işler üzerinden dahil oldukları çıkarımı yapılabilir. 6 kadın görüşmecinin 4'ünün üniversite mezunu olması bu işlerde çalışmalarını açıklamaktadır.

Görüşmeler sırasında yüksek eğitim almış Suriyeli kadınların çalışma hayatında aktif bir rol aldıklarına dair bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu kadınlar uzun süre çalışma hayatında yer almışlar ve resmi izinler dışında istihdamdan herhangi bir kopuş söz konusu olmamıştır. Bu durumu 38 yaşındaki kadın mühendis (görüşmeci 3) şöyle anlatmaktadır:

> "Üniversiteyi bitirdikten sonra çalışmaya başladım, devlette. Ziraat mühendisiyim ben. Evlendikten sonra da çalışmaya devam ettim. Sonra 3 tane çocuğum oldu. Çocuklar olduğunda izin kullandım ama izin bittiğinde işime geri döndüm. Hem çocuklarımı büyüttüm hem çalışmaya devam ettim. Suriye'de 10 yıl boyunca çalıştım. Şimdi iş bulabilsem yine çalışırım. Yaptığım işi seviyorum."

Görüşmecilerin görece genç olanları Suriye'de öğrencilikleri devam ederken Türkiye'ye gelmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan 3'ü üniversite öğrencisiyken 2'si lise öğrencisidir. Lise öğrencisi olanlar Türkiye'de çalışmak zorunda olmaları nedeniyle eğitimlerine devam edemedikleri belirtmektedirler. Uygun fırsatlar yaratıldığında eğitimlerine devam etmeye istekli olan Suriyeli gençlerin şu anki

koşullarda eğitim ne kendilerinin ne de ailelerinin önceliğe almadıkları bir konu olarak gözükmektedir. 16 yaşındaki erkek görüşmecinin (görüşmeci 14) anlattığına göre;

> "Günde 13-15 saat çalışıyorum. Babam tatlı ustasıydı Suriye'de. Kendi dükkanımız vardı. Buraya geldik, başka iş bilmiyoruz. Babam bana ve kardeşlerime nasıl tatlı yapılacağını öğretti. Şimdi kardeşlerim yapıyor, ben de satıyorum. Tatlıyı akşama doğru satıyorum. Tatlı satmadığım zamanlarda garsonluk yapıyorum. Okulu düşünmeye vakit kalmıyor. Çalışmasam bile burada kaydımız yok. Okula nasıl giderim?"

Üniversite öğrencilerinden biri (görüşmeci 12) Suriye'de 2. Sınıf jeoloji bölümünde öğrenciyken Türkiye'ye gelişinin ilk yıllarında sınır kentlerinde odun kesme, kasaplık gibi işlerde çalıştıktan sonra 2016 yılında İstanbul'a geldiğinde İstanbul Üniversitesi mühendislik fakültesinde jeoloji mühendisliğine kaydolmuş ve hala eğitimine devam etmektedir. Bu süreçte aynı zamanda bir tanıdığının dükkanında hediyelik eşya satışı yaparak günlük giderlerini karşılamaktadır.

Diğer iki üniversitesi öğrencisi ise, Türkiye'ye geldikten sonra eğitimlerine devam edememişlerdir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi gençlerden biri Suriye'deki öğrenciliği süresince rejim karşıtı eylemlere katıldığından dolayı üniversiteden atılmıştır. Siyasi sebeplerle atıldığı için de üniversite okuduğuna dair herhangi bir belge alamadığından Türkiye'de bir üniversiteye başvurması mümkün değildir. Nitekim Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki üniversitelere girebilmeleri için not ortalaması ve denklik gibi kriterler dikkate alınmaktadır.[46] Diğer neden ise, tamamen ekonomik koşullar nedeniyle çalışmak zorunda olmak. Bu durumu 29 yaşındaki erkek görüşmeci (görüşmeci 19) şöyle aktarıyor:

[46] https://multeciler.org.tr/suriyeliler-universitelere-sinavsiz-mi-girecek/

> "Suriye'deyken İnşaat Mühendisliği okuyordum. Esad karşıtı gösterilere katıldığım için iki kere tutuklandım. Beni okuldan attılar. Şimdi kaydımı sildiler, hiç üniversiteye gitmemişim gibi… Türkiye'ye geleli 8 yıl 3 ay oldu. Tek bir gün atlamadan her gün çalıştım. Burada nasıl üniversiteye gidebilirim. Vakit yok."

Görüşmecilerin göç sonrası çalışma deneyimlerine bakıldığında, Suriye'deki durumun aksine eğitimin işteki statüye pozitif etkisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Nitekim üniversite mezunu olan ve Suriye'de beyaz yakalı işlerde çalışan görüşmecilerin Türkiye'de satış elemanı, kuaförlük ve işletmecilik yaptığı görülmektedir. Bu durumun bir nedeni kendi mesleklerini yapabilmek için nereye başvuracakları ve nasıl bir yol izleyeceklerine dair yeterli bilgiye sahip olunmamasıdır. Suriye'de hemşirelik yapan (görüşmeci 4) kadın görüşmeci Türkiye'deki çalışma deneyimi şöyle anlatıyor:

> "İstanbul'a geldiğimde önceleri Fatih'te bir ayakkabı atölyesinde çalışmaya başladım. İşe başladıktan 3-4 ay sonra orada çalışan bir Türk ile evlendim. Kocam annesiyle birlikte Esenyurt'ta kalıyordu. Evlenince onların yanına taşındım. Sonra hemen hamile kalınca Fatih'e gidip gelmek zor oluyor diye işten ayrıldım. Doğumdan sonra çocuğun çok masrafı oldu. Tekrar çalışmaya başladım. Esenyurt'ta bir akrabamız kumaş dükkânı açmıştı. Onun yanında çalışmaya başladım. 5 yıldır burada çalışıyorum. Gelen müşterilerle ilgileniyorum, satış yapıyorum. İşimi yapmayı özledim…Ama burada hemşire olarak nasıl çalışırım, nereye başvururum hiç bilmiyorum."

Suriyelilerin Türkiye'de çalıştıkları işlerde eğitim ile işteki statü ilişkisinin zayıflamasının bir diğer nedeni ise, bu grubun bir bölümünün Türkçesinin çalışma hayatına girebilmek için yetersiz olmasıdır. Özellikle profesyonel mesleklerde çalışma deneyimi olan Suriyeliler için Türkiye'de bu mesleklere denk işlerde çalışabilmeleri için iyi bir düzeyde Türkçe konuşabiliyor olmaları gerekmektedir. Bu gereklilik özellikle iş bulma sürecinde önemli bir avantaj olarak görülebilir. Önceki çalışma deneyimleri ile mesleki birikimlerini aktarabilmeleri ve Türkçe konuşulan

çalışma ortamına uyum sağlayabilmeleri için iyi bir Türkçe bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.

Bu ilişkiyi zayıflatan bir diğer önemli etken ise, çalışma iznidir. İstanbul'da çalışma izni olanların yüzde 65,27'si profesyonel meslekler, yönetici veya büro çalışanlarından oluşmaktadır (Tablo 8). Geçmiş çalışma deneyimi bu alanlarda olan göçmenlerin Türkiye'de çalışma izni olmadan istihdam edilmeleri görece düşük nitelikli işlerde çalışma izni olmadan istihdam edilmelerine göre daha düşük bir ihtimaldir. Dolayısıyla bu kimselerin işgücü piyasasına dahil olabilmeleri için öncelikle geçici koruma kayıtlarının olması sonrasında çalışma iznine başvurmuş ve hak kazanmış olmaları gerekmektedir. Ancak 2018 itibariyle İstanbul'da Suriyelilerin kayıt altına alınmıyor olması ve çalışma izni sürecinin oldukça yavaş işliyor olması bu durumu zorlaştırmaktadır. Nitekim görüşmecilerin bir kısmı çalışma izni için 2-3 yıl önce başvuru yapmalarına rağmen hala geri dönüş alamadıklarını belirtmektedirler.

Eğitimden bağımsız olmak üzere Suriye'deyken görece iyi gelir grubunda olanların Türkiye'ye geldiklerinde kendi işlerini kurma eğiliminde olduğu görülmektedir. Üniversite mezunu olan iki görüşmeciden biri (görüşmeci 5) İstanbul'da bir tuhafiyeci dükkânı, diğeri (görüşmeci 7) kuaför salonu işletirken, ilköğretim mezunu olan üç görüşmeciden biri (görüşmeci 9) galeri, biri bakkal dükkânı (görüşmeci 16) ve diğeri de (görüşmeci 15) fırın işletmeciliği yapmaktadır.

Dolayısıyla Suriyelilerin göç sonrası çalışma deneyimlerinde göç öncesindeki gelir düzeyleri, sermaye birikimleri ve mülkiyet durumunun etkili olduğu söylenebilir. Nitekim görüşmeciler arasında burada kendi işini kurmuş olanlar Türkiye'ye gelmeden Suriye'deki mülklerini sattıklarını ve bunu da iş kurmak için sermaye olarak kullandıklarını belirtmektedirler.

Göç sonrası görece düşük nitelikli işlerde çalışma deneyimi olanlara bakıldığında, bu grubun bir bölümünün göç öncesinde de benzer nitelikteki işlerde çalıştığı görülmektedir. Bu gruptaki göçmenler çoğunlukla tekstil ve ayakkabı üretimi gibi imalat sanayiinde, inşaat sektöründe ve tarımsal üretimde yoğun olarak

çalışmaktadırlar. Tarihsel süreçte bakıldığında bu sektörlerde göçmen emeğinden lokomotif olarak yararlanıldığı görülmektedir. Suriyelilerin kitlesel göçü ile de bahsi geçen sektörler Suriyeli ağırlıklı bir istihdam sağlar hale gelmişlerdir.

Dedeoğlu'nun alan araştırmasını Adana'da yaptığı çalışmasına göre, narenciye bahçelerinde Suriyeli çocuk emeği yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca aynı çalışmada, Suriyeli göçmenler arasında tarımsal üretim işlerinde fiziksel güçleri nedeniyle gençlerin çalışmasına dair görüşün hâkim olduğu belirtilmektedir (2016a). Ercüment Akdeniz'in mülteci işçiler üzerine yaptığı sunumunda da, Türkiye'de Suriyeli çocukların işgücünde yoğun olarak kayıtdışı çalıştıkları belirtilmektedir. Akdeniz 300 bin kapasiteli İkitelli OSB'de ayakkabı ve sayacılık işinde çoğu çocuk 3 bine yakın Suriyeli işçinin çalıştığını belirtmektedir. Suriyeli çocukların kayıtdışı çalışmasının yanında iş sağlığı ve güvenliği açısından da hiçbir güvenlik önleminin alınmadan göçmen çocukların çeşitli hastalıklara davetiye çıkaracak koşullarda çalıştığını ve bu güvenliksiz ortamlarda çalışma yaşının 8 yaşa kadar düştüğünü belirtmektedir[47].

Tekstil imalatının önemli bir ayağı olan ve imalat sürecine taşeron olarak entegre olan konfeksiyon atölyeleri, kayıtdışı istihdamın yaygın olması ve buralardaki işgücü kompozisyonunun genel yapısı itibariyle Suriyelilerin en kolay dahil olabilecekleri işyerlerinden biridir. Nitekim MÜSİAD'ın Tekstil ve Deri Sektör Raporu'na göre, 2004-2009 yılları arasında tekstil ürünleri imalatı sektöründe ücretli çalışan sayısı her geçen yıl azalmaktadır. Sadece 2009 yılında yüzde 13,36'lık bir azalma söz konusudur (2013). Bu durumun tekstil sektöründe çalışanların sayısının azalmasından değil, kayıtdışı istihdam yaygınlaşmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Aynı raporda Türkiye'nin işçilik ücretleri bakımından Çin, Hindistan, Bangladeş gibi ülkelerle rekabet düzeyinin düşük olması (0 ile 5 arasındaki bir skalada Türkiye'nin rekabet düzeyi 2 ile gösterilmektedir) bu alandaki işçilik maliyetlerini düşürebilmek amacıyla işverenlerin Suriye işgücüne yönelmiş olması

[47] https://youtu.be/NS3QmreCLyQ

muhtemeldir. Ayrıca tekstil üretim sürecine dahil olan işyerlerinin Suriyelilerin yoğun olarak ikamet ettikleri Esenyurt, Güngören, Bağcılar, Sultangazi gibi ilçelerde yoğunlaşmış (Erol vd., 2017: 18) olması da Suriyeliler için buralarda çalışmayı cazip kılan etkenlerden biridir. Görüşmecilerden biri tekstil atölyesinde çalışmış ancak sağlık sorunları nedeniyle işten ayrılmıştır. Üçü ise makineci ve ortacı olarak hala çalışmaya devam etmektedirler.

Görüşmecilerin hanehalkı üyelerinin çalışma durumuna bakıldığında, karşımıza dört farklı grup çıkmaktadır. Birinci grup evli ve Türkiye'ye ailesiyle birlikte gelmiş olanlar, ikinci grup bekar olup aile veya akrabalarıyla yaşayanlar, üçüncü grup bekar olup Suriyeli göçmenlerin olduğu bir evde yaşayanlar, dördüncü grup ise evli olup Türkiye'ye tek başına gelmiş ve diğer Suriyeli göçmenlerle aynı evde yaşayanlardır. Birinci grupta genellikle hanehalkı üyelerinin istihdama katılma eğilimi yüksektir. Bu gruptakiler hanehalkı için bir ev tutulduğundan hem kira hem diğer tüm giderler aile tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla ailede mümkün olduğunda kişi çalışmaktadır.

İkinci gruptakiler arasında aileleriyle birlikte göç edenler, aile gelirine katkı sağlamak amacıyla çalışmaktadırlar. Bu kişilerin çalışması ailenin temel gelir kaynağı olmamakla birlikte hanehalkının geçimi için oldukça önemlidir. Nitekim bu gruptaki gençlerin bir kısmı çalışma zorunlulukları nedeniyle eğitimlerine devam edememektedir. İkinci gruptakiler arasında tek başına göç edenler İstanbul'a daha önce gelmiş akrabalarının yanına yerleşerek aile ilişkileri içerisinde kalmaktadırlar. Bu gruptakilerin dahil olduğu hanehalkında özellikle erkek üyelerin istihdama katılımı yüksektir.

Üçüncü gruptakiler, aileleri olmadan göç etmiş ancak İstanbul'da tek başına yaşamanın maliyetini karşılayamayacak olmaları nedeniyle kendi durumlarındaki diğer Suriyeli göçmenlerle aynı evi paylaşmaktadırlar. Dördüncü gruptakiler ise, evli olup tek başlarına İstanbul'a gelmiş ve yine kendileriyle benzer durumda olan göçmenlerle aynı evde yaşamaktadırlar. Üçüncü ve dördüncü gruptakilerin ailelerinin Türkiye'ye gelme beklentisi düşüktür. Görüşmeciler bunu iki nedenle açıklamaktadır. Birincisi bazı aile üyelerinin çok genç ya da yaşlı olması nedeniyle

göç sürecini kaldıramayacak olmaları ve ikincisi sürecin maliyetinin karşılanamayacak olmasıdır.

Birinci ve ikinci gruptaki göçmenler kadın ve erkeklerden oluşan karma bir yapıdayken üçüncü ve dördüncü gruptaki göçmenlerin hepsi erkeklerden oluşmaktadır. Bu iki gruptakiler genellikle 8-10 kişilik evlerde yaşamakta, ancak giderler diğer grup üyelerinde olduğu gibi kolektif bir şekilde değil bireysel olarak karşılanmaktadır. Dolayısıyla bu gruplarda hanedeki herkes istihdama katılmaktadır.

Suriyelilerin göç öncesi ve sonrası çalışma deneyimlerini karşılaştırdığımızda düşük gelir grubundaki hanehalkı üyelerinin göçmen yoğun sektörlerde ve yüksek nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları görülmektedir. Yüksek gelir grubundaki hanehalkı üyelerinin ise, geçmiş çalışma deneyimleriyle ilişkili olmasa bile kendi işlerini kurma eğiliminde oldukları görülmektedir. Düşük nitelikli işlerde çalışanların hanelerindeki diğer üyelerin ve özellikle çocukların istihdama katılımı yüksekken, yüksek nitelikli işlerde çalışanlar ile kendi işyerini açanların hanehalkındaki çocukların eğitimlerine devam ettikleri görülmektedir.

3.4.3.1.3.İşe Erişim Fırsatları ve Çalışma Koşulları

Bu başlık altında Suriyeli göçmenlerin çalışma koşulları iş bulma kanalları, ücretleri ve ücret alma biçimleri, çalışma izinleri ve sigortalılık durumu, çalışma saatleri ve fazla mesailer, işyerine ulaşım, ek işlerde çalışma durumu ile işyerindeki koşulları üzerinden değerlendirilecektir. Çalışma izinlerine bakıldığında, görüşmecilerden ücretli çalışanlar arasında çalışma izni almış kimse bulunmamaktadır. Kendi işyerini açan üç kişiden, ikisinin işletme izni vardır. Ancak işletme izni olan işverenlerin yanlarında çalışan Suriyelilerin de çalışma izni bulunmamaktadır.

Bu durum birkaç nedenle açıklanabilir. Birincisi, İstanbul'daki Suriyeli nüfusun yaklaşık yarısının İstanbul'da kaydı yoktur. Dolayısıyla İstanbul'da çalışma izni için başvuruda bulunamazlar. İkincisi, çalışma iznine başvuran ancak olumsuz

yanıt alan ya da sonuç alamayanlar diğerlerinin izin alabileceklerine dair inançlarını kırmaktadır. Üçüncüsü özellikle düşük nitelik gerektiren sektörlerde kayıtdışı istihdam yaygın olduğu için bu işlerde çalışma izni almaya karşı olumsuz bir tutum söz konusudur.

Nitekim oto kuaförü olarak çalışan erkek görüşmeciye (görüşmeci 10) çalışma izni için başvuru yapıp yapmadığı sorulduğunda "Çalışma izni almak istediğimi patrona söyledim. İzin olmadan da çalışabilirsin dedi." şeklinde cevap vermiştir. Sigortalılık durumlarına bakıldığında ise, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin çoğuyla benzer bir şekilde çalışan görüşmecilerin hiçbirinin sigortasının olmadığı görülmektedir.

Görüşmeler sırasında Suriyeli göçmenlerin işe erişiminde enformel ilişkilerin öne çıktığı görülmektedir. Görüşmeciler arasında ücretli çalışanların çoğu ilk işlerini akrabaları ve tanıdıkları aracılığıyla bulduklarını belirtmektedirler. Özellikle yukarıda belirtilen üçüncü ve dördüncü grupta yer alan birbirlerini tanımayanların aynı evi paylaştıkları durumda, evde yaşayan diğer göçmenler geniş bir işe erişim ağı oluşturmaktadırlar. Görüşmecilerden bazıları ise, Türkiye'ye göç sürecini planlayan kişilerin İstanbul'a gelmeleri ve iş bulmaları konusunda da kendilerine yardım ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda insan kaçakçılığı yapanlar göçmenlerin işgücü piyasasına enformel olarak eklemlenmelerini de temin eden bir araca dönüşmektedir.

Suriyeli göçmenlerin ücret koşullarına bakıldığında, genel anlamda göçmen işçi olmanın beraberinde getirdiği bir koşul olarak aynı işi yapan yerli işçilere göre daha düşük ücretlerle çalıştıkları pek çok çalışmada vurgulanmaktadır (Dedeoğlu, 2016a; Erdoğan, 2017; Lordoğlu ve Aslan, 2016). Çalışılan işe ve işteki duruma göre farklılık göstermekle birlikte görüşmecilerin ücretlerinin aylık ortalama 1600-2200 arasında değiştiği görülmektedir. Bu değişimi bir örnekle açıklamak gerekirse, tekstil atölyesinde makineci ve ortacı olarak çalışan ve günlük çalışma süreleri aynı olan iki göçmen işçinin ücretleri karşılaştırılabilir. Tekstil sektöründe makineci bulmanın zorluğu ve makinede çalışmanın görece vasıflı bir iş olarak kabul edilmesi nedeniyle aynı atölyede makineci olarak çalışan bir Suriyeli aylık 1800 TL alırken, ortacı olarak çalışan 1600 TL almaktadır.

Görüşmeciler ücretlerini genellikle aylık olarak almaktadırlar. Ücretlerin haftalık olarak ödendiği tekstil atölyelerinde bile Suriyeli göçmenlerin ücretlerini aylık olarak almak istedikleri görülmektedir. Bunun bir nedeni ise, kazandıkları gelirin bir kısmını Suriye'deki ailelerine gönderiyor olmalarıdır. Bir diğer nedeni ise, kira ve fatura gibi temel zorunlu giderlerin ödemesinin aylık olarak yapılıyor olmasıdır. Çalışan görüşmecilerin tamamı ücretlerini işveren tarafından elden ödeme şeklinde almaktadırlar. Bu durum ücretlerin ödenmemesi, eksik ödenmesi gibi önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Görüşmecilerin yaşadığı bu sorunlar pek çok Suriyeli göçmen için ortaklaşmaktadır. Hürriyet Gazetesi'nden Emin Yeşil'in 11 Kasım 2019 tarihli haberine göre, Sultangazi'de bir tekstil atölyesinde çalışan Suriyeli işçi alacaklı olduğu 1 aylık ücretini işverenden talep ettiğinde diğer işçilerin önünde işveren tarafından dövülmüştür[48]. Görüşmecilerden bazıları ücretlerini alamadıkları ya da eksik aldıkları için iş değiştirmek zorunda kalmışlardır. Özellikle aile tek bir kişinin çalışmasıyla geçimini sağlıyorsa bu durumda ücret alamamak hanehalkı için yaşamı oldukça zorlaştırmaktadır. 23 yaşında evli ve 2 çocuk babası bir görüşmeci (görüşmeci 10) bu durumu şöyle aktarmaktadır:

> "İstanbul'a ilk geldiğimde 2016 yılıydı. Otomobil temizle işine girdim. Aylık 3000 TL için anlaşmıştık. Arada 200-300 TL verdi ama hiç aylık olarak para alamadım. Böyle altı ay çalıştım orada. Sonra baktım paramı alamıyorum bıraktım orayı."

Bir başka görüşmeci (görüşmeci 11) de yine benzer bir durumu aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

> "2014'te geldim İstanbul'a. Fındıkzade'de bir lokantada bulaşıkçı olarak işe başladım. Aylık 1200 TL alacaktım. Patron günde 10 TL verdi. Ay sonu gelince verdiklerini kesip kalan paramı ödeyecek sandım. Para mara yok deyince ben de işi bıraktım."

Çalışma saatlerine bakıldığında, görüşmecilerin düzenli olarak çalıştıkları işyerlerinde çalışma süresi ortalama 10-12 saat aralığında değişmektedir. Görüşme

[48] Yeşil, Emin (2019). Hürriyet Gazetesi, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sultangazide-maasini-isteyen-isciye-patronlarindan-dayak-41371046.

yapılan Suriyeli göçmenlerden çalışanların hepsi çalışma sürelerinin Suriye ile karşılaştırıldığında çok uzun olduğunu belirtmişlerdir. Hizmet sektöründe garson veya usta olarak çalışanların işyerinin kapanmasına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin yaz döneminde restoranlar daha geç saate kadar açık kaldıkları için çalışma süreleri günde 2-3 saat uzayabilmektedir. Bu anlamda çalışma süreleri esnektir.

Benzer şekilde Ramazan ayında gündüzleri çalışmazken geceleri çalışmaktadırlar. Tekstil atölyesinde çalışanlar ise, siparişlerin durumuna göre fazla mesaiye kalabilmektedirler. Fazla mesaiye kaldıklarında ek bir ücret yaygın olmamakla birlikte bazı işverenler çalışma süresinin 12 saati aştığı aylar için 200 TL gibi bir ek ödeme yapmaktadırlar. Görüşmecilerin bir kısmı düzenli çalıştıkları işlerdeki çalışma süreleri bittikten sonra başka ek işler de yapmaktadırlar. Örneğin 16 yaşındaki görüşmeci (görüşmeci 14) bu durumu şöyle anlatmaktadır:

> "İstanbul'da ailecek tatlı yapıyoruz. Babam Suriye'de tatlı ustasıydı. Kendi dükkanımız vardı. Buraya gelince başka iş bilmiyoruz biz de tatlı yapmaya başladık. İki abim ve bana babam nasıl yapacağımızı öğretiyor. Abilerim tatlıları yapıyor. Sabah erken kalkıp ben de onlara yardım ediyorum. Sonra getirip burada satıyorum. Hem garsonluk yapıyorum."

Görüşmecilerin genellikle çalıştıkları yere yakın çevrede yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Ancak görüşmecilerden bazıları kolay iş bulabilme imkânı sunması nedeniyle Esenyurt'ta yaşamalarına rağmen Sultanahmet civarında çalışmaktadırlar. Görüşmecilerden bazıları da kolay iş bulmanın yanında Arapların çok olması nedeniyle Türkçe öğrenmek zorunda olmadıkları için bu bölgede çalışmaktan memnun olduklarını belirtmektedirler.

Türkiye'deki işsizlik deneyimlerine bakıldığında Suriyeli göçmenlerin sınır kentlerinde yaşadıkları süreçte işsiz kaldıkları, ancak İstanbul'da iş bulmakta zorlanmadıkları görülmektedir. Görüşmecilerden işsiz kalma süresi en uzun olanı 2 ay işsiz kalmıştır. İş değiştirme sıklığının ise çok yüksek olmadığı görülmektedir. Genellikle ücretle ilgili sorun yaşayan görüşmeciler iş değiştirirken İstanbul'a

geldiğinden beri aynı işyerinde çalışanlar da bulunmaktadır. Tekstil atölyesinde ütücü olarak çalışan erkek görüşmecinin anlattığına göre;

> "Türkiye'ye geleli 2,5 yıl oldu. Önce Bursa'ya gittim. 5-6 ay orada yaşadım. İşsiz kalınca İstanbul'a geldim. 2 yıldır burada çalışıyorum. Başka iş aramıyorum. Buradan, patronumdan memnunum. Aldığım para biraz daha yüksek olsa memnun olurum. Ama diğer arkadaşlara göre benim koşullarım iyi. Paramı hiç aksatmadı."

İşyeri ve çalışma koşulları açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, en önemli problemin işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili olduğu söylenebilir. İşçi sağlığı açısından işyerindeki koşulların uygun olmaması bir yana çalışanların işten ya da işyeri dışından kaynaklı sağlık sorunları için işverenlerin tutumlarının umursamaz olduğu görülmektedir. Nitekim tekstil atölyesinde makinede çalışan bir kadın göçmenin (görüşmeci 20) bu işte çalışmaya başladıktan 4 yıl sonra bileklerinde ağrılar oluşmaya başlamış ve sonrasında makinede çalışamaz hale gelmiştir. Bu durum karşısında işveren çalışanına sağlık giderleri konusunda yardımcı olmadığı gibi işten çıkartmıştır. Yine başka bir görüşmeci (görüşmeci 18) son 1 aydır böbrek taşı döktüğünü ama İstanbul'da kaydı olmadığı için hiçbir hastaneye gidemediğini, işverenin de bunu bilmesine rağmen kendisine maddi veya manevi destek sağlamadığını belirtmektedir.

3.4.3.2. Ücret Dışı Gelirler

Bu çalışmada Suriyeli göçmenlerin ücret dışı gelirleri, kurumsal ve kurumsal olmayan maddi yardımlar kapsamında iki temel eksende ele alınmaktadır. Kurumsal yardımlara bakıldığında en kapsamlı uygulamanın "Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı" (SUY) olduğu görülmektedir. Finansmanı AB tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP), Kızılay, AÇSHB ortaklığında ve AFAD koordinasyonuyla ilerleyen bu program 2016 Aralık ayında başlamıştır.

Programdan geçici koruma kapsamında kaydı olan Suriyeli göçmenler ile uluslararası koruma altında olan ve koşulları karşılayan tüm yabancılar yararlanabilmektedir. Bu program kapsamında hedeflenen, gıda ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan, bu nedenle çocuklarını okul yerine işe göndermek zorun kalan ve borçlu yabancıların bu koşullarında iyileşme sağlayarak refahlarına katkı sağlamaktır.

SUY Programından yararlanabilmek için belirli koşulları sağlıyor olmak gerekmektedir. Bunlar demografik ve ekonomik kriterler olmak üzere iki temel başlık altında toplanabilir. Demografik kriterlere bakıldığında, çok çocuklu geniş aileler, yalnız yaşayan kadınlar, hanehalkı üyelerinin 60 yaş ve üzeri olduğu aileler, tek ebeveynli aileler ve hanede en az bir engellinin olduğu aileler gibi dezavantajlı olarak nitelendirilebilecek hanehalkları hedeflenmektedir. Ekonomik kriter olarak ise, geçici barınma merkezleri dışında ikamet ediyor olmak, muhtaç olmak ve hanehalkı üyelerinin sosyal güvencesinin olmaması dikkate alınmaktadır. Belirtilen ekonomik koşullarda olup demografik kriterlerden birini karşılayan hanehalkları bu programdan maddi destek alabilmektedirler. Programdan yararlanabileceklerin değerlendirilmesi hanehalkı koşulları üzerinden yapılsa da maddi yardım hanedeki kişi başına 120 TL olmak üzere hak sahibine aylık olarak ödenmektedir.[49]

2016 Aralık ayında başlayan programdan 2017 Şubat ayı itibariyle yaklaşık 250 bin kişi 2017 Nisan ayı itibariyle yaklaşık 500 bin kişi ve 2017 Eylül ayı itibariyle 1 milyondan fazla kişinin yararlandığı belirtilmektedir. Ancak bu verilerin hanehalkı sayısı üzerinden mi yoksa hak sahipleri üzerinden mi hesaplandığına dair bir bilgi olmamakla birlikte toplamda kaç kişinin yararlandığı bilinmemektedir.

Program süresinin 2019 Ocak ayı itibariyle bitmesine rağmen faydalananlara ilişkin 2017 Eylül ayından sonra veri paylaşılmamış olması programın uzun vadede nasıl işlediğine dair bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan alan araştırması sırasında görüşülen 20 kişiden 16 kişi demografik ve ekonomik

[49] T.C. AÇSHB, https://alo144.ailevecalisma.gov.tr/bilgi-bankasi/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi

kriterleri karşılıyor olmasına rağmen bu yardımdan yararlanmadıklarını belirtmişlerdir.

Bundan başka daha dar kapsamlı olmakla birlikte, AÇSHB'nın Türk aileler için uyguladığı "Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti" ni 2016 yılı Haziran ayı itibariyle Sultanbeyli ilçesiyle sınırlı olmak üzere Suriyeli göçmenler için de uygulamaktadır. Bu yardımlar başvuru ve başvuruda yapılan beyana bağlı olarak verilmektedir. Beyanı sosyal hizmet uzmanları inceleyerek uygun gördüğü başvuruları AÇSHB komisyonuna onaylanmak üzere göndermektedir. Neticede nihai karar komisyon tarafından verilmektedir. Öncelikle Suriyeli göçmenlerin bu yardımlara başvurmaları gerekmektedir. Ancak çoğu Suriyelilerin başvuruların nereye yapılacağı ve başvuru sürecine dair yeterli bilgisi bulunmamaktadır.

Başvuruyu yapabilenlerin de sürecin sonuçlanması için bir bekleme süreleri bulunmaktadır. Maddi yardım, eğitime devam eden çocuklar üzerinden yapılmaktadır. Ancak bakıldığında geçim sıkıntısı yaşayan Suriyeliler için çocukların eğitimi öncelikli değildir. Dolayısıyla bu yardımdan yararlananların sayısının oldukça sınırlı olduğu düşünülmektedir. Medyada Suriyeli göçmenler için maddi yardım yapıldığına dair çokça haber çıkmasına rağmen alan araştırması süresinde görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin hiçbirinin yardım almadığı görülmektedir.

Suriyeli göçmenlerin bir diğer ücret dışı gelir kaynağı, kurumsal olmayan yardımlardır. Kurumsal olmayan yardımlar, ulus-aşırı alanlar olarak nitelendirilen ve göçmenlerin enformel ilişkilerini devam ettirdikleri bir ağ üzerinden akrabaları veya yakın tanıdıkları tarafından nakit döviz akışıyla ve aile yardımlarıyla sağlanmaktadır. Literatürde yaygın görüş, döviz transferinin göçmenler tarafından vatandaşı oldukları ülkeye yatırım yapmak veya geride kalan hanehalkının temel ihtiyaçlarına katkı sağlamak amacıyla gerçekleştiğinden bahsedilmektedir (Lucas ve Stark, 1985'ten aktaran Tilbe, 2016). Suriyeli göçünde nakit transferleri geride kalan hanehalkının geçimini sağlamak amacı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim görüşmecilerden beşi Suriye'deki yakınlarına para gönderdiklerini belirtmektedirler. Görüşmeci 6 bu durumu şöyle aktarıyor:

> "Annem, babam, iki kız kardeşim Suriye'de. Orada kimse çalışmıyor. Annem babam yaşlı zaten. Kız kardeşlerim de küçük daha. Ben onlara para göndermeye mecburum. Burada 2000 TL kazanıyorum ayda. 1500 TL'sini onlara gönderiyorum. O yüzden eve falan çıkamadım. Dükkânda yatıyorum."

Ancak literatürdeki hâkim görüşten farklı olarak Suriyeli göçün nakit akışının birkaç yönlü olduğu görülmektedir. Nitekim göç eden Suriyelilerin geride kalanlar için sağladığı nakit transferin yanında kendileri de ulusal ve uluslararası nakit transferlerinin alıcısı konumunda bulunmaktadırlar. Görüşmecilerin bazıları Türkiye'deki aile üyelerinden maddi destek alırken bir kısmı da Avrupa'daki akraba veya tanıdıklarından yardım aldıklarını belirtmektedirler. Geri kalanlar için nakit desteği sağlayanlar genellikle Türkiye'ye tek başlarına gelmiş olanlardan oluşmaktadır. Yardım alan Suriyeliler ise, Türkiye'ye ailecek gelmiş veya geldikten sonra evlenmiş göçmenlerden oluşmaktadır. Nitekim ev hanımı olan kadın görüşmeci (görüşmeci 1) bu durumu aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

> "Ben çalışmıyorum. Kocam ailesinin mobilyacı dükkanında çalışıyor. Tek onun kazandığı yetmiyor. Ailelerimiz destek oluyor. Benim abim Gaziantep'te bir iş kurdu. Arada o para gönderiyor. Arada eşimin ailesi destek oluyor."

Ücret dışı gelirlerin en belirgin özelliği düzenli olmamasıdır. Suriyeli göçmenlerin sağladığı nakit desteği tamamen burada çalıştıkları işverenlerin ücret ödemelerinin düzenli olup olmamasına bağlıdır. Ücretler düzensiz ya da eksik ödendiğinde geriye dönük nakit desteği de düzensizleşmektedir. Bu anlamda nakit destekleri zamansal açıdan düzenli olsa da daha çok miktar açısından düzensizleşmektedir. Suriyeli göçmenlerin aldıkları nakit destekleri ise daha çok zaman bakımından düzensizdir. Genelde öngörülemeyen ve ani gelişen ihtiyaçlar için nakit desteği almaktadırlar. Bu durumu bir görüşmeci (görüşmeci 10) şöyle anlatmaktadır:

> "Bir gün karım aradı işyerindeyken. Çocuk düşmüş, hastaneye götürdük beyin kanaması geçiriyormuş. Hastanede 5000 TL masraf

çıkardılar. Bende para yok çocuğu hastaneden çıkaramıyorum. Patronumu aradım, durumu anlattım. Sigortalı yap beni dedim. Bunun benle bir ilgisi yok dedi. O zaman Almanya'daki kuzenimden borç para istemiştim."

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Suriyeli göçmenlerin ücret dışı gelir kaynaklarının oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu nedenle kendileri maddi açıdan güvende hissedecekleri bir düzen söz konusu değildir. İşgücü piyasasındaki konumları ve ücret düzeyleri de göz önünde bulundurulduğunda bu durumun daha da negatif bir hal aldığı görülmektedir.

3.4.4. Refahın Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye ve Suriye

Refahın karşılaştırmalı analizini yapmak, göçün Suriyelilerin refah düzeyini nasıl etkilediğini görmek açsından önemlidir. Bu nedenle bu başlık altında Suriyeli göçmenlerin refahındaki değişim, görüşmeler sırasında alınan cevaplar ve edinilen izlenimler doğrultusunda refah koşullarını en çok etkilediği düşünülen konut ve çalışma koşulları üzerinden ele alınmaktadır. Konut koşulları ve refah ilişkisi, konutun kentsel mekandaki konumu, konut mülkiyeti ve konutta yaşayan kişi sayısı üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışma koşulları ve refah ilişkisi ise, hanehalkının çalışma eğilimlerindeki değişimler doğrultusunda ele alınmaktadır. Bunlardan başka, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki refahları açısından beklentileri ve geri dönüşe dair düşüncelerine de değinilmektedir.

3.4.4.1.Konut Koşulları ve Refah

Bu çalışma özelinde konut koşulları göç ile birlikte Suriyelilerin refahının nasıl değiştiğini ortaya koyabilmek için önemli görülmektedir. Çünkü göçmenlerin konut koşulları ücretli çalışmayla doğrudan ilişkili olmanın yanında göçmenlerin kentle ilişkilerinde de belirleyici olması açısından önemlidir. Kentlerdeki mekânsal farklılaşma beraberinde çeşitli alt kültürlere sahip konut sınıflarını ortaya

çıkarmaktadır. Bu sınıflar konutların türlerine, mülkiyet ilişkisine göre belirlenmekte ve kentin farklı mekanlarında alt kültürler oluşturmaktadır.

İşçi bir ailenin sahip olduğu veya yaşadığı konut ağırlıklı olarak orta sınıfın yaşadığı bir kent alanında ise o zaman bu aile orta sınıfın yaşam biçimini benimseyen bir tutum sergilemektedir (Rex ve Moore, 1967'den aktaran Erder, 2006). Bu anlamda göçmenlerin ağırlıklı olarak yaşamayı tercih ettikleri kentsel mekanlar ile bu mekanların koşulları hangi alt kültüre ait olduklarını anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da ağırlıklı olarak nerelerde yaşadığından daha önce bahsedilmişti. Bu yerlerden birisi de görüşmelerin yapıldığı Esenyurt'tur. Esenyurt özellikle 1990'lı yıllar itibariyle İstanbul'un iç göç yanında dış göçe de açık hale gelmesiyle birlikte gelişen yeni yerleşim yerlerinden biridir. Nitekim Esenyurt 1987 yılına kadar Çatalca ilçesinin Büyükçekmece beldesinde yer alan bir köy yerleşim yeridir. Ancak 1970'li yıllarda İstanbul'da sanayileşmenin kent merkezi dışına kayma eğilimi Esenyurt'ta ve özellikle Hadımköy çevresinde yeni sanayi tesislerinin kurulmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler işçi göçlerinin de tetikleyicisi olmuş ve Esenyurt'ta 1990-2007 yılları arasında nüfus yılda 7,83'lük bir artış hızıyla 70 bin 280'den 253 bin 84'e çıkmıştır (Ayhan, 2019). Bu anlamda Esenyurt'a iç göç ile gelen göçmenlerin önemli istihdam mekanlarından birine dönüşmüştür. Dolayısıyla Esenyurt İstanbul'un düşük gelir grubunda yer alan işçi ve göçmen gibi alt kültürlerinin hâkim olduğu bir kentsel mekâna dönüşmüştür.

Esenyurt istihdam sağlama potansiyelinin yanında İstanbul'daki inşaat sektörünün de dikkatini çeken bir kent mekanıdır. Nitekim 2000'li yıllarda tüm Türkiye'de olduğu gibi İstanbul'daki inşaat sektöründe yaşanan gelişmeler hem kamu hem de özel sektörü düşük maliyetli arazilerin olduğu Esenyurt bölgesine yönlendirmiştir. Bu gelişmeler ışığında Esenyurt bir yanda plansız ve az katlı konutların diğer yanda çok katlı toplu konutların olduğu bir mekân olarak İstanbul'un önemli konut stok merkezlerinden birine dönüşmüştür (Ayhan, 2019).

Esenyurt'taki konut piyasasının yeni yükselen bir ivmeye sahip olması buradaki konutların İstanbul'un merkezi mekanların göre görece yeni ve düşük fiyatlı

olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla kentin bu yeni gelişen mekânı, göç sonrası düzenli ve geçimlik bir gelirden yoksun olan göçmenler için çekici bir yerleşim yerine dönüşmektedir. Nitekim Esenyurt nüfusunun Suriyeli göçünden sonra ciddi bir artış gösterdiği söylenebilir (Tablo 14).

Tablo 14: İstanbul ve Esenyurt Nüfus ve Nüfus Artış Hızı

	2017-2018		2010-2011	
	Nüfus	Nüfus artış hızı	Nüfus	Nüfus artış hızı
İstanbul	15.067.724	2,6	12.964.622	27,4
Esenyurt	891.120	51,4	446.777	-

Kaynak: TÜİK Veritabanı istatistiklerinden derlenmiştir.

Görüşmeler sırasında Suriyeli göçmenlere neden Esenyurt'ta yaşamayı tercih ettikleri sorusu üzerinden bir sınıflandırma yapıldığında, İstanbul'daki ikamet süreleriyle ilişkili iki farklı grup ortaya çıkmaktadır. Birincisi, İstanbul'a Suriyeli göçünün ilk zamanlarında gelenler ve ikincisi son 3 yılda gelenlerden oluşmaktadır. Birinci grupta yer alanlar önceleri İstanbul'a bildikleri, daha önce ziyaret ettikleri veya ticari ilişki içerisinde bulundukları Suriçi bölgesine yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

Ancak bir süre sonra kentin bu bölgelerinde evlerin eski, bakımsız ve kiralarının pahalı [50] olması gibi nedenlerle Esenyurt'a taşınmışlardır. İkinci gruptakilerin ise Esenyurt'u tercih etmesinde en önemli etken akrabalarının orada yaşıyor olması ve Arapların yoğun yaşadığı bir yer olmasıdır. Görüşmeciler böylelikle kendilerini yalnız hissetmediklerini ve sosyal ilişkilerini devam ettirdiklerini belirtmektedirler.

Farklı bir sınıflandırma da göçün bireysel mi yoksa hanehalkı ile mi gerçekleştiği üzerinden yapılabilir. Nitekim görüşmecilerin bir kısmı İstanbul'a ailesiyle birlikte gelmiş olup yaşadıkları konutta sadece aile üyeleri bulunmaktadır. Ancak hanehalkından tek bir kişinin göç ettiği kişilerden oluşan bir diğer grup için

[50] Nitekim Fatih'te konut metrekare fiyatı 4 bin 265 TL iken Esenyurt'ta 2 bin 25 TL'dir. https://www.projedefirsat.com/haber/esenyurt-konut-ve-bolge-analizi

konut, enformel ilişkiler üzerine kurulu göç süreci planlamasının bir parçasıdır. Nitekim bu grubun üyeleri kendilerini Türkiye'ye getiren kişiler tarafından topluca bir konuta yerleştirilmektedir.

Çağlayan'da en fazla 70 kişinin yaşayabileceği bir binada göçmen işçilerin çalıştığı merdiven altı bir tekstil atölyesinde çıkan yangın sonucunda 500 kişinin binada mahsur kalmıştır. Binada yaşayanların çoğu göçmenlerden oluşmakta ve bu bölgedeki binaların önemli bir kısmı işçi pansiyonu olarak kullanılmaktadır[51]. Görüşmeler sırasında da aynı konutu ortalama olarak 8-10 kişinin paylaştığı görülmektedir. Görüşmeci 17'nin anlattığına göre;

> "Türkiye'ye geldiğim gibi bizi İstanbul'a getirdiler. Burada kalacaksınız dediler. İşimi de ayarlamışlardı. Evde pek eşya yok. 3 kişiyle aynı odada kalıyorum. Evde şimdilik 8 kişi var. Ama bizim kaldığımız binada 100'e yakın Suriyeli vardır benim gibi."

Görüşmecilerin konut mülkiyet durumuna bakıldığında, sadece 3 görüşmecinin satın aldıkları evlerde yaşadıkları görülmektedir. Bu görüşmecilerin ikisi de Suriye'de orta üstü gelir grubundan geldiği ve Türkiye'de de kendi dükkanlarını işlettikleri görülmektedir. Ücretli çalışanların ise, ev almaktan çok uzak oldukları kiralarını bile zorlukla ödedikleri görülmektedir.

Görüşmecilerin göç öncesindeki konut koşullarına bakıldığında, konut mülkiyetleri bakımından göç sonrası durumla farklı bir kompozisyon ortaya çıkmaktadır. Görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin hepsinin kendilerinin veya ailelerinin en az bir evin mülkiyetine sahip oldukları görülmektedir. Nitekim Suriye'deki genel istatistiklere bakıldığında da Suriyelilerin yüzde 95'inin (Nasser vd., 2013) kendine ait bir konutta yaşadığı görülmektedir.

Görüşmecilerin bir kısmı şehir merkezlerinde satın alınan konutlarda yaşadıklarını bir kısmı da kırsal bölgelerde kendi arazileri üzerinde kendi inşa

[51] Akdeniz, Ercüment (2018). "Merdiven altı yangınlar kapıda!", Evrensel Gazetesi, https://youtu.be/NS3QmreCLyQ

ettikleri evlerde yaşam sürdürdüklerini belirtmektedirler. Bu anlamda göç öncesi konut mülkiyeti veya kira Suriyeli göçmenler için hanehalkı giderleri arasında bir maliyet unsuru değildir. Göç sonları görüşmecilerin en büyük gider kalemini kira bedeli oluşturmaktadır.

Bu durum görüşmecilerin Suriye'deki refah düzeylerinin daha iyi olduğuna dair değerlendirmelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim gelirlerinin önemli bir bölümünü kira için ayıran görüşmeciler ihtiyaçlar hiyerarşisinin en temel basamağı olan gıda tüketiminde bile harcamalarını sınırlandırmak zorunda kalmaktadırlar.

3.4.4.2.Çalışma Koşulları ve Refah

Türkiye'nin refah rejiminin özellikle yaklaşık son 20 yıllık süreçte piyasa ve aile ağırlıklı bir işleyişe sahip olması, ücretli çalışmanın bireylerin ve hanehalkının maddi refahı açısından önemini artırmıştır. Bu süreçte piyasanın hâkim belirleyici güç olduğu çalışma koşulları nedeniyle işgücü piyasasında hızlı bir eğretileşme yaşanmıştır. Bu değişim Türkiye'deki pek çok kişiyi Standing'in prekarya olarak nitelendirdiği grubun içerisine sürüklerken, göçmenler ise işgücü piyasasındaki düşük konumları nedeniyle prekaryanın en alt basamağında konumlanmaktadır (2014). Suriyeli göçmenler de Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da doğrudan bu gruba eklemlenerek var olmuşlardır (Şahankaya-Adar, 2018). Dolayısıyla Suriyelilerin refah düzeylerinin göç sonrasında çalışmaya bağlı olarak değişimi değerlendirilirken içerisinde bulundukları işgücü piyasası koşulları unutulmamalıdır.

Görüşmecilerin göç öncesi ve sonrası bireysel çalışma deneyimlerine yukarıdaki başlıklarda değinildiği için bunlardan tekrar bahsedilmeyecektir. Bu başlık altında daha çok çalışma ve refah arasındaki ilişki hanehalkı düzeyinde ele alınacaktır. Göç öncesi hanehalkının istihdam durumuna bakıldığında karşımıza iki profil çıkmaktadır. Birinci profil hane halkı üyeleri genellikle üniversite ve üzeri eğitime sahip olanlardan ikincisi ise, lise ve altı eğitime sahip olanlardan oluşmaktadır.

Birinci profili yansıtan hane halkı üyelerinin istihdama katılım eğilimlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim görüşmeciler arasında yüksek öğrenim mezunu ve profesyonel meslek sahibi kadın göçmenlerin göç öncesinde uzun süreli bir çalışma deneyimine sahip oldukları görülmektedir. Bu profildeki hane halkı içerisinde yüksek öğrenime sahip çocuklar varsa bunların da kendi meslekleri dahilinde istihdam edildikleri görülmektedir. Ancak eğitimine devam edenler çocukların işgücüne katılmadıkları görülmektedir.

İkinci profili yansıtan hanehalklarında ise, evi geçindiren erkek modelinin ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim bu profildeki hane halkı üyelerinden yetişkin erkeklerin istihdama katıldığı kadınların ise ev ve bakım işlerinden sorumlu tutulduğu görülmektedir. Dolayısıyla evin tek geçim kaynağı erkeğin çalışmasıdır. Bu doğrultuda birinci profilde hanehalkının birden fazla gelir kaynağı varken ikinci profilde tek bir gelir kaynağı söz konusudur. Bu değerlendirme refahın Suriye'deki sınıfsal ayrımına işaret etmektedir. Ancak görüşmelerde her iki profilde de gelirin hanehalkının geçimini sağlamada yeterli olduğu ve Türkiye ile karşılaştırdıklarında refah düzeylerinin daha yüksek olduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır. Görüşmecilerin refah düzeylerinin Suriye'de daha yüksek olmasında, birinci profildekilerin çoklu gelirleri ikinci profildekilerin de gider kalemlerinin az olması ve bunların aileye maliyetinin düşük olmasının etkili olduğu söylenebilir.

İkinci profildeki hanehalkının çok çocuklu olduğu ve aile büyüklerinin de dahil olduğu geniş aile yapısı söz konusu olduğunda ise evi geçindiren erkek modeli işlememeye başlamaktadır. Bu durumda da hanehalkındaki yetişkin genç erkeklerin ve genellikle de babanın, işgücü göçü ile görece yüksek ücret kazanabilecekleri Lübnan gibi ülkelere gittikleri görülmektedir. Bu anlamda bu kimseler için Türkiye göç etmek ve çalışmak için tercih ettikleri bir yer değildir. Ancak Lübnan'a gidebilmek için orada yaşayan birinin kefil olması koşulu Türkiye'yi daha cazip kılmaktadır. İstanbul'da tekstil atölyesinde çalışan 33 yaşındaki erkek görüşmeci bu durumu şöyle anlatıyor:

> "Suriye'de iş imkanları kısıtlı olduğundan çalışmak için Lübnan'a gidiyordum. Lübnan'da ücretler iyiydi. Yaklaşık 1000 dolar kazanıyorum. Ailemin geçimini rahat rahat sağlıyordum. Şimdi burada 1800 bazen 2000 TL alıyorum. Aileme gönderdiğim para yetmiyor. Lübnan'a gidebilsem keşke. Ama şimdi almıyorlar."

Göç sonrasında yukarıda bahsedilen hanehalkı profillerinin çalışma eğilimlerinde değişim yaşandığı görülmektedir. Bu değişim hanehalkının refah koşullarını dengelemenin bir aracı olarak görülebilir. Birinci profili yansıtan hanehalkında istihdama katılma konusunda cinsiyet temelli bir değişim öne çıkmaktadır. Nitekim görüşmeler sırasında bu grupta yer alabilecek hanehalkındaki kadınların göç sonrasında çalışmadıkları görülmektedir. Bu durum göçmen kadınların kendi tercihleri olmamakla birlikte dil bilmeme, kendi mesleklerinde çalışma isteği ve piyasayla bağlantılarının olmaması gibi nedenler istihdama katılamamalarının başlıca nedenleri olarak sıralanabilir.

Yine aynı gruptaki hanehalkı içerisindeki çocukların da çalışma eğilimlerinin değiştiği görülmektedir. Nitekim göç öncesinde eğitimine devam eden çocuk ve gençler işgücüne katılmazken göç sonrasında aile gelirine katkı sağlamak amacıyla eğitim sürecine ara verdikleri hafta sonu ve tatil dönemlerinde garsonluk ve çevirmenlik gibi geçici işlerde çalıştıkları görülmektedir. Göç öncesi Suriye'de mimar olarak çalışan ve göç sonrası istihdama katılmayan kadın görüşmeci (görüşmeci 2) bu durumu aşağıdaki gizi özetlemektedir:

> "Burada iş bulamıyorum. Ama çok aramadım da. Türkçe bilmiyorum çok. Bir de mimarım. Burada nasıl böyle bir iş bulurum bilmiyorum…Suudi Arabistan'da kardeşim var o bize para gönderiyor. Bir de çocuklarım çalışıyor bazen. İki oğlum var ikisi de mühendislik okuyor. İngilizceleri çok iyi Türkçeyi de öğrendiler. Okula gitmedikleri zamanlar çevirmenlik yapıyorlar bazen de garsonluk. Böyle geçiniyoruz."

Göç sonrası ikinci profili yansıtan hanehalkının çalışma eğimlerindeki dönüşümün daha çarpıcı olduğu görülmektedir. Bu gruptaki hanehalkının göç öncesi geçimleri hane üyesi bir kişinin kazancı ile sağlanırken göç sonrası, özellikle

İstanbul'da hane halkı üyelerinden çalışabilecek olan herkesin çalıştığı görülmektedir. Bu gruptaki kadın göçmenlerin genellikle tekstil atölyelerinde çalıştıkları görülürken, çocuk veya yaşlı bakımı söz konusu olduğunda yine bu kadınların çalışmaması tercih edilmektedir. Ancak çocuk emeğinin bu profildeki hane halkı geçiminin önemli bir ayağını oluşturduğu görülmektedir. Bu çocuklar için ücretli çalışma göç sonrası yaşadıkları yeni ve fakat zorunlu bir deneyimdir. Bu nedenle bu gruptaki çocuklar ve gençler birinci profildeki hanehalkının çocukları gibi eğitimlerine devam edememektedirler.

Göç sonrası Suriyelilerin refahının negatif yönde değişmesinde etkili olan bir diğer faktör de ücretlerin ödenmemesi ya da eksik ödenmesidir. Ücrete dair alacakları ödenmediği için görüşmecilerden bazılarının iş değiştirmek zorunda kaldıkları ve o dönemdeki ihtiyaçlarını karşılamak için borçlandıkları görülmektedir. Genel anlamda ücret düzeylerinin görece düşük olması görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin birden fazla işte çalışma eğilimini artırdığı görülmektedir. Ancak çoğu zaman çalışma sürelerinin günün yarısını kaplıyor olması başka işlerde çalışmalarını engellemektedir. Çalışma sürelerinin uzun olması görüşmeciler arasında genel rahatsızlık duyulan bir konudur. Suriye'de günde ortalama 5-6 saat çalıştıklarını belirten görüşmeciler Türkiye'de çalışma sürelerinin 12 saati aşmasını zorlayıcı bulmaktadırlar.

3.4.4.3.Beklentiler ve Geri Dönüşe Dair Düşünceler

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kalış süreleri ve kayıtlılık durumları, burada yaşamaya dair beklentilerini ve ülkelerine geri dönüşe dair düşüncelerini etkileyen faktörlerdir. Ayrıca kalış süreci, uluslararası göçmenlerin yasal statülerini de etkilemektedir. Bu nedenle görüşmecilerin beklenti ve düşüncelerini daha iyi okuyabilmek adına öncelikle İstanbul'daki ikamet süreleri ile kayıtlılık durumlarına bakmak önemlidir. Görüşmecilerden İstanbul'da kalış süresi 1-3 (3 dahil) yıl arasında olan 5 kişi, 3-5 (5 dahil) yıl arası olan 9 kişi ve 5 yıl üzerinde olan 6 kişi bulunmaktadır (Tablo 14).

Dolayısıyla görüşmecilerin çoğunun İstanbul'da uzun süredir yaşadığı görülmektedir. Görüşmecilerin kayıtlılık durumu ve geçici koruma kayıtlarının nerede olduğuna bakıldığında, 20 görüşmeciden 14'ünün İstanbul'da kaydı olduğu, 4 görüşmecinin geçici koruma kaydının olmadığı ve 2 görüşmecinin de İstanbul dışındaki illerde kayıtlı olduğu görülmektedir.

Görüşmecilerden İstanbul'da kaydı olanlar ve 5 yıldan fazla süredir burada ikamet edenlerin genel beklentisi, çalışma izni ve vatandaşlık konularında yoğunlaşmaktadır. Özellikle uzun süredir İstanbul'da yaşıyor olmalarına rağmen işgücüne dahil olamayanlar için çalışma izninin önemli bir beklentiye dönüştüğü görülmektedir. Bu durum bir gelir elde etme çabasından başka bir anlamda kentsel yaşamın akışına daha çok dahil olma isteklerinin de göstergesidir. Bu gruptaki Suriyelilerin Esenyurt Belediye'sinin ücretsiz olarak açtığı Türkçe kurslarına çocuklarıyla birlikte katıldıkları görülmektedir.

Aynı zamanda çocuklarını düzenli olarak okula gönderdikleri ve komşuluk ilişkisi kurmaya çabaladıkları da eklenebilir. Bu kimseler için vatandaşlık bugünün koşullarında uzak bir ihtimal olarak görülmekle birlikte arzu ettikleri bir gelişmedir. Nitekim bu grup içerisinde yer alan görüşmecilerin bazı aile üyelerinin Türkiyeliler ile evlendikleri görülmektedir.

Tablo 15: Görüşmecilerin Cinsiyet ve Kayıtlı Oldukları İle Göre İstanbul'da İkamet Süreleri

	Cinsiyet	Kayıtlı olunan il	İstanbul'da ikamet süresi
1	Kadın	İstanbul	7 yıl
2	Kadın	İstanbul	5 yıl
3	Kadın	İstanbul	6 yıl
4	Kadın	Kaydı yok	7 yıl
5	Erkek	İstanbul	5 yıl
6	Erkek	İstanbul	4 yıl
7	Kadın	İstanbul	5 yıl
8	Erkek	Konya (yol izni var)	2 ay
9	Erkek	İstanbul	6 yıl
10	Erkek	Kaydı yok	4,5 yıl
11	Erkek	Kaydı yok	4 yıl
12	Erkek	İstanbul	3 yıl
13	Erkek	İstanbul	2 yıl
14	Erkek	İstanbul	5 yıl
15	Erkek	İstanbul	5 yıl
16	Erkek	İstanbul	3 yıl
17	Erkek	Bursa (yol izni yok)	2,5 yıl
18	Erkek	Kaydı yok	4 yıl
19	Erkek	İstanbul	8 yıl 3 ay
20	Kadın	İstanbul	6 yıl

Geçici koruma kaydı olmayan veya İstanbul'da kaydı olmayan ve kentte kalış süreleri 5 yıldan az olan görüşmecilerin beklentileri daha iyi ücret, daha kısa çalışma süreleri gibi çalışma koşulları ile toplumsal yaşamdaki ayrımcı tutumların azalması üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu gruptaki Suriyeliler kentte kayıtdışı var olmanın zorluklarını yaşamaktadırlar. Örneğin görüşmeci 18 geri gönderme sürecinin başlamasından beri kaldıkları evlere ve işyerlerine baskınlar yapıldığından bir süredir evine gidemediğinden ve boş inşaatlarda uyuduğundan bahsetmektedir. Benzer şekilde görüşmeci 17 de polislerin sürekli kendilerini durdurup sorular sorduklarını ve bu yüzden park gibi kamusal alanlarda gezemediği için kendisini

hapsedilmiş hissettiğini belirtmektedir. Bu kimseler için temel beklentisi görece özgürce hareket edebilecekleri kayıtlı bir yaşamdan ibarettir.

Görüşmecilerin Suriye'ye geri dönüşle ilgili düşünceleri ise, yukarıda bahsi geçen iki grup üzerinden değerlendirilebilir. İstanbul'da kaydı olan ve görece iyi koşullarda yaşayıp, sosyal ilişkiler geliştiren hane halkı üyelerinin Suriye'ye geri dönmek konusunda ya negatif bir düşünceye sahip oldukları ya da kararsız oldukları görülmektedir. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi bu gruptaki Suriyelilerin çocukları Türkiye'deki eğitim sistemine entegre olarak düzenli bir eğitim hayatına sahiptirler.

Suriye'ye dönüşün çocuklarının eğitimini olumsuz etkileyeceği düşüncesi dönüşe dair tutumu negatif yönde etkilemektedir. İkincisi ise, bir iş kurmuş veya Türkiye'de aile kurmuş kişilerin çok yeni ve zorlukla sağladıkları bu imkanlardan vazgeçmek istememeleridir. Türkiye'ye 2012 yılında giriş yapmış olan ve Aksaray'da bir tercüme bürosunda çalışan Yusuf Abbas güvenli bölge oluşturulsa dahi Suriye'ye geri dönmek istemediğini, eğer Türkiye'den zorunlu bir şekilde ayrılması gerekirse Avrupa ülkelerine gitmeyi tercih edeceğini belirtmektedir[52]. Nitekim Suriye'de savaş nedeniyle işlerini ve yaşamlarını geride bırakarak göç eden Suriyelilerin uzun süredir düzenli bir yaşam özlemi bulunduğu görülmektedir.

İstanbul'da kaydı olmayan ve kalış süreleri kısa olanlar arasında ise geri dönme eğilimi diğer gruba göre yüksektir. Nitekim burada kayıtdışı bir yaşam sürdüklerinden geri dönerken arkalarında bırakmaktan çekinecekleri bir şeyleri bulunmamaktadır. Ayrıca bu gruptakilerin bir kısmının ailelerini geride bırakmış olmaları dönme konusundaki istekli tutumlarını açıklamaktadır. Ancak Suriye'nin bugünkü koşullarında geri dönmek hiçbiri için alternatif olarak görülmemektedir. Nitekim Suriye'de döndüklerinde can güvenliği sorunu yaşayacak olmaları ya da tutuklanma korkusu geri dönme kararını verme konusunda çekinceli düşüncelere neden olmaktadır.

[52] Gazi, Filiz (2019). "Güvenli bölge benim mi? Kirayı nasıl vereyim?" Gazete Duvar, https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/10/25/guvenli-bolge-benim-mi-kirayi-nasil-vereyim/

SONUÇ

Son yıllarda özellikle büyük kent merkezlerinde yoğunlaşan Suriyeli göçmenlerin refahını ücret ve ücret dışı gelirleri üzerinden ele alan bu çalışma, Türkiye'de uluslararası göç ve refah ilişkisinin dinamiklerine dair önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu sonuçları daha net görebilmek amacıyla göç öncesi ve göç sonrası deneyimler dikkate alınmaktadır. Bu deneyimler, Suriyelilerin hem Suriye'de hem de Türkiye'de refahının temel belirleyicisi olarak ortaklaşan konut ve çalışma koşulları üzerinden değerlendirilmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli göçmenlerin genel Suriyeli göçüyle benzerlik göstermediği söylenebilir. Suriye'den Türkiye'ye yönelen kitlesel göç akışı, Türkiye'nin "açık kapı" politikası doğrultusunda sınırdan serbest geçiş şeklinde gerçekleşmiştir. Örneklem grubunda görüşme yapılan Suriyelilerin göçü ise, kitlesel göç sonrasında gerçekleşmiştir. Bu anlamda göç süreci ve sonrası, göç edenlerin kendi organizasyonları ile gerçekleşmektedir. Bu organizasyon göçmenler için belirli bir maliyet ve çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Göç sürecine ilişkin en önemli maliyet insan kaçakçılarına ödenen paralardır. Ayrıca göç sonrasında gidilecek ve kalınacak yer, günlük temel ihtiyaçların karşılanması da maliyetler arasında sayılabilir. Nitekim kitlesel göç deneyimiyle Türkiye'ye gelenlerin öncelikle konteyner kentlere yerleştirildikleri ve dolayısıyla beslenme, barınma ve sağlık ihtiyaçlarının temel düzeyde buralarda karşılanma imkânı olduğu bilinmektedir.

Göç sonrası refahı etkileyen önemli faktörlerden biri de Suriyelilerin Türkiye'deki yasal statüleridir. Yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye'de ikamet izni bulunan ya da yaşadığı şehirde geçici koruma kaydı olan Suriyeli göçmenlerin gündelik yaşama entegrasyonlarının formel ve dolayısıyla daha rahat olduğu söylenebilir. Ancak özellikle Türkiye'de geçici koruma kaydı olmayan ya da geçici koruma kaydı aldığı şehirde yaşamayan Suriyeli göçmenlerin hem çalışma hem de kamusal alandaki hareket özgürlüklerinin önemli ölçüde sınırlı olduğu görülmektedir.

Suriyelilerin göç öncesi ve sonrası çalışma deneyimleri karşılaştırıldığında gelir grubuna göre farklılaşan bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Düşük gelir grubundaki hanehalkı üyelerinin göçmen yoğun sektörlerde ve yüksek nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları görülmektedir. Yüksek gelir grubundaki hanehalkı üyelerinin ise, geçmiş çalışma deneyimleriyle ilişkili olmasa bile kendi işlerini kurma eğiliminde oldukları görülmektedir. Düşük nitelikli işlerde çalışanların hanelerindeki diğer üyelerin ve özellikle çocukların istihdama katılımı yüksekken, yüksek nitelikli işlerde çalışanlar ile kendi işyerini açanların hanehalkındaki çocukların eğitimlerine devam ettikleri görülmektedir.

Çalışma deneyimlerindeki bu değişim çalışmaya bağlı refahı da etkilemektedir. Her iki gelir grubunda da Türkiye ile karşılaştırdıklarında refah düzeylerinin Suriye'de daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda yüksek gelir grubundaki görüşmecilerin hanehalkının çoklu gelirleri, düşük gelir grubundaki görüşmecilerin hanehalkı gider kalemlerinin az olması ve bunların aileye maliyetinin düşük olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda göç sonrası refahın çalışma deneyimiyle ilişkili olarak değiştiği, ancak bu değişimin sadece işteki konum ve ücretle ilişkili olmadığı söylenebilir. Nitekim göç öncesindeki bu iki grup arasındaki sınıfsal ayrımın göç sonrası süreci önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Göç öncesinde görece yüksek gelir grubundaki Suriyeli göçmenlerin göç sonrasında birikimlerini kullanarak iş kurma deneyimleri ön plana çıkmaktadır.

Görüşmecilerin hanehalkı üyelerinin refah koşullarını dengelemek amacıyla göç sonrası çalışma eğilimlerinde değişim yaşandığı görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek ve görece yüksek gelir grubundan olan görüşmecilerin hane halkı üyelerinin işgücüne katılımlarında azalma yaşanmaktadır. Nitekim görüşmeler sırasında bu grupta yer alabilecek hanehalkındaki kadınların göç sonrasında çalışmadıkları görülmektedir. Bu durum göçmen kadınların kendi tercihleri olmamakla birlikte dil bilmeme, kendi mesleklerinde çalışma isteği ve piyasayla bağlantılarının olmaması gibi nedenler istihdama katılamamalarının başlıca nedenleri olarak sıralanabilir. Yine aynı gruptaki hanehalkı içerisindeki çocukların da çalışma eğilimlerinin değiştiği görülmektedir. Nitekim göç öncesinde eğitimine devam eden çocuk ve gençler işgücüne katılmazken göç sonrasında aile gelirine katkı sağlamak amacıyla eğitim

sürecine ara verdikleri hafta sonu ve tatil dönemlerinde garsonluk ve çevirmenlik gibi geçici işlerde çalıştıkları görülmektedir.

Görece düşük eğitime sahip ve düşük gelir grubunda yer alan görüşmecilerin hanehalkı üyelerinin işgücüne katılım eğilimlerinin diğer gruptakinden farklı olarak artış gösterdiği görülmektedir. Bu gruptaki hanehalkının göç öncesi geçimleri hane üyesi bir kişinin kazancı ile sağlanırken göç sonrası, özellikle İstanbul'da hanehalkı üyelerinden çalışabilecek olan herkesin istihdama katıldığı görülmektedir. Bu gruptaki kadın göçmenlerin genellikle tekstil atölyelerinde çalıştıkları görülmektedir. Bu gruptaki kadınlar ancak çocuk veya yaşlı bakımı söz konusu olduğunda çalışmayı tercih etmemektedirler. Bu gruptaki çocukların ise, yüksek oranda istihdama katıldığı görülmektedir. Öyle ki çocuk emeği hanehalkı geçiminin önemli bir kaynağına dönüşmektedir.

Göç sonrası Suriyelilerin refahında ücret ve ücretlerin düzenli ödenmesi de önemli bir etkendir. Ücrete dair alacakları ödenmediği için görüşmecilerden bazılarının iş değiştirmek zorunda kaldıkları ve o dönemdeki ihtiyaçlarını karşılamak için borçlandıkları görülmektedir. Genel anlamda ücret düzeylerinin görece düşük olması görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin birden fazla işte çalışma eğilimini artırdığı görülmektedir. Ancak çoğu zaman çalışma sürelerinin günün yarısını kaplıyor olması başka işlerde çalışmalarını engellemektedir.

Suriyelilerin göç sonrasında en önemli gider kalemi olan konut giderleri göç sonrası refahı önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim göç öncesinde görüşmecilerin kendilerinin veya ailelerinin en az bir evin mülkiyetine sahip oldukları görülmektedir. Bu durum Suriye'deki konut mülkiyetine ilişkin genel durumu yansıtmaktadır. İstatistiklere bakıldığında, Suriyelilerin yüzde 95'inin kendine ait bir konutta yaşadığı görülmektedir (Nasser vd., 2013). Bu anlamda göç öncesi konut mülkiyeti veya kira Suriyeli göçmenler için hanehalkı giderleri arasında bir maliyet unsuru değildir. Göç sonları Suriyelilerin giderleri arasında konut kirası en büyük paya sahip harcama kalemidir. Bu durum görüşmecilerin Suriye'deki refah düzeylerinin daha iyi olduğuna dair değerlendirmelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim

hanehalkı gelirinin önemli bir kısmının konut kira için ayrılması diğer temel ihtiyaçların karşılanması bakımından zorluklarla karşılaşılmasına neden olmaktadır.

Suriyelilerin göç sonrası refah koşullarındaki değişim geri dönüşe dair düşüncelerinde de belirleyici olmaktadır. Nitekim geçici koruma kaydı olan ve görece iyi koşullarda yaşayıp, sosyal ilişkiler geliştiren hanehalkı üyelerinin Suriye'ye geri dönmek konusunda ya negatif bir düşünceye sahip oldukları ya da kararsız oldukları görülürken geçici koruma kaydı olmayan ve/veya kalış süreleri görece kısa olanlar arasında ise geri dönme eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Abadan-Unat, Nermin (2017). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akdeniz, Ercüment (2014). Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Arı, Kemal (2008). "Tarihsel Süreçte Mübadele ve Bursa" içinde Bursa'nın Zenginliği Göçmenler, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

Atasü-Topçıoğlu, Reyhan (2016) "Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, İletişim Yayınları, s.501-518.

Banting, Keith G. (2000). "Looking in Three Directions: Migration and the European Welfare State in Comparative Perspective" inside Immigration and Welfare Challenging the Borders of the Welfare State, eds. Michael Bommes and Andrew Geddes. London: published by Routledge.

Bayat, Asef (2016). Siyaset Olarak Hayat: Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor? İstanbul: Metis Yayınları.

Beck, Ulrich (1992). Risk Society: Towards a New Modernity, translated by Mark Ritter. London: SAGE Publication.

Becker, Howard (2014) Mesleğin İncelikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür? (çev. Gökçe Metin vd.). Heretik Yayıncılık.

Bommes, Michael and Andrew Geddes (2000). "Immigration and the Welfare State" inside Immigration and Welfare Challenging the Borders of the Welfare State, eds. Michael Bommes and Andrew Geddes. London: published by Routledge.

Boratav, Korkut (2004). Yeni Dünya Düzeni Nereye? Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı. İmge Kitapevi Yayınları.

Bottomore, T. ve T. H. Marshall (2006). Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, (çev: Ayhan Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Brochmann, Grete, Anniken Hagelund, Karin Borevi vd. (2012). Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State 1945-2010. Migration, Siasporas and Citizenship Series. Published in Migration Studies by Palgrace Macmillan.

Buğra, Ayşe (2016). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Brunhoff, Suzanne (2009). "Kapitalist Bunalım ve Ekonomik Politika" içinde Dünya Kapitalizminin Krizi, der. Nail Satlıgan ve Sungur Savran, İstanbul: Belge Yayınları.

Castel, Robert (2017). Ücretli Çalışmanın Tarihçeci Sosyal Sorunun Dönüşümü, ed. Ahmet İnsel. İstanbul: İletişim Yayınları.

Castles, Stephen ve Mark J. Miller (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. çev: Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Choueiri, Youssef M. (2005). "Ortadoğu'da Milliyetçilik Akımları-Yeni Pan-Arabizm Olgusu" içinde Ortadoğu Tarihi-Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften. Ed.Youssef M. Choueiri. İnkılap Kitapevi, İstanbul.

Ciğerci, Nihan (2016). "Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik, Aziz (2014). Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye. Kitap Yayınevi. İstanbul.

Dedeoğlu, Saniye (2015). "2000'li Yıllarda Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Muhafazakarlığın ve Neo-Liberalizmin Gölgesinde mi?" içinde Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika, der. Meryem Koray ve Aziz Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dedeoğlu, Saniye ve Çisel Ekiz-Gökmen (2011). Göç ve Sosyal Dışlanma Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar. Efil Yayınevi.

Ecevit, Yıldız (2012). "Türkiye'de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi" içinde Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın. Der. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ecevit, Yıldız (1998). "Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişimler" içinde Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişmeler. Ed. Ferhunde Özbay. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı Yayınları.

Erciyes, Erdem (2004). Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Erder, Sema (2015a). "Sıradan İnsanların Küreselleşmeye Cevabı: "Düzensiz" Göç" içinde İstanbul Bir Kervansaray (mı?). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erder, Sema (2015b). "Düzensiz Göç, Göçmen Korkusu" içinde İstanbul Bir Kervansaray (mı?). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erder, Sema (2015c). "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'Göç Alan' Ülke mi?" içinde İstanbul Bir Kervansaray (mı?). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. Murat (2018). Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamanın Çerçevesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. Murat (2017). "Kopuş"tan "Uyum"a Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Esping-Andersen, Gosta (2015a). "Toplumsal Riskler ve Refah Devleti", içinde Sosyal Politika Yazıları, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları.

Esping-Andersen, Gosta (2015b). "Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri" içinde Sosyal Politika Yazıları. Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları.

Esping-Andersen, Gosta (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, Polity Press, Cambridge, UK.

Faist, Thomas (2003). Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, çev. Azat Zana Gündoğan. Bağlam Yayınevi.

Gough, Ian (2015). "Güney Avrupa'da Sosyal Yardım" içinde Sosyal Politika Yazıları. Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gough, Ian (1979). The Political Economy of the Welfare State, published by Macmillan Education LTD, London.

Hazan, Jacob Ceki (2016). "Geçmişten Günümüze Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. Ed. S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner. İletişim Yayınları. İstanbul.

Hourani, Albert (2016). Arap Halklarının Tarihi. Çeviren: Yavuz Alogan, Yayına Hazırlayan: Tanıl Bora, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hunger, Uwe (2000). "Temporary Transnational Labour Migration in an Integrating Europe and the Challenge to the German Welfare State" inside Immigration and Welfare-Challenging the Borders of the Welfare State. Edited by Michael Bommes and Andrew Geddes.

İçduygu Ahmet ve Aksel, Damla B. (2012). Türkiye'de Düzensiz Göç. IOM Yayınları.

Jessop, Bob (2009). Kapitalist Devletin Geleceği, çeviri: Ahmet Özcan. 1. Baskı, Epos Yayınları.

Kabacalı, Alpay (2017). Hatıralar, Cemal Paşa. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

Karpat, Kemal (2017). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler. Timaş Yayınları. 3. Baskı. İstanbul.

Katrougalos, George and Gabriella Lazaridis (2003). Southern European Welfare States Problems, Challenges and Prospects. Published by Palgrave Macmillan, Hampshire.

Kersbergen, Kees Van (1995). Social Capitalism A Study of Christian Democracy and the Welfare State. London: published by Routledge.

Keyder, Çağlar (2005) "Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları" içinde Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Koray, Meryem ve Aziz Çelik (2015). Himmet Fıtrat Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika. Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koray, Meryem (2015). "AKP Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakarlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika" içinde Himmet Fıtrat Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika. Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koray, Meryem (2012). Sosyal Politika. İmge Kitapevi. 4. Baskı. İstanbul.

Koray, Meryem (2011). Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Klienman, M (2015). "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim" içinde Sosyal Politika Yazıları. Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları.

Krugman Paul R. and Maurice Obstfeld (2003). International Economics: Theory and Policy. Addition Wesley, Six Edition.

Kutlu, Denizcan (2015). Türkiye'de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu: Birikim Denetim Disiplin. Nota Bene Yayınları.

Kümbetoğlu, Belkıs (2012). "Göç Çalışmalarında 'Nasıl' Sorusu" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Leibfried, Stephan (1993). "Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community". in New Perspectives on the Welfare State in Europe. Ed. Catherine Jones. London: Routledge.

Marshall, T. H. (2015). "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf" içinde Sosyal Politika Yazıları. Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. çev. Burcu Yakut Çakar ve Utku Barış Balaban. İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı.

Martiniello, Marco (2006). "The New Migratory Europe: Towards a Proactive Immigration Policy?" inside Immigration and the Transformation of Europe. Eds. Graig A. Parsons and Timothy M. Smeeding. Cambridge University Press.

Meda, Dominique (2012). Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi? Çev. Işık Ergüden. İletişim Yayınları. İstanbul.

Memiş, Emel, Umut Öneş ve Burcu Kızılırmak (2012). "Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi" içinde Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın. Der. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren. İstanbul: İletişim Yayınları.

Menz, George (2006). "Useful Gastarbeiter, Burdensome Asylum Seekers and the Second Wave of Welfare Retrenchment: Exploring the Nexus between Migration and the Welfare State" inside Immigration and the Transformation of Europe. Eds. Craig A. Parsons and Timothy M. Smeeding. Cambridge University Press.

Mingione, Enzo (2006). "Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele" içinde Sosyal Politika Yazıları. Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları.

Morawska, Ewa (2007). International Migration: Its Various Mechanisms and Different Theories That Try to Explain It, Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relation. Malmö University Electronic Publishing.

Moreno, Luis (2015). "Süper Kadınlar ve Akdeniz Refahı" içinde Sosyal Politika Yazıları. Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları.

Neuman, W. Lawrence (2016). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1. Cilt, çev. Sedef Özge. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Nuhoğlu-Soysal, Yasemin (1994). Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe. Chicago: University of Chicago Press.

Pedersen, Peder J., Mariola Pytlikova and Nina Smith (2006). "Migration into OECD Countries 1990-2000" inside Immigration and the Transformation of Europe. Eds. Graig A. Parsons and Timothy M. Smeeding, Cambridge University Press.

Pigou, A. C. (1920). Economics of Welfare. The Macmillan Company pressed, Toronto.

Piore, Michael J. (1979). Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies. Cambridge University Press.

Riphahn, Regina T. (2004). "Immigrant Participation in Social Assistance Programs: Evidence from German Guestworkers". University of Basel, IZA, DIW.

Rosanvallon, Pierre (2004). Refah Devletinin Krizi, çeviren: Burcu Şahinli. Yayına Hazırlayanlar: Şebnem Gökçeoğlu Balcı ve Bilge Açımuz Ünal. Dost Kitapevi Yayınları.

Sainsbury, Diane (2012). Welfare States and Immigrant Rights The Politics of Inclusion Exclusion. United Kingdom: Oxford University Press.

Sainsbury, Diane and Ann Morissens (2012). "Immigrants' Social Rights Across Welfare States" inside Welfare States and Immigrant Rights The Politics of Inclusion Exclusion. United Kingdom: Oxford University Press.

Samuel, Danielle D. (2014). Impact of Immigration on Welfare Systems- Political Economy of the Welfare States: A Comparative Study. Master's Thesis. Faculty of Social Science Economic and Social History, University of Helsinki.

Sen, Amartya (1993). "Capability and Well-Being" inside the Quality of Life. Eds. Martha Nussbaum and Amartya Sen. Clarendon Press, Oxford.

Spitz, Rene (2014). State-Civil Society Relations in Syria: EU Good Governance Assistance in an Authoritarian State. Leiden University.

Standing, Guy (2009). "Küresel Dönüşümde Emeğin Yeniden Metalaşması" içinde 21. Yüzyılda Karl Polonyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi. eds. Ayşe Buğra ve Kaan Ağartan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şirin-Öner, Aslı (2015) "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. Ed. S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner. İletişim Yayınları. Baskı. İstanbul.

Tekeli, İlhan (2015). Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İkinci Baskı. İstanbul.

Thompson, Elizabeth (2000). "The Climax and Crisis of the Colonial Welfare State in Syria and Lebanon during World War II" inside War, Institutions and Social Change in the Middle East. Ed. Steven Heydemann, London: University of California Press.

Todaro, Michael (1980). International Migration in Developing Countries: A Survey, inside Population and Economic Change in Developing Countries. Ed. Richard A. Easterlin, University of Chicago Press, 361-402.

Urhan, Betül ve Gülcan Urhan (2015). "AKP Döneminde Sosyal Yardım" içinde Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika. Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları.

Van Dam, Nikolaos (2000). Suriye'de İktidar Mücadelesi- Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum. Çevirenler: Aslı Falay Çalkıvık ve Semih İdiz. İletişim Yayınları.

Wallerstein, Immanuel (2015). Modern Dünya Sistemi IV: Merkezci Liberalizmin Zaferi 1789-1914. 2. Baskı, çeviri. Latif Boyacı. Yarın Yayınları.

Yıldırım, Onur (2016) Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yükseker, Deniz (2016). "Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990'lardaki Zorla Göçün Sonuçları" içinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. Ed. S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner. İletişim Yayınları. Baskı. İstanbul.

Zapata-Barrero, Richard ve Evren Yalaz (2019). "Giriş: Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalara Giden Yolu Açmak" içinde Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar. Der. Richard Zapata-Barrero ve Evren Yalaz, çev. Ayşecan Ay vd. Göç Araştırmaları Derneği Kitap Serisi, s.1-10.

2. ***Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar***

Abu-Ismail, Khalid, Ali Abdel-Gadir and Heba El-Laithy (2015) Poverty and Inequality in Syria (1997-2007). Arab Development Challenges Report Background Paper. http://www.undp.org/content/dam/rbas/doc/poverty/BG_15_Poverty%20and%20Inequality%20in%20Syria_FeB.pdf. Erişim tarihi. 20.04.2019.

Abu-Sharkh, Miriam and Ian Gough (2010). "Global Welfare Regimes A Cluster Analysis". Published by Center on Democracy, Development and the Rule of Law.

Adams Jr. Richard H. and John Page (2005). "Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?" World Development 33(10): 1645-1669.

AFAD (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması.

AFAD (2014) Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri- Kardeş Topraklarındaki Misafirlik.

Ajluni, Salem and Mary Kawar (2015). Towards Decent Work in Lebanon: Issues and Challenges in Light of the Syrian Refugee Crisis. International Labour Organizastion Regional Office for Arab States.

Alesina, Alberto, Johann Harnoss and Hillel Rapoport (2018). "Immigration and the Future of the Welfare State in Europe". Paris-Jordan Sciences Economiques.

Alkan, Ufuk (2015). "Avrupa'da Refah Devleti ve Göç İlişkisi: Refah Şovenizmi Örneği". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70(3): 751-768.

Alrkkad, Waddah, Kluloud Saba and Rifat Hijazi (2016). Forced Dispersion A Demographic Report on Human Status in Syria. Syrian Centre for Policy Research.

Aspalter, Christian (2010). "Different Worlds of Welfare Capitalism: Australia, the United States, the United Kingdom, Sweden, Germany, Italy, Hong Kong and Singapore". Australian National University Discussion Paper No.80. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1725128, erişim tarihi.12.03.2019.

Atasü-Topcuoğlu, Reyhan (2019). "Avrupa'da Refah Devleti Çözünürken Uluslararası Göç ve Yeni Sağın Yükselişi: İsveç ve Almanya Örnekleri". Çalışma ve Toplum Dergisi, 2(61): 943-976.

Atay, Mehmet (2000). "Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine". 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrasya Dosyası-Arap Dünyası Özel Sayısı. 6(1): 131-154.

Atlıoğlu, Yasin (2006). Beşar Esad'ın Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Y. Lisans Tezi.

Ayhan, Fatih (2019). "Esenyurt İlçesinde Nüfusun Gelişimi ve Bu Gelişimde Rol Oynayan Etmenler". Kent Akademisi, 12(37): 67-81.

Borjas, George J. (1999). "The Economic Analysis of Immigration", inside Handbook of Labor Economics. Eds. O. Ashenfelter and D. Card, Vol.3: 1697-1760.

Borjas, George J. (1998). "Immigration and Welfare Magnets", NBER Working Paper Series. Working Paper No. 6813, http://www.nber.org/papers/w6813.

Borjas, George J. (1989). "Economic Theory and International Migration". The International Migration Review, 23(3): 457-485.

Boucher, Anna ve Justin Gest (2015). "Göç Çalışmaları Dönüm noktasında: Göç Rejimi Tipolojilerine İlişkin Bir Eleştiri". Göç Araştırmaları Dergisi, 1(2): 152-187.

Buğra, Ayşe (2015). "The Turkish Welfare Rejime in Transformation". Journal of Eurpoen Policy, 16(3): 211-228.

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003). New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey. Report Prepared for the United Nations Development Programme.

Burzynski, Michal, Frederic Docquier and Hillel Rapoport (2018). The Changing Structure of Immigration to the OECD: What Welfare Effects on Member Countries? Discussion Paper Series. IZA Institute of Labor Economics. IZA DP No. 11610.

Çelik, Aziz (2007). "Eğreti Emek-Parçalanan Sınıf". Birikim Dergisi, 217: 122-133.

Dedeoğlu, Saniye (2016a). Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu. Kalkınma Atölyesi. Altan Matbaası.

Dedeoğlu, Saniye (2016b). Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Analizi: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine. Kalkınma Atölyesi Raporu. Altan Matbaası.

Dedeoğlu, Saniye (2011). "Garment Ateliers and Women Workers in İstanbul: Wives, Daughters and Azerbaijani Immigrants". Middle Eastern Studies, 47(4): 663-674.

Dedeoğlu, Saniye (2000). "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği". Toplum ve Bilim Dergisi, Güz Sayısı, 86: 139-170.

Devadas, Sharmila, Ibrahim Elbadawi and Norman V. Loayza (2019). Growth after War in Syria, World Bank Policy Research Working Paper, No. 8967.

Dinçer, Osman B. Ve Gamze Coşkun (2011). "Aslanın Tehlikeye Giren Krallığı: Suriye". Analist Dergisi, S.4, s:19-24.

DİSK (2018). İşsizlik ve İstihdam Raporu- İşsizlik Azalmıyor, Artıyor! Milli İstihdam Seferberliğinin Sonucu: Kayıtdışı İstihdam Patladı. http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/DISK-AR-istihdam-işsizlik-raporu-2017-YILLIK-Nisan-2018.pdf

DİSK/ Genel-İş Sendikası (2018). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Durumu ve Sorunları, Emek Araştırmaları. http://t24.com.tr/files/20180906141027_sosyal-guvenlik-raporu-04.09.pdf.

Emgili, Fahriye (2014). "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli İktisadının Oluşumundaki Etkisi". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 180(180): 105-122.

Erder, Sema (2014). "Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskan Kurumunun Dostları" içinde: Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2013: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. Haz. Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya. MireKoç Proje Raporları.

Erdoğan, Serdar Eyüp (2018). "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Değerlendirilmesi". Ankara Üniversitesi Avrupa

Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi No:41. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No: 586.

Esping-Andersen, Gosta (2002). "Towards the Good Society, One Again?" inside Why We Need a New Welfare State? Ed. Gosta Esping-Andersen. Oxford University Press.

Freeman, Gary P. (1986). "Migration and the Political Economy of the Welfare State". The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 485: 51-63, https://www.jstor.org/stable/1045440?seq=2#metadata_info_tab_contents.

Gough, Ian (1996). "Social Assistanve in Southern Europe". South Europen Society and Politics, 1(1).

Goulden, Robert (2011). "Housing, Inequality and Economic Change in Syria". British Journal of Middle Eastern Affairs, 38(2).

Gökbayrak, Şenay (2010). "Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü". Çalışma ve Toplum Dergisi, 2 (25): 141-162.

Gökbayrak, Şenay (2009). "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar". Çalışma ve Toplum Dergisi, 2: 55-82.

Grasso, Marco ve Canova, Luciano (2008). "An Assessment of the Quality of Life in the European Union Based on the Social Indicators Approach". Social Indicators Research, 87 (1): 1-25.

Grütjen, Daniel (2009). "The Turkish Welfare Regime: An Example of the Southern Europen Model? The Role of the State, Market and Family in Welfare Provision. Turkish Policy Quarterly 7(1): 111-129.

Güngör, Fatih ve Metin Özuğurlu (1997). "İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Haddad, Bassam (2012). "Syria, the Arab Uprisings and Political Economy of Authoritatian Reslilience", a Journal and About Social Movemonts, 4(1): 113-130.

Huitfeldt, Henrik and Nader Kabbni (2006). "Returns to Educatiob and the Transition from School to Work in Syria". Paper presented at the Twelfth Annual Conference of the Economic Research Forum, Cairo, 2005. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/C12578310056925BC12571D50031A947_NOTE6SZCM5.pdf. er. tar: 20.02.2019.

IOM (2018). World Migration Report 2018. IOM, Geneva. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

İçduygu, Ahmet, Sema Erder ve Ö. Faruk Gençkaya (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1993-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. MireKoç Proje Raporları 1.

İnce, Erdal (2017). "Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye". Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarih Dergisi, 1/1: 261-280.

Kaya, Ayhan ve Aysu Kıraç (2016). İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu. Hayata Destek Derneği, http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/2016_istanbul_rapor.pdf

Khalaf, Rana (2015). "Governance without Goverment in Syria: Civil Society and State Building during Conflict". Syria Studies Center 7(3): 37-72.

Koraş, Fatih (2009). Suriye'de Toplumsal Dönüşüm ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi, 1860-2000. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Y. Lisans Tezi.

Koray, Meryem (2007). "Sosyal Politikanın Anlamını ve İşlevini Tartışmak". Çalışma ve Toplum Dergisi, 4: 19-56.

Leibfried, Stephen (2000) "National Welfare States, European Integration and Globalization: a Perspective for the Next Century". Social Policy and Administration, 34(1): 44-63.

Lewis, W. A. (1954). "Economic Development with Unlimited Supply of Labor". The Journal of Manchester School of Economic and Social Studies, 22(2): 139-191.

Lordoğlu, Kuvvet ve Mustafa Aslan (2016). "En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014". Çalışma ve Toplum Dergisi, 2: 789-808.

Lordoğlu, Kuvvet (2007). "Türkiyedeki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar". Çalışma ve Toplum Dergisi, 3:11-31.

Massey, Douglas S., Joaquin Arango vd. (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". Population and Development Review, 19(3): 431-466.

Massey, Dougles (1990a). "Social Structure, Household Strategies and the Cumulative Causation of Migration". Office of Population Research, 56(1): 3-26.

Massey, Douglas S. (1990b). "The Social and Economic Orijins of Migration". The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 510: 60-72.

Midgley, James (1996). “Toward a Development Model of Social Policy: Relevance of the Third World Experience”. The Journal of Sociology and Social Welfare, 23(1): 59-74.

MÜSİAD (2013). Tekstil ve Deri Sektör Raporu 2013. 2013-2023 Dönemi Tekstil ve Deri Sektöründe Stratejik Yol Haritası. MÜSİAD Araştırma Raporları: 84.

Nasser, Rabie, Zaki Mehchy and Khalis Abu-Ismail (2013). Socioeconomic Roots and Impact of the Syrian Crisis. The Syrian Center for Policy Research.

Onaran, Özlem (2000). “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”. Toplum ve Bilim Dergisi, 86: 194-210.

Osmani, S. R. (2002). Exploring the Employment Nexus: Topics in Employment and Poverty, report prepared for the Task Force on the Joint ILO-UNDP Programme on Employment and Poverty. New York, UNDP, Geneva, ILO.

Özbay, Ferhunde ve Banu Yücel (2001). “Türkiye’de Nüfus Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı”. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 1-69.

Pettinger, Tejvan (2017). “What is economic welfare? Can you please elaborate on how affects an economy?” https://www.economicshelp.org/blog/1041/economics/economic-welfare/

Pierson, Paul (1996). “The New Politics of the Welfare State, World Politics”. 48(2): 143-179.

Pigou, A. C. (1951). “Some Aspects of Welfare Economics”. American Economic Review, 41: 287-302.

Piore, Michael J. (1986). “The Shifting Grounds for Immigration”. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol.485, pp.23-33.

Powell, Martin and Anmando Barrientos (2004). “Welfare Regimes and The Welfare Mix”. Europen Journal of Political Research, 43(1).

Ravenstein, E. G. (1885). “The Law of Migration”. Journal of the Statistical Society of London, 48(2): 167-235.

Sarıipek, Doğa Başar (2006). “Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık” Çalışma ve Toplum Dergisi, 2: 67-95.

Sen, Amartya (1979). “Utilitarianism and Welfarism”. The Journal of Philosophy, 76: 463-489.

Standing, Guy (1999). Global Feminization Though Flexible Labor: A Theme Revisited. World Development, 27(3): 583-602, Printed in Great Britain.

Stark, Oded and David E. Bloom (1985). "The New Economics of Labor Migration". The American Economic Review, 75(2): 173-178.

Süer, Berna (2012). "Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi". Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 6(12): 1-20.

Syrian Centre of Policy Research (2013). "The Socio-economic Roots and Impacts of the Syrian Crisis". Damascus, Syria.

Şahankaya-Adar (2018). "Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?". Çalışma ve Toplum Dergisi, 1(56): 13-36.

Şahin, Baki (2014). "Metodoloji" içinde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ed. Abdullah Tanrıöğen. Ankara: Anı Yayınları, 3. Baskı.

Şahin Taşğın (2010). "Refah Devleti ve İnsan Hakları Açısından Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları ABD doktora tezi. Ankara.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018/11). Yabancıların Çalışma İzinleri İstatistikleri, 2017 yılı Çalışma Hayatı İstatistikleri, https://cibs.ailevecalisma.gov.tr/Istatistik/Step6, erişim tarihi. 22.06.2019.

Therborn, Göran (1984). "Classes and States: Welfare State Developments 1881-1981". https://tr.scribd.com/document/320091000/Therborn-clases-an-welfare-state-pdf, erişim tarihi. 03.01.2019.

Tilbe, Fethiye (2016). Düzensiz Göçmenlerin Göçmen Dövizi Gönderme Pratikleri: Londra'daki Türkiye Göçmenleri Örneği. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ABD Doktora Tezi.

Titmuss, Richard M. (1974). What is Social Policy? http://www.econ.boun.edu.tr/content/2015/summer/EC-48B01/Lecture%20Note-4_Titmuss_1974-06-30-2015.pdf erişim tarihi. 04.01.2019.

Toksöz, Gülay, Seyhan Erdoğdu ve Selmin Kaşka (2012). Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları. Proje Raporu, IOM.

Uluslararası Göç Örgütü (2009). Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü, No: 18, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları. Ed. Bülent Çiçekli. Çev. Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş. Ltd. Şti.

UN (2017). International Migration Report 2017 Highlights. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Published by United Nations.

Uzun, Zafer (2019). Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Girişimcilik Deneyimleri: Gaziantep Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Ünlü, Emek Ö. (2017). "Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikada Dönüşüm ve Temel Gelir". Mülkiye Dergisi, 41(2): 123-165.

Veit-Wilson, John (2000). "States of Welfare: A Conceptual Challenge". Social Policy and Administration, 34(1): 1-25.

Verme, Paola, Chiara Gigliarano, Christina Hedlund vd. (2016). The Welfare of Syrian Refugees Evidence From Jordan and Lebanon, The World Bank Report.

Yaldız, Fırat (2013). "Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar". Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar Sayısı (18): 289-318.

Yalman, Galip (2007). "Tarihsel Bir Perspektiften Sosyal Politika ve Yoksulluk" içinde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Eds. Gökhan Atılgan ve Burcu Yakut Çakar. TES-İŞ Dergisi, Haziran Sayısı.

3. Elektronik Kaynaklar

Akdeniz, Ercüment (2018). "Merdiven altı yangınlar kapıda!", Evrensel Gazetesi, https://www.evrensel.net/haber/346874/merdiven-alti-yanginlar-kapida.

Collelo, Thomas (1988). Syria: a country study. Published by Federal Research Division, Washington D.C. http://www.public-library.uk/ebooks/93/84.pdf

Friedman, Thomas L. (2011). The New Hama Rules. The New york Times, https://www.nytimes.com/2011/08/03/opinion/the-new-hama-rules.html.

Gazi, Filiz (2019). "Güvenli bölge benim mi? Kirayı nasıl vereyim?" Duvar Gazete, https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/10/25/guvenli-bolge-benim-mi-kirayi-nasil-vereyim/.

Yeşil, Emin (2019). "Sultangazi'de Maaşını İsteyen İşçiye Patrondan Dayak". Hürriyet Gazetesi, er. tar. 15.11.2019, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sultangazide-maasini-isteyen-isciye-patronlarindan-dayak-41371046.

Habertürk (06.04.2018). "Esad Rejimi Milyonlarca Suriyelinin Mallarına El Koymaya Hazırlanıyor!". Er. tar.10.07.2019, https://www.haberturk.com/esad-rejimi-milyonlarca-suriyelinin-mallarina-el-koymaya-hazirlaniyor-1908570

Presidentassad.net (2012). President Al-Assad's 2012 Damascus University Speech, http://www.presidentassad.net/index.php?option=com_content&view=article&id=274:president-al-assad-s-2012-damascus-university-speech&catid=118&Itemid=496.

UNHCR (2018). Resettlement Fact Sheet. http://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/06/07.-UNHCR-Turkey-Resettlement-Fact-Sheet-May-2018.pdf

EK 1: GÖRÜŞME SORULARI

A. Demografik Özelliklerle İlgili Sorular

1. Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, hane büyüklüğü (evde yaşayan kişi sayısı ve kimlerden oluşuyor), konut türü, geldiği yerleşim yeri ve Türkiye'de kalış süresi? vb.

B. Göç Süreciyle İlgili Sorular

1. Buraya gelişte etkili olan faktörler (cemaat, akraba vb)
2. Türkiye'de ilk hangi şehre geldiniz. Neden ayrıldınız?
3. Göç sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
4. Göçmen olarak karşılaştığınız zorluklar nelerdir?

C. İşgücü piyasasıyla ilişkilerini betimleyen sorular

1. Çalışıyor musunuz?

Çalışanlar için sorular

a. Hanede çalışan sayısı? Kimlerdir? (Suriye'de ailede kimler çalışıyordu, burada nasıl?)
b. Çalışma koşulları (çalışma saatleri, iş sağlığı ve güvenliği) nasıl? (Suriye'de nasıldı burada nasıl?)
c. Mevcut işten memnun mu? Neden? Ortalama ücret geliri? Hanenin ortalama geliri?
d. Başka iş arıyor mu? Neden? Ne tip bir iş? Nasıl arıyor? (Suriye'de tek bir işte mi çalışıyordu?)
e. Bu işi nasıl buldunuz? (Kendi, akraba eş dost, İŞKUR, ÖİB, diğer) (Suriye'de nasıl iş buluyordu)
f. Sizce İstanbul'da iş bulmak zor mu? (Suriye'de nasıldı)
g. Ne tür işlerde çalışmak istersiniz? (Suriye'de ne tür işlerde çalışıyordunuz)
h. Çalıştığınız yerde başka göçmen gruplar var mı, onlarla ilişkiniz nasıl?

Çalışmayanlar için sorular

a. Ne zamandır işsizsiniz? (Suriye'de en uzun işsiz kalınan süre ne kadardı)
b. İşgücü dışında kalmak kendi tercihi mi yoksa birtakım kısıtların sonucu mu? (Suriye'de iş bulurken zorlanılıyor muydu)
c. Hiç iş aradınız mı? Ne kadar sıklıkla?
d. Neden iş bulamadığınızı düşünüyor? Dil sorunu mu Suriyeli oldukları için mi?
e. Belirli koşullar sağlanırsa gelir getirici işte çalışmayı ister misiniz?
f. Geçmiş iş deneyimi?
g. Sizce İstanbul'da iş bulmak zor mu?
h. Ne tür işlerde çalışmak istersiniz?

D. Ücret Dışı Gelirlerle İlgili Sorular

1. Ücret dışına ailenin geçinmenize yardım sağlayan başka gelir kaynağı var mıdır, nelerdir? Kimlerden yardım görüyorsunuz? (Türkiye'de komşular, belediye vs ya da Suriye ve diğer ülkelerdeki tanıdıklar) (Suriye'de ücret dışı gelirleri var mıydı)

2. Ücret dışı gelirler düzenli mi düzensiz mi?
3. Yardım alıyor musunuz? Ailenin aldığı yardım ve hizmetler neler? (Suriye'de yardım alıyor muydunuz)
4. Yardım düzenli mi?
5. Yardım almak için izlenen yol, kimlere başvuruldu?

E. Gelir-harcama dengesi Soruları

1. Çalışma sonucu kazanılan para ne tür ihtiyaçlar için harcanıyor? (Suriye'de ne için harcıyordunuz)
2. Yardımlar/ücret dışı gelirler sonucu elde edilen gelir hangi tür ihtiyaçlar için harcanıyor?

F. Refaha ilişkin sorular (Suriye ile karşılaştırmalı)

1. Geliriniz hanehalkının eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyor mu? Neden? Çocuk okula gidemiyor mu? Okulda ayrımcılığa mı uğruyor?
2. Geliriniz hanehalkının sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyor mu?
3. Geliriniz konut ihtiyacınızı karşılamaya yetiyor mu?
4. Suriye ile buradaki refah düzeyinizi karşılaştırsanız? Türkiye'ye gelmeden önceki durumunuzla buradaki durumunuzu karşılaştırsanız?
5. Gelmeden önceki iş beklentisiyle geldikten sonraki iş beklentisi
6. Gelmeden önce hanenin mali durumu ile geldikten sonra hanenin mali durumu?
7. Suriye'deyken gelirinizle neler yapıyordunuz bir yıl içinde, Türkiye'de gelirinizle neler yapıyorsunuz?
8. Suriye'deki borçlanma durumunuz ile Türkiye'deki borçlanma durumunuz?
9. Suriye'de özlediğiniz şeyler var mıdır nelerdir?
10. Suriye'ye dönmek istiyor musunuz, neden?
11. Suriye'deki yaşamınızda şikayetçi olduğunuz şeyler var mıydı, nelerdir?
12. Türkiye'deki yaşamınızda şikayetçi olduğunuz şeyler var mıdır, nelerdir?

Görüşmeci hakkında izlenimler: ……

ÖZGEÇMİŞ

Aslı Şahankaya Adar
Doğum Tarihi: 23.07.1988
Ünvanı: Öğr. Gör. (2014-devam ediyor)
E-posta: aslisahankaya@gmail.com

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans

Muğla Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Lisans, 2011
Muğla Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Yüksek Lisans, 2014
Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ABD, Doktora (devam ediyor)

Yayınlar

Şahankaya Adar, A. (2018) "Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?", Çalışma ve Toplum Dergisi,

Dedeoğlu, S., Şahankaya, A. (2016) Türkiye'de İşverenlerin Kadın İstihdam Etmeye Yönelik Tutumları: Malatya, Şanlıurfa ve Adıyaman Örneğinde Talep Yönlü Bir Analiz, Dünya Bankası Araştırma Raporu.

Şahankaya, A. (2016) "Türkiye'de Kadın Girişimciliğinin Ahvali", Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği, (ed) Melda Yaman ve Saniye Dedeoğlu, SAV Yayınları.

Dedeoğlu, S., Şahankaya, A. (2015) "Türkiye'de İş ve Aile Yaşamını Uyumlulaştırma Politikaları", 2000'lerin Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, (ed) Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren, İmge Yayınları, Ankara.

Dedeoğlu, S., Şahankaya, A. (2014). "Kayıtdışılık Çıkmazında Suriyeli Prekarya: Türkiye'de İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler" TİSK İşveren Dergisi, Kasım-Aralık Sayısı.

Şahankaya, A. (2014). Türkiye'de Gece Çalışması ve Kadın İşçileri. Kocaeli Finans Dergisi, S:3.

Projeler

UNICEF ve Kalkınma Atölyesi Projesi (araştırma asistanı) (2018) Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Projesi

Europen Bank for Reconstruction and Development (EBRD)'s Project (araştırmacı) (2016) "Study on the Care Economy: A Mapping of Barriers and an Overview of Best Practices in the Private Sector"

Dünya Bankası- ASPB-SIDA Projesi (araştırmacı) (2014-2015)
"Türkiye'de 'Yeni Kapitalizm' ve Kadın İstihdamı: Talep Yönlü Bir Analiz"
Europen Bank for Reconstruction and Development (EBRD)'s Project (araştırmacı) (2014)